

Ladislav Nádaši Jégé:

Cesta životom

Ladislav Nádaši Jégé

Cesta životom

Ladislav Nádaši Jégé

Digitalizátor: Petra Vološinová, Katarína Diková Strýčková, Viera Studeničová, Michal Garaj, Martina Šimková, Michal Belička, Miriama Mládková, Daniela Kubíková, Daniela Stroncer, Alena Kopányiová, Stanislava Molnárová, Marcela Kmet'ová

Copyright © 2008 Zlatý fond denníka SME

Tento súbor podlieha licencií 'Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivs 2.5 License'. Viac informácií na <http://zlatyfond.sme.sk/dokument/autorske-prava/>

Pôvodná publikácia	0
- 1 -	0
- 2 -	0

Pôvodná publikácia

Ladislav Nádaši Jégé. *Dielo II.*. Tatran. Bratislava. 1973. 894. . Daniel. Šulc. rediguje. . Daniela. Lehutová. zodpovedná redaktorka. . František. Hattala. zodpovedný redaktor. . Antónia. Paulyniiová. technická redaktorka. .

Bibliografické poznámky

Vysvetlivky prevzaté z vydania Jégé: Spisy I — VI, SVKL, Bratislava 1956 — 1960

Vydala Matica slovenská v Turč. Sv. Martine 1930 ako 10. zv. Knižnice Slovenské pohľady str. 251.

Spisy IV, 1957 s. 95 — 312.

- 1 -

Narodil som sa roku 1873 v malom sídelnom meste jednej zo slovenských stolíc. Môj otec bol mužským krajčírom a pochodil z neďalekej dediny. Jeho otec bol malým gazdikom, trápiacim sa po celý život na desaťjutrovom majetočku. Mal detí nazvyš, ktoré — ako hovorieval — sa mu rodili podľa vôle božej.

Od starého, za veľmi múdreho pokladaného žida som bol počul túto výpoveď: — Jehova sa stará o pokrm pre deti a rodičia sa najedia s nimi.

Keby bol býval tento Šalamún prítomný na „hostinách“, aké vyčíňal Ondro Svoreň so svojou rodinou, bolo by sa mu pozdávalo, že je s tou výpoveďou u sedliaka nie všetko v poriadku.

Možno, že to platí len pre židov, lebo veru i Ondrovi i jeho Katrene sa často prihodilo, že hladnejší vstávali od večere, ako boli k nej prisadli. Detváky sa hodili na misy s kapustou a zemiakmi s takou zúrivosťou, že kým Ondro stačil dve-tri lyžice nemastnej kapusty vsotiť do žalúdka, už len po prázdnej nádobe hrkala jeho drevená lyžica. Čo mal robiť? Utrl si ústa širokým rukávom košele a stisol zuby, že mu na chudých lícach svaly v hrubých hrčiach vytislo, a stiahol remeň na nohaviciach. Veru si neraz pomyslel, že je prázdny žalúdok ťažší ako plný.

Ako chlapec často som chodieval k starým rodičom. Hoci nebolo tam objedze, ale medzi svojimi strýkmi a tetkami som sa jednako necítil zle. Čiastka otcových bratov nebola staršia odo mňa, a tak som mal v nich celkom dobrých kamarátov, lepších ako v chlapcoch vo svojom rodisku. Isté je, že tí ľudkovia boli na svoju biedu tak privyknutí, že im ani na um neprichodilo kloniť preto hlavu. Mysleli, že to ani inakšie nemôže byť. Žili práve tak biedne ako ich susedia, a tak si nemali čo závidieť, a jednako záviť väčšmi zožiera srdce ako sám nedostatok. Môjmu otcovi nezvyšovalo veľmi, ale jednako vždy keď mal príležitosť, poslal svojmu otcovi čo len zlatku-dve, hoci si ich často i sám požičal. Veru to nerobil z nejakej citlivosti. Chcel mu ukázať, že je on „pán“ a že si to môže dovoliť. Starý otec ma preto vždy prijal s veľkou vďakou. Nie tak stará mať, ktorá z tých peňazí nemala nijakého osohu, lebo ich „starý“ zakaždým statočne do grajciara utarmonil u Jonáša, a príduc domov podpítý, robil len nezdobu.

Biedny to bol život, ktorý mali moji starí rodičia. Ešte keď bol aký-taký rok, len sa pretrápili, hoci na najbiednejšej strave. Ale v mokré roky bola to hotová núdza. Starý Svoreň sa zúfalo škrabal za uchom, nadvihnúc rukou baranicu, aby to mohol dôkladnejšie urobiť, keď tak kamenec alebo mráz vyničil celé záhony.

My chlapci sme sa často smiali, keď nešeredne stobohoval na dažde bez konca, ktoré zničili už na zväžanie hotové obilie. A keď v jeseni nebola ani polovica zemiakov ako v dobré roky, keď sa prípadne mohol predať ktorýsi centík, veru Svoreň dost' jedovato hľadel na každý pýsk, ktorý musel napchávať, najmä keď detváky šarapatili alebo robili krik. Hej, ako ľahko odpásal remeň a kazil im dobrú vôľu! Pravda, fagani ho nečakali, keď zazreli známy pohyb ruky k remeňu, zmizli ani kfkajúce žaby v močiari, keď hodíš skalú medzi ne.

Jedny prázdniny som, ako už dorastajúci chlapec, skoro celé strávil pri starých rodičoch. Bol to hotový majáles, ktorý mi až hodne neskôr v živote urobil zrozumiteľným rozdiel medzi beznádejným, v temných uliciach a brlohoch sa mňajúcim živorením fabrických robotníkov a omnoho rozmanitejším žitím sedliakov, ktorí ináč stoja na nepomerne nižšej úrovni životných potrieb.

Na dedine má každý dych, každý posunok matky-prírody svoje dráždivé, nervy občerstvujúce krásy. Aký divný účinok má prudký letný dážď, za ktorým hneď slnce rozráža oblaky! O letnej búrke možno písať dityramby!¹ Je to skvost, je to skvelé predstavenie rozličných, na všetky zmysly mohutne účinkujúcich síl prírody. Ešte i pozdnojesenná chumelica, pomiešaná s dažďom, má svoje príjemné, dráždivé stránky. Vietor drme z človeka chrániace šaty a trepe mokrý sneh do tváre. Aké je to elektrizovanie zmyslov a aká radosť zatým teplá izba!

O pekných dňoch, ich ránach a večeroch vie každý spievať pesničku. Ale i mučenie horúcich omnoho trápnejšie tlačí telo-dušu hoc i vo veľkých sieňach moderných fabrík ako v širokom poli, kde je skoro vždy aspoň vánkom miernené.

Život roľníkov sa strakatie rozličnými prácami podľa obdobia roka, mestský robotník má ugniavenú dušu obrazmi bez farby a rozmanitosti. Mnohí roľníci znášajú s úsmevom biedu, pre ktorú by sa fabrický robotník búril, a i najväčšia strata, ktorú zapríčiňuje smrť, je na dedine zmiernená toľkými srdečnými, ba humoru plnými črtami, toľkou oddanosťou do vôle božej, že sa odoberie i takýmto úderom veľká čiastka bóľu a beznádejnosti.

Dedinčania vôbec nenesú život ťažko. Sú hodne blízki filozofovi, ktorý povedal, že len ten sa môže pokladať za šťastlivého, kto môže povedať: — Vitaj mi, život, so všetkým, čo donášaš, a vitaj mi i smrť, so všetkým, čo zatajuješ!

Tieto dojmy ostali mi nezmazateľné v duši po spomenutých vakáciách. Pravda, k čistému povedomiu mi prišli, až som poprevracal mnohé stránky knihy života, naplnené zväčša nie radostnými, ale clivými, dušu skľučujúcimi udalosťami, ktoré nás nútia chytať sa každej útechy, prichádzajúcej z hociktojej strany.

Môj starý otec — volal som ho ňañom ako ostatné jeho deti — mal čosi z prirodzeného filozofa. Rád robieval svoje poznámky na všetko. Mne sa v tie časy zdali múdrymi. Dnes, nakoľko sa pamätám na ne, krútim hlavou nad nejednou. Či právom? I to je otázka, lebo veď sa každé tvrdenie dá vykrútiť.

Často spomínal, že ľudia sú už raz hlúpi, keď si myslia, že žijú preto na svete, lebo je tu dobre. Paroma je tu dobre. Ani najlepšia pálenka ti nechutí tak veľmi, ako veľmi ťa bolí zub. Pre bolesť zuba budeš zavýjať ani pes na mesiac, ale pre dobrotu pálenky ešte nikto nehúkal.

— Na svete by bolo hej, keby si mohol robiť, čo chceš. Ale práve čo by si chcel najradšej robiť, to nesmieš. A keď to jednako urobíš, nuž ťa kýsi diabol stále omŕza, že z toho budú z ktorej si strany opletačky. A keď ti slúžny a sudca dá pokoj, tak ťa môžu na druhej strane opekať na ražni.

Keď si teraz spomeniem na tie vakácie, tak vidím, že v človeku ostali rudimenty² nielen z jeho niekdajšieho telesného stavu, ale i z duševného. Málokedy sa cítime lepšie, ako keď, napodobňujúc život primitívnych ľudí, žijeme v najbezprostrednejšom styku s prírodou. Polonahí, otrhaní, bosí sme sa tíkli po horách a lúkach, pasúc dobytok, chytajúc ryby, ryjúc cudzie zemiaky a pokladajúc vôbec všetko za spoločný majetok, čo sa nám zažiadalo. Váľali sme sa pri potokoch pod vrbami, v hájoch pod smrekami v najprirodzenejšom spolužití chlapi a dievčatá. Situáciu, ktorú predstavuje Tizianov obraz „Nymfa a pastier“,³ sme nesčíselnekrát napodobnili. Že sme často vyčíňali i hry satyrov,⁴ hoci sme boli len dvanásť-pätnásťročné deti, by som tiež nemohol odtajiť.

Medzi najprvotriednejšie rozruchy patrilo, keď sme išli v temnejšie noci s kárami v čas kosby obilie kradnúť. Čo mal chudobný človek robiť? Úroda bola planá, zárobku nebolo ani toľko, čo by za fajku tabaku kúpil, neostalo iného ako pomáhať si, ako si mohol, ak si nechcel hladom kapieť.

A veru neboli tie podujatia bez nebezpečenstva. Koľko ráz sa stalo, že kradošov zbili až na smrť. Ľudia bránili svoj majetok, ktorého zväčša tiež nemali nazvyš, kolmi, sekerami, nožmi, ba i strelnou zbraňou.

Ňaňo mal doma troch synov a dve dievčatá. Najmladší mal osem rokov, najstarší synovia,

ktorí boli ešte pri ňom, Mišo a Juro mali devätnásť a dvadsaťjeden rokov. Keď mala vyjsť výprava, podvečer boli vyslaní špehúni podľa možnosti na čím ďalej ležiace polia, aby sa presvedčili, či sú nie strážené. Špehúni sme boli vždy my mladší. Stalo sa, že nás ponaháňali, lebo veď naši spoluobčania veľmi dobre vedeli, prečo sa také chlapčiská večerom potlkajú po poliach. Beda bolo tomu, kto sa dostal do nepriateľských rúk! Vymlátili ho nemilosrdne. Pamätám sa na prípad, že osemnásťročnému synovi dobrého gazdu prestrelili nohu, a hoci bol dlho chorý, neopovážili sa ísť žalovať, aby nevyšiel i jeho hriech najavo. I to sa stalo, že našli v poli na smrť dobitého. Vyšetrovanie nemohlo nájsť ubijcu, hoci rodina s istotou vedela, kto je to. Nechceli vyjsť s farbou, že sa to stalo pri obrane proti zboju. Obyčajne sa roztrusovalo, že ho niekto zbil alebo zabil zo žiarlivosti, dolapiac ho pri žene alebo milenke.

A na takéto nebezpečné výpravy sa odvažovali preto, aby na dvojkolesovom vozíku vzali niekomu niekoľko snopov ovsu alebo jačmeňa, ktorého hodnota mohla byť niekoľko šesťákov!

Raz sme boli i na dreve v obecnej hore. Kradnutie obecného dreva nebolo také nebezpečné; tu bolo najhoršie, čo sa mohlo pridať, že človeka zapísal hájnik a že ho úrady odsúdili na pokutu a náhradu. Milé to nebolo, lebo to urobilo mnohonásobne väčšiu sumu, než aká sa utŕžila za ukradnuté drevo.

Ňaňo sa dohovoril so švagrom z horného konca, s Pavom Kozlíkom. Zhovárali sa v dlhých prestávkach, v ktorých fajčili zo zapekačiek, odpľúvajúc.

— Ty, Pavo, nešiel by si ty dnes večer do Ráztok po drevo? — spýtal sa Ňaňo.

O chvíľu Pavo povedal:

— A čože, už nemáš dreva?

— Mat' ešte čosi mám. Ale by mi bolo predať ktorýsi metrík, niet groša v dome ani na soľ. Kone máte doma, mohol by si ísť.

Pavo sa ohryzal, že mu je podsebný bosý, že si roh rozrazí.

Nerozumel som celej veci. Prečo mal ísť Pavo po drevo, keď chýbalo Ňaňovi?

Nezmúdrel som z toho dohovoru, lebo keď ma Ňaňo zbadal, že počúvam, čo hovoria, zakričal na mňa, aby som sa pratal, lebo ma tak kopne, že sa všetko vo mne zmieša.

Keď sa večer zotmilo, Mišo a Juro zapriahli do kolies a šli do Mlák na drevo. Keď som chcel ísť s nimi, vzali ma so sebou. Cestou sa ticho dohovárali.

Mišo, starší, mal čaptavé nohy a vždy kútiky na ústach; nebol naskrze mocný šuhaj, ale drhol ani hovädo, nadkladal sa za každého. Juraj bol územčistý, širokých pliec, vrtký šuhaj, ale hľadel radšej za dievčatami ako za robotou.

Mišo povedal:

— Len či svák odviezol Mat'a. (Mat'o bol hájnik.) Nevidel si ho? Čo povedala Mara? (Mara bola ich desaťročná sestra.)

— Mara povedala, že ho okolo domu nebolo vidieť. Dopytovať sa bála, aby ju nezbadali, a okrem toho sa bojí i psa.

— Ak nás dochytí, bude zle-nedobre.

— Neboj sa, iste šiel za svákom.

Prišli sme do riedkej hôrky pred húštinou. Mesiac trúsil bledé svetlo po skalnatej ceste a po lúčke, ktorou sa hadila. Onedlho sme prišli pred veľké hŕby naukladaného okrúhleho dreva. Mládenci vypriahli kone, zviazali im predné nohy a pustili ich na pašu. Kone, skackajúc po lúke, hlasno rumádzgali trávnu.

Mišo a Juro obzerali hŕby a vybrali z nich niekoľko tenších rohov, ktoré bolo ľahšie popíliť a pokálať na polená ako hrubé klady, s ktorými by si tak neboli mohli dať rady. Rozpílili ich na polovice a pokládli na kolesá za dosť krátky čas. Kým strýkovia píli, ja som musel vyzerat', či nejde hájnik z niektorej strany. Veľmi som sa bál, že príde, lebo som mal strach, že môže povstať bitka, ktorá ktovie ako sa skončí, keď Maťo mal pušku.

Šťastlivo sme prišli domov krátko po polnoci. Ňaňo vyskočil len v nohaviciach, keď počul hrkotať voz, a všetci traja sa razom dali do dreva; rozpílili a pokálali ho na siahovicu a ešte za tmy šli s ním do mesta.

Hoci Ňaňovci bývali na konci dediny, mali jednako susedov, ktorí veľmi dobre počuli príchod voza a kálanie dreva v noci. Boli na čistom, o čo ide. Ved' to bola nočná práca, ktorú i oni robievali, a preto boli hluchí a slepí, ako inokedy bývali Svoreňovci.

Ech, ono je len ťažšie byť statočným človeku chudobnému ako biskupovi alebo direktorovi banky.

Alebo sa má vec naopak? Nuž, homines sumus.⁵

Ráno som sa spýtal Mary, prečo Ňaňo posielal sváka Kozlíka do hory po drevo, keď on chcel ísť.

— Joj, aký si ty sprostý, Jožo, — smiala sa Mara, hojdajúc sa na oji hnojničáka a ujedajúc ovsený poplan.⁶ — Ani to nevieš?

— Neviem. Nuž prečo?

— Preto, aby hájnik išiel za nimi do Ráztok a aby sa neplietol v Mlákach.

— Nuž a či sa dal sváko Kozlík namiesto Ňaňa chytiť v Ráztokách? Hahaha, aká si ty sprostá, Mara, nie ja!

— Ty si sprostý, ty, ty, ty! — pichla Mara do mňa ukazovákom a vytriešťala okále. — Ved' sváko Kozlík išiel len pomaličky cez háj a nedotkol sa kúska dreva ani za celý svet. Iste vyčíňal len figle s hájnikom. Povedal mu akiste, že si príde po drevo, keď ho tam nebude.

Keď sa večer zišla celá rodina, nezhovárali sa o inom, ako kto v dedine koľko peňazí poslal z Ameriky. Skoro všetci, čo boli „za mlákou“, posielali na dedinské pomery veľmi značné

sumy.

— Keby sa už len ktorýsi z vás mohol ta dostať! Hej, ale by sa nám omláaslo! — končieval ňaňo rozhovor.

Najväčšia ich túžba bola dostať sa do Ameriky. To bolo ich eldorádo,⁷ všetky sny o blahobyte a šťastí sa viazali k nemu. Sami si nemohli pomôcť a vtedajšej vláde na pozdvihnutí ich hmotných pomerov nezáležalo. Naopak potrebovala mizerných otrokov, ktorých páni mohli čím lacnejšie využítkovať.

Nádej, že sa dostanú raz do Ameriky, im osladzovala horkú biedu. Ťaňo často napínali svaly na chudých lícach, prežierajúc sliny a tešiac sa, že však i na nich spáchnu americké toliare, a vtedy si i on bude môcť pomastiť svoje vpadnuté brucho.

Stará mať bola chudá ako trieska, nebolo na nej masti ani za orech. Drhla celý deň a hundrala na všetko. Kedy a čo ona jedla, nemohol som pobaďať. Cez tie vakácie, keď som bol tam, mala dvanáste dieťa. Myslím, že tí ľudia mali toľko detí i preto, lebo sa pri krste a na pohrebnom kare najedli do sýtosti. Vtedy sa pokladal ňaňo za oprávneného požičať na zmenku niekoľko zlatých. A keďže sa jedna či druhá udalosť prihodila dosť často, rástol dlh, ktorý nevládali splácať. Z dvanástich detí im umrela polovica.

Tentoraz po pôrode stará mať ochorela, a keď kadejaké domáce lieky nepomáhali, ňaňo musel sa s ťažkým srdcom odhodlať doviezť lekára, doktora Búroša, ktorého som dobre poznal, lebo sa veľmi často i u nás obracal. Bol vysoký, mocný chlap, ešte mladý, veľmi rázneho vystupovania.

Keď vošiel do ňaňovcov, prvé bolo, že prskal a fúkal:

— Doparoma, veď sa tu človek zadusí! Pootvárajte obloky!

Pristúpil k posteli, na ktorej ležala stará mať a hľadela najašene naňho. Búroš vyhádzal spod nej všetky nečisté handry.

— Dajte jej čistú bielizeň! Veď od toho smradu musí skapať!

Babica a kmotry skákali a behali, ani keby ich palicou naháňal, a podonášali čisté plachty, košeľe a preobliekli chorú, hoci to pokladali za veľmi neprimerané počínanie.

Kdeže i nie! Veď čistú bielizeň hneď zanečistí!

Búroš ju s eskamotérskou rýchlosťou poprezeral a ustálil, že má popôrodnú horúčku. Najprv povedal babici svoju mienku a zatým nadal ňaňovi, stojacemu skrúšene pri posteli:

— Vy starý trúp, mali by ste už mať rozum! Načo sú vám detiská? Máte ich len, aby vám mreli. Nemáte sami čo jesť s deťmi, a plodíte nových hladošov! A biednej žene nedáte pokoja! Hanbite sa!

Ťaňo sa škrabal za uchom.

— Ja za to nemôžem. To je pánboh na vine.

— Netárajte také sprostosti! Také staré rešeto, ako je vaša žena! Vy ste zver bez rozumu a uvaľujete svoju hlúposť na pánaboha! Hanbite sa!

Zatým porozprával obširne a dôkladne, čo a ako majú s ňou robiť, vzal klobúk a palicu, že pôjde.

— Príďte mi každý deň povedať, ako s ňou bude. Rozumeli ste?

— Rozumeli, rozumeli, — podotkol ňaňo nepokojne, lebo mu prišlo platiť za návštevu.

— Nuž a prosím ponížene, čože sme im dlžní?

— Päť zlatých! — odvrkol Búroš a pozrel na ňaňa.

Ňaňo tak bolestne skríkol, ani keby ho niekto bol nožom pichol: — Pre pánaboha, päť zlatých!

Iste mu mihlo hlavou, že päť zlatých dostane za láktor dreva, a koľko je to roboty a prípadne i nebezpečenstva pokuty! A tu taký panák obzrie ženu za čas, čo by si sa ledva otčenáš pomodlil, a pýta za to päť zlatých!

— Čože, zdá sa vám to mnoho? — pýtal sa lekár a zapálil si cigaretu.

— Veru je to len ukrutne mnoho, a ani ich nemám, — žaloval sa ňaňo, na čo mu kmotry dosviedčali.

— Tak koľko mi chcete dať? Dve-tri zlatky? Vy starý ozembuch, vy si robíte kratochvíľu a ja sa musím potom babrať s vašimi starými babami!

— Možno bude dosť i dve zlatky, — opovažoval sa ňaňo nasmelo. — Veď ich volali i do iných domov: tam si to nahradia.

— Tak dajte sem dve zlatky a poďme.

Zatým navštívil ešte niekoľko chorých v dedine, ktorá je veľmi roztratene stavaná, takže šli vozmo. Keď prišiel ňaňo domov s medicínou, rozprával, že mu Búroš i tie dve zlatky vrátil, vraj za to, čo ho po obci vozil.

— Ešte mi i zavárania dala jeho pani. Keď sa zoberieš, musíš mu ktorési to vajce poslať, Katra.

O dva týždne stará mať zasa tak drhla ako pred chorobou. Pánboh vie, čo v nej trvalo.

Vajcia Búrošovi doniesla Marka. Ale keď jej doktorka ponúkla za ne peniaze, nemohla sa premôcť a prijala ich.

Skoro celé dva mesiace som bol na dedine a hoci som sa zavše i nahladoval tam, ostala mi jednako na môj tamojší pobyt jedna z najmilších spomienok môjho života.

Rozisť som sa zle rozišiel s ňaňovcami.

Pásli sme husi na lúke. Pritom sme na potoku, „kačky strieľali“. Totižto hádzali skalkami plocho na vodu, aby skalka, viac ráz sa odraziac, skákala po vode. Podarilo sa mi pritom šťastlivo zlomiť jednej z husí nohu.

Nič by sa nebolo stalo, keby to bola bývala hus cudzia, ale bola to hus ňanovcov. Doniesli sme ju domov, kde ju zarezali. Mňa ňaňo za moje ustávanie poriadne vymlátil remeňom a vyprášil z domu, hoci sa už mrkalo.

Bol pre čosi rozčertený, a tak stačil tento môj priestupok na ten veľký výkon, ktorým sa ňanovci s mojimi rodičmi nadhlo rozkmotrili.

Už som od dávnejška pobadal, že stará mať najmä pri jedení tak zazerá na mňa, ako keby mi žičila, aby som sa každou švábkou zadusil. Teraz nahliadam, že ma s istou oprávnenosťou nenávidela, keďže som i jej, i deťom zo skúpeho jediva ešte odjedal nepomerne veľkú čiastku. Najmä keď sme jedli kašu s bryndzou, rozhádzanou na jej povrchu, bezočivým, zručným záberom drevenej lyžice som z nej viac pre seba zabral, ako prináležalo na jedny ústa, usilujúc sa ju čím najrezkejšie prežrieť, aby som útok mohol zopakovať, kým ešte bolo niečo bryndze na kaši. Ostatní si vždy brali ku každej lyžici len omrvinky, kdežto ja som sa napchával čistou bryndzou.

— No, zadus sa ňou, zadus, ty troviteľ, — napomínala ma láskavo, keď mi raz zabehlo, pozerajúc na mňa očami ani dvoma rozpálenými nebožiecami.

Stará mať bola chudá, koža na nej samá vráska, na povytáhovanom hrdle jej sedel veľký hrboľatý hrvoľ, ústa mala tenké, zuby zlé; špatné babsko. Stále frľala, či ju niekto počúval, či nie; všetky svoje myšlienky vyslovila, ako sa v nej vyľahli. Zavše som dopyčul, ako či pred mužom, či pred synmi na mňa nadávala, že ich vyžieram, čo ma už diabli neberú.

Ale čo som si ja z jej rečí robil? Nič. Ani najmenej som sa nimi necítil urazený, už i preto nie, lebo ona do každého zapárala.

Jednako, keď sa vyskytla príčina ma vystrnadiť z domu, ňaňo, proti mne jej rečami nepriateľsky naladený, tentoraz ju použil už i preto, lebo mu otec dávno nebol nič poslal, hoci sa dosť navyzvedal od každého Hrabovčana, ktorý prišiel z mesta, či mu môj otec niečo „neodkázal“.

Padlo na váhu i to, že sa odstránili i jedny nebezpečné pysky od husacej pečienky.

Keď ma takto po rodinsky vyhodili — najmenší strýk a stryná ešte i skalami hádzali do mňa, čo som, pravda, junácky rovnakým spôsobom odplácal — utekal som k ujcovi Cúdorovi na vrchnom konci dediny, lebo som sa bál nocou pešo domov ísť.

U ujca sa mi dali najesť do vôle božej, a preto som i z vďačnosti rozprával na ňanovcov všetko zlé, čo som vedel a vymyslel, maľujúc čerta omnoho černejším, ako bol v skutočnosti, ako je to už oddávna zakorenený ľudský zvyk.

Ráno som sa rozbehol domov, prejdúc poľahky osem-desať kilometrov do Stráňova. V ostatnej dedine pred mestom som začal rozmýšľať, ako ma príjmu doma. Obával som sa, že ma otec vymláti, a preto som začal plakať, aby som aspoň mať získal na svoju stranu. Vedel som, že keď prídem domov plačúc, mať bude nadávať na starých rodičov, a čo by i sto ráz

oni mali pravdu. I s tým som bol na čistom, že sa nepochválím, že som husi zlomil nohu, lebo by to pokladali za veľmi veľký prečin. Ak bude otec do mňa veľmi dojedat', poviem, že ma ňaňo preto vyhodil a vytrepal, lebo mu dávno peňazí neposlal.

Kráčajúc špinavou, neriadne stavanou a biedne dláždenou ulicou mestečka, nariekal som, že sa len tak ozývalo. Vošiel som do pítvora s takým revom, že sa celý dom i susedia zbehli. Mat', ako vždy, varila v kuchyni s dieťaťom v náručí. Pobadal som, aká je biedna. Otec vybehol z dielne v nohaviciach, ktorých ošúchaná a poplátaná zadná časť mu visela nad kolenami: na holých nohách mal obdraté pantofle a na krku prevesený centimeter. Smial sa ako vždy.

Tovariš, učni, bratia, sestry, všetko sa zbehlo, ešte i susedky, ktoré predstieranou sústrasťou zakrývali škodoradosť nad iste nemilým prípadom.

Otec skríkol na mňa:

— Čože ťa už dohnalo a čože tak reveš?... Čuš už, lebo ti pysky tým cmuľom zapchám!

I vytrhol cmulík z ruky dieťaťa, ktoré ešte väčšmi začalo vrieskať ako ja. Pritom ma drmal za plece.

— Nože ho nedrm, — zvolala naňho mat', vytrhnúc ma z jeho rúk. — Ty komediant akýsi! Čože ti je, Jožičko, čo sa ti stalo? — pýtala sa a pohladkala ma po hlave.

Keď som však následkom jej ľutovania začal ešte väčšmi vyrevúvať, stratila i ona trpezlivosť a buchla ma dosť dobre po chrbte.

— Ved' už toľko nevyrevúvaj, lebo ťa rozdriapem! — skríkla rozčúlene dupkajúc.

— Keď ma, keď ma ňaňo ukrutne vymlátil, a ja som v noci musel utiecť z domu, a ja som nič neurobil. Len oni všetci hovorili na nás, že sme my len všivaví žobráci, nafúkaní na svoju biedu. A oni kradli, čo videli-í!

— Nuž a prečo ťa tak počastoval? Musel si čosi vykonať, čo sa nezrovnáva s desatoro prikázaniami. Ty si len lotor! — kričal otec a smial sa. — Poznám svoju fajtu!

Otec sa vždy smial. Ešte i keď ho žalúdok bolel, keď si bol večer predtým viac vypil, i vtedy sa smial.

Vtom prišiel akýsi pán po šaty a záujem o mňa razom prestal na veľké sklamanie susediek, ktoré nespokojne hundrúc, šli za svojou prácou.

Mat' ma vzala do kuchyne, dala mi kyslého mlieka a chleba a vyrectovala ma, ako sa všetko vlastne prihodilo a ako ňaňovci nažívajú. Viem, že som zasa luhal na nich, ako som len vedel. Matke som sa priznal, že som husi zlomil nohu. Zakázala mi o tom hovoriť, hľadiac len na to, aby som zle nepochodil. O to sa nestarala, či bude na ňaňovcov zle-nedobre, keď ma takto, údajne bez príčiny, vyhnali z domu, a to nočným časom.

Nuž ale ženská politika bola vždy taká.

*

Priznám sa, že som si, hoc i ako inteligent, nikdy hlavu nelámал na niečom, čo sa ma bezprostredne netýkalo. Preto som nešpekuloval ani o tom, čo je príčina toho, že niektorý človek je dobrej vôle, i keď sa topí, a druhý zlej i na priateľovej svadbe (nie svojej). Materialisti hovoria, že dobrá vôľa závisí len od telesného nastrojenia. Ale prečo sa môj otec smial, i keď mal žalúdočné kŕče, alebo smial sa i vtedy, keď v jeden deň pochoval troje detí, čo mu umreli na záškrt? Robil figle, že odišli, lebo mater zle varila. Primnoho bolo kapusty a zemiakov v jej strave.

Otec sa bol vyučil svojmu remeslu v Stráňove, a keď sa stal tovarišom, išiel na vandrovkú do Pešti, kde u istého predmestského krajčírа pracoval tri roky. Odtiaľ prišiel ako povestný, v Pešti vyučený krajčír a číry Maďar naspäť do Stráňova a vzal si kuchárku vicišpánovu za ženu, čím hneď získal i stoličných pánov za objednávateľov.

Všetky tieto okolnosti sú mi známe z rozprávok otcových, ktorý vše v nedeľu popoludní ležiac na posteli, rád vykladal svoje skúsenosti.

— Nuž všetci páni dali u mňa robiť, pravda, zväčša na úver. K tomu žiadali i to, aby som bol i dobrým Maďarom. Pre mňa, myslel som si, ja vám budem, čím chcete, len zaplaťte! I mondokoval som im takou krásnou maďarčinou, že nebohý Arpád musel mať horšie kŕče v žalúdku, ako ja vše mávam. Ale oni ma chválili, že krásne hovorím. Len sa im tak oči svietili od radosti, ako máčkoví Fipánovie. Oni sami sa v tie časy najradšej po slovensky zhovárali medzi sebou; veď im slovenčina ľahšie šla a vždy preskočili do nej, keď si chceli niečo od srdca povedať. Ale so mnou by neboli iného slova stratili ako maďarského. Chválili ma, ako krásne hovorím, a za chrbtom robili zo mňa posmech a porúhali sa mi.

Nuž, aká diera, taký zápach.

Sprvu som ja tie úvery len trpel, ale keď som začal na ten obchod doplácať, nuž som sa po trochu i ja po slovensky začal s nimi zhovárať. A to tak okrem žartu. Koniec bol, že ma za niekoľko rokov všetci pozanechávali práve tak, ako ja ich maďarčinu. Už len, aby som im robil na protiveň, stal som sa takým Slovákom, že len tak hučalo.

Prišiel ku mne Tornyay Aladár, ktorý vygazdoval so svojím majetkom a ktorého urobili akýmsi vyšším kancelistom. Kamarátil sa so všetkými pánmi, ktorým všetky služby konal. Taký niktoš. I príde mi a ak Miška barátom, tak Miška barátom,⁸ aby som mu nielen ďalej čakal, čo bol dlžen, ale ešte i nový oblek urobil.

S ním prvým som sa začal po slovensky zhovárať. „A veru, pán Tornyay,“ nepovedal som pán urodzený, čo ho veľmi škrelo, „ja som im nie nijaký Miška barátom, ja som im pán majster Svoreň, ktorý potrebuje svoje groše, lebo z ich daromných rečí nevychová šestoro detí. (Toľko vás už vtedy bolo). Keby som i ja mohol pyskom vyplácať svojich veriteľov, bol by som najbohatším človekom v celej stolici. Pán priateľ tuto, toto, takto, groše na stôl.“

Haha, veru som ja tomu povedal. Utekal, ako keď psa obaríš.

O chvíľu prišiel ku mne hajdúch Paľo, aby som išiel naskutku k pánu hlavnému slúžnemu. Nevedel mi povedať, čo chce so mnou. Bol veru u neho Tornyay a s tým čosi repentili.

Spomínali — disznó, ronda szabó,⁹ a však mu ja ukážem.

Smial som sa. Ale som im zakúril. Hajdúchovi som povedal, že prídem, keď budem mať stihu, a šiel som si do Bergera trochu gurážu napiť. Nech čaká ten bruchaj.

Keď otec takto rozprával, matka, ktorá vždy, ešte i v nedeľu popoludní, niečo robila, keď nie iné, aspoň bielizeň plátala, vše naskočila naňho.

— Ved' si ty len najväčší chlap zo všetkých, keď si sám. Ale medzi inými ani hlasu nečut', ani chlapa nevidieť.

— Joj, ako to len môžeš povedať! A či som len pred týždňom nevymlátil Cigánča, čo ti chcelo zásterku ukradnúť? Hahaha! Vidíš, ako táraš do sveta.

Všetci sme sa zasmiali, ešte i matka, ktorej sa to zriedka pridalo. Videli sme, že otec robí len posmech zo seba, lebo išlo o osem-deväťročného šarvanca, ktorého bol buchol zo dva razy po chrbte, keď ho pristihol pri krádeži.

Zatým rozprával, ako hlavný slúžny naskočil naňho.

— Prvé bolo, že mi vytýkal, že som pansláv. Potom mi hrozil, že ma všetci páni od stolice nechajú. Zasmial som sa.

„Spánombohom, len nech mi poplatia, čo sú mi dlžní. Ved' beztoho od niektorého z nich nevidím živého grajciara, len zmenky. Vyplácajú ma zmenkami, ktoré ja musím žirovať,¹⁰ pričom vždy omnoho viac vypožičajú, ako potrebujú pre mňa. Zmenky neplatia a sporiteľne mňa naháňajú. Zlá je to hostina!“

„To je nie pravda!“ zakričal na mňa. „Ja ich statočne vyplácam.“

„Áno, oni jediný. Ale čože, z nich nevyžijem. Oni si dajú u mňa raz za päť rokov nejaké hábky ušiť za pätnásť-osemnásť rímskych. Keď potrebujú lepšie šaty niekedy, tie si dajú inde urobiť. Chvalabohu!“

„No toto je jednako svinstvo!“ zreval a trepol penovku o stôl. „Ja ich naučím móresu! Keď ich raz začnem sekírovať, utečú za mesiac zo Stráňova.“

„Ale oni?“ smial som sa. „Ved' čože mi môžu urobiť? Čože som takého urobil, za čo by sa mohli do mňa miešať?“

— No, počuješ, to už zasa cigániš, že si sa s ním tak zhováral, — naskočila naňho matka.

Otec sa smial.

— Pravdu máš, nezhováral som sa s ním tak, ale som sa mal. Aspoň Búroš mi kázal, aby som s ním tak hovoril. Ale čože, každý nemá taký pysk ako on.

— Nuž, čo si vykonal?

— Čo som vykonal? Vytiahol som knižku z vrecka a ukázal mu čierno na bielom, čo zarobím

od pánov od stolice a čo sú mi dlžní. Povedal, že je to nie pravda.

„Ak chcú, donesiem im aj výťahy zo sporiteľní, keď neveria.“

Urobil tvár ani divý Turek a vrieskal, že sa v celom úrade ozývalo.

„No tak! To je naozaj svinstvo! Počuješ, Aladár, a prečo vy tomu človeku neplatíte? Veď je to škandál! Na lumpačky, karty, dievky máte peniaze, ale remeselníka vyplatiť, to vám smrdí! Fuj, fuj, hanba, vy lumpi!“

Tornyay vytreštil naňho oči.

„A či si ty, Gézuško, lepší?“

„Vedia čo, majster? Ja im tie peniaze poinkasujem. Ja, aby vedeli.“ I tlkol sa päšťou po prsiskách, že len tak dunelo. „Huncút moje meno, ak nie!“

— To všetko urobil len pyskom, — povedala mať.

— Nezinkasoval ten ani grajciara. A ak i zinkasoval, zadržal to pre seba. Veď je to zázrak, kde ten človek peniaze podieva. Ničoho nemá, dom na spadnutie, koč stará haraburda, kone ledva na nohách stoja, a také panstvo! To všetko v kartách premárni. Dcéra je ľahkomyselná a syn lumpisko. Čo by tomu peniaze Váhom tiekli, i tak sa v tom deravom sude neudržia. Nebolo to zle, že som sa tých loptošov striasol. Mám menej roboty, ale aspoň vidím groš za ňu.

I obrátil sa a zívól, a o chvíľu chrápal, ani keby buka pílił.

*

A zasa v jednu nedeľu popoludní bola u nás i Žofka Pipánovie. Pipán bol dobrý gazda a býval v jednom dome s otcom. A znášali sa ešte dosť dobre spolu. Ale len preto, že rodičia okrem trochu raždia, čo učni z hory nanosili, nemali nič na dvore. Pravda, i prasa kŕmievala mať. Nuž ale o to sa nemohli s Pipánom naťahovať, o tom každý vedel, čie je. Ináč Juro Pipán všetko vyhlásil za svoje. Veď čo by taký žobracky krajčír mohol mať!

Medzi štyrmi očami rečeno, my deti a učni sme sa mu dosť dreva a vajec nakradli, čo ako dával pozor. O ovocí v záhrade ani nehovorím. To by nebol ustriehol, a čo by bol mal sto očí. I psy držal, ale s tými sme my boli väčší kamaráti ako on. Ony nám samy ukazovali, kde je to najlepšie, a strážili, aby nás nikto neprekvapil, keď sme boli na ňom.

Ale Žofka bola celkom iný koreň. Bolo to dobré dievčatisko. Prišla k nám, keď len mohla, a nestála nikdy podaromnici, podpierajúc dvere, ale vždy sa chytila akejsi roboty. A bolo jej veru dosť a dosť. Veď biedna mať pri toľkých deťoch naozaj nestihla všetko porobiť.

I teraz si sadla k matke a pomáhala jej plátať. Keď sedeli spolu, nepočúvali veľmi otcove rozprávky, ktoré už bohvie ktorý raz rozprával, ale si obyčajne v tichosti šepkali o svojich veciach.

Otec si ľahol, zoblečúc kabát a zobujúc povytláčané topánky, na odkrytú posteľ, zapálil si

fajku s dlhou rúrkou a ako v driemotách vykladal, kým nezaspal. My, čo staršie deti, sme ho počúvali ako apoštola.

— Keď sme našu Hanku krstili, to vám bola paráda! Mat' bola kuchárkou u vicišpána, a tak nám prišiel Lipnický za kmotra. Doviedol so sebou, aby sa mal s kým zabávať medzi takou čvargou, ako sme my boli, i Szökeho, Barnássyho, Baksayho a ešte akýchsi dvoch či troch potrimiskárov. Koč do kostola požičal mi vicišpán. Čože, vaša mat' bola osoba krásna, videla sa každému. Viem, že i pán vicišpán fľochol na ňu, keď ho jeho stará, ten šošovicový pyštek, nevidela.

— Nože netáraj také hlúposti, ty blázon, — ozvala sa mat' od roboty.

— No, daj si pokoj, bola si ako z cukru. Ani z marcipánu. — I mľaskol jazykom.

— Nuž veď som už len bola inakšia ako teraz, keď som sa pri tebe zodrala na vecheť.

— No, hodná osoba si ty i dnes. Nejedem by si i teraz oblízal paľúchy za tebou. No, ale, akože to bolo? Hja, hej, na vicišpánovom koči sa zaviezli do kostola. Pravda, bez vicišpána, lebo on sa pre mnoho práce, čo mali s kartami, musel dať pri krste zastúpiť... Ale na večeru prišli, oj, prišli, a to včas, už o piatej boli tu. Kým prišli ostatní hostia, vypili nám všetku varenú pálenku, vytrúbili víno a zjedli celú šunku. Ja som sa divil, kde sa to do nich práce. Veď, pravda, majú brušiská ani vahany. Podvečer prišli moji kamaráti so svojimi ženami. Všetci boli pekne vyobliekaní, ako sa patrí, keď idú na takú slávnosť, len páni boli ako šlajfiari, lebo sa im veru pre hocikákeho krajčírika nechcelo preobliekať čierne háby. Vyjesť ho vyjedia, ale mu i trochu úcty dať, to už nie. Tak to vždy robievali a robia i teraz. Doma chodia v tri razy prevracaných oblekoch a napukajú sa, keď niet iného, i zemiakov s kyslým mliekom sťa prasce, ale keď idú niekde do Pešti alebo inde do sveta, to sa vyparádia. Tu nevybije z nich remeselník, či kováč, či šuster toho mozolného groša, v Pešti sa rozhadzujú, ako keby im peniaze na lúkach rástli namiesto trávy... Ešte bolo šťastie, že mat' jednu fľašu varenej pálenky zaratovala; šunky sme museli dokupovať, no a vína bolo dosť v hostincoch.

— Keď sa ti to len chce toľko omáľať, ty dudroš, a rád si bol, že prišli, — zahriakla ho zasa mat'.

— Pravdaže, bol som rád, lebo je človek už raz taký hlúpy. Radi sa obtierame o väčšieho pána, a čo sa nám hneď i koža oškúli pritom. Však, Žofka? Hahaha! Hej, o teba by sa bolo radosť obšuchnúť, ty máš kožtičku ako najfajnejší hodváb.

— Pán majster, ak mi nedáte pokoja, ústa vám zošijem touto ihlou, keď zaspíte, aby ste vedeli! — zvolala Žofka, vytriešťajúc naňho hrozne oči a hroziac mu ihlou.

— Juj, aká si strašná, ako sa ťa bojím! Ale čo ako, mat' má svoj rozum, lebo husi a sviečkovicu — vidíte, jedli sme ako páni — nepredložila celú tým žrútom, ale oddelila ich na zvláštnej miske, takže sa i nám ostatným dostalo z tej dobroty... Nuž víno sa pilo veselo, a keď sa dobre zvečerilo, už táto izba len tak hučala od spevu. Páni si zasadli do karát v bočnej izbe, ale keď prišli neskoršie i Cigáni, nechali všetko tak a pijúc a spievajúc, tancovali čardáš o dušu spasenú. Keď boli docenganí, všetci sa obľapali a bozkávali so mnou a s mamou...

— Joj, necigáň, bola by som im okále vyškriabala!

— Ale, veď ako s kmotrou, no...

— Či s kmotrou-nekmotrou, nebozkával sa so mnou ani jeden. Keby si už len toľko netáral!

Žofka, hryzúc niť zúbkami, hľadela na otca a kývala mu odpieravo hlavou.

— Nuž, keď nie, tak nie. So mnou sa veru bozkávali. Hlavný slúžny Szöke mi povedal, že ak nedodržím „per tu“ poriadne a statočne, že ma vyzauškuje hoc aj na ulici.

— Ujko, ale však si netykáte s ním? — spýtala sa prekvapene Žofka.

— Veru verím, že nie. Niekoľko dní po krste som sa zišiel s ním na ulici a pozdravil som ho:

„Servus, pán Géza!“ Viete, čo mi na to povedal? Toto: „Nech idú sem, majsterko! Oni sú strašný hlupák. Z vďačnosti za dobrú večeru im trochu hlavu napravím. Nech nikdy neberú za hotový groš niečo, čo im páni v opitosti povedia. Ani to nech neberú za isté, čo im povedia, keď sú triezvi, ale to, čo v opitosti, už celkom nič. Oni sú sprostý, smradľavý krajčír, ja ako pán si s nimi tykať nemôžem a ani nesmiem. A ak sa opovážia ma ešte raz tak sprosté osloviť ako teraz: „Servus, pán Géza!“ — tak ich hoci na ulici vyfliaskam!“ Krútil jedovato hlavou a frngal mi ukazovákom pred nosom: „Nech ich od toho ruka božská chráni. Vedia, nech tykajú vicišpánovi, hlavnému notárovi, főišpánovi,¹¹ drotárovi, žobrákovi a hoci Franc-Jozefovi, ale mne nie, lebo len do tých čias majú zdravé kosti v tele. A teraz marš, nech sa pracú!“ Hahaha!

— Dobre sa ti stalo! — doložila mať.

— Po takomto vyškolení som vedel, že panská láska je na zajačom chvoste a neopovážil som sa ani hlavnému notárovi, ani „nočnej tme“ — Barnássymu skoro ani pozdraviť, keď som sa s nimi zišiel. A so svojím duchovným kmotrom, s pánom vicišpánom Lipnickým, som ešte najhoršie obišiel. To je najväčší lotor zo všetkých.

— Nože netáraj také sprosté reči, nie, — zahriakla ho zasa mať, ktorú mrzelo, že pred Žofkou nadáva na takých veľkých pánov.

Žofka sa ani neopovážila zdvihnúť od šitia, čo sa bála, že ju hneď zavrú, i keď len počúva také strašné reči.

— No, veď ty dobre vieš, ako ma dostal. Dal ma zavolať do kancelárie. Zastal som úctivo pri dverách a len som sa poklonil:

„Služobník ponížený!“

Vicišpán sedel pri stole, fajka, ako vždy, mu trčala z úst.

„Dobrý deň, Mihál. Dal som ťa zavolať, lebo mám niečo pre teba.“

Myslel som si: „Toto je, hľa, jednako len najstatočnejšia duša zo všetkých, veď mi tyká, ako sa na poriadneho kmotra patrí. To mu i ja budem tykať, aby sa neurazil.“ I odpovedal som:

„Nuž čože rozkážeš, veľkomožný pán kmotor?“

Vicišpán vyložil okuliare na čelo a díval sa chvíľku na mňa, pukajúc z fajky.

„Mihál'ko, ty mi nemusíš tykať. Ja ti budem. Ale ty mi nesmieš, lebo je to nie zvyčajné medzi pánmi. Väčší menšiemu tyká, ale menší alebo mladší mu jednako len oniká, vieš? Pozri, ja tykám praktikantovi, mladému Barnássymu, ale on mi povie: „Oni, Šándor báči.““

„Nuž to im i ja môžem povedať: „Oni, Šándor báči!““

„To už zasa nie, lebo to si len páni medzi sebou môžu povedať, a ty si síce poriadny človek, no, ale pánom si nie. Ty mi povieš jednoducho: „veľkomožný pán vicišpán“, vieš?“

„To budem tak s veľkomožným pánom vicišpánom ako hajdúch. Rozumiem. I tomu tykajú, a on veľkomožnému pánu vicišpánovi oniká.“

„Tak, tak, tak! Vidím, že si nie celkom udrutý. Len keď budeme sami, tak medzi štyrmi očami, môžeš mi povedať i „veľkomožný pán kmotor“, ale tykať božechráň! Nuž ale ja som ťa pre toto nedal volať, ale chcem ti dožičiť zárobok, ak chceš.“

„Ďakujem ponížene, veľkomožný pán vicišpán, ako by som nechcel?“

„Ako vieš, každý rok treba pre čiastku stoličných hajdúchov háby, dolomány¹² a plášte šit'. Ak chceš, dám to tebe. Ceny sú také, že sa pritom dá pekne zarobiť.“

„Ďakujem ponížene, nadšágoš ališpán úr,“¹³ i pobehol som k nemu a bozkal mu ruku, ktorú mi milostivo vytrčil, ale nie dlaňou navrch, aby som mu ťapol do nej, ale chrbtom, dvíhajúc mi ju pod ústa.

— Čože to spomínaš také hlúposti? — odvrkla mať. — Ved' sa to rozumie samo sebou, že pánom treba ruku bozkať.

— Hahaha, ved' ja nič, všetko je v poriadku. Len to je chyba, že keď som prácu vyhotovil, kvitanciu za peniaze podpísal, tak ich dostal do rúk môj kmotor radostný a všetko, čo by som bol zarobil, on zadržal pre seba, aby som mu vraj tých niekoľko stovák ako kmotrovi požičal. Čože som mohol urobiť? Podpísanú kvitanciu mal na celú sumu, bol som rád, že mi aspoň toľko dal, že som za látku a prácu zaplatil. Pravda, nezarobil som za svoju robotu ani grajciara. Keď som ho o niekoľko mesiacov prosil o peniaze, vyhodil ma, a keď som zasa išiel k nemu, hajdúsi ma nepustili ani do predizby. Hahaha! Tak som obišiel. Tak veru so svojím panským priateľstvom. Nechal som ich tak a vykýchal sa i na ich maďarčinu...

Otec zamĺkol, fajka mu z ruky vypadla a o chvíľku chrápal podľa svojho zvyku.

*

Žofka Pipánovie mala vtedy zo šesťnásť rokov. Bolo to dievča pekne urastené, hoci tváre dosť obyčajnej. Oči a ruky mala pekné. Je podivné, ako a podľa čoho sa vyvíja ľudská povaha. Jej otec bol vydríduch a skupáň, závistník; malo ho poraziť, keď nejaký známy prišiel k neočakávanému grošu. Pomôcť niekomu bola preňho trpká práca. Jeho žena bola baba nehybná; kde ju sotil, tam bola. Robota sa jej lepila na ruky ako smola, s nijakou nemohla prísť na koniec. Žofka bola pravý opak rodičov; kde kedy mohla, pomáhala prácou, darmi. Iste to nerobila na základe nejakých náuk, alebo rozvažovania. Jej city ju hnali do

toho. Nemohla zniesť pohľad na hocijaké trápenie, aby ju nenútilo chcieť pomôcť. Pri ohni ratovala, čo mohla, takže sa viac ráz i poranila. Vodu vláčila do spadnutia. Bolo dojemné hľadiet' na ňu, ako drhla do pretrhnutia. K nám pribehla, keď stihla, hoci sa ju preto i otec, i mať nahrešili, ba i ubili ju preto. Pribehla zavše s náručím dreva a hodiac ho pod sporák, odtisla našu utrápenú mať od koryta a chytro prala alebo umiesila cesto na chlieb, nútiac ju, aby si trochu oddýchl. Pritom sa vždy smiala a vyškierala biele zuby.

*

Pri svojom otcovi som sa presvedčil, aká ľahostajná je nevzdelanejšiemu človeku národnosť a vôbec všetky ideálnejšie myšlienky a predstavy. Otec si možno nikdy neuvedomil, že je Slováč a že je od neho podlosť, keď sa pre hmotné výhody vydáva za Maďara. Práve tak, ako bezmyšlienkovite sa stal Maďarom, prešmykol sa pre priaznivo sa vyvíjajúce pomery zasa k Slovákom. Maďari ho opustili a Slováci mu dali kúsok chleba, i stal sa zasa Slovákom, ani netušiac o tom, že urobil niečo záslužné.

V tisíc starostiach o každodenný chlieb mu veru nikdy ani na um neprišlo rozmýšľať, ako by sa on bol vyslovil o takých daromnostiach, ako je národnosť alebo vôbec politika. A tak je to i s ohromnou väčšinou nášho pospolitého ľudu. Pravda, neskoršie mu nahovorili, aký záslužný skutok vykonal, keď sa na základe lepšej rozvahy vrátil k svojej otcovskej národnosti, a on sa tým i rád honosil, ako rozpoznal nespravodlivosť a utlačovanie Maďarov, a preto ich opustil. Že sa s ním časom, vývinom jeho slovenského odberateľstva, stal tento obrat, bolo zásluhou Búrošovou, ktorý svojím spôsobom vždy vrtal doňho a naháňal mu odberateľov, najmä dedinských kňazov, notárov, učiteľov a niekoľkých Slovákov, ktorí v tie časy ešte po mestách a mestečkách nesklonili hlavy pod čoraz väčšími vzrastajúcim maďarským terorom.

*

Mal som skoro dvanásť rokov, keď ma poslali do gymnázia. Chodil som päť rokov do ľudovej školy, lebo som, ako všetci moji súrodenci, často prechorieval. Bolo nás spolu jedenásť, a na živote zostalo len troje. V našom domci napredku i nazadku po dve izby, jednej väčšej s dvoma obločkmi a menšej s jedným obločkom. V zadných vo väčšej bola dielňa a v menšej brlohy pre tovarišov a učňov. Napredku bývala v dvoch malých miestnostiach celá rodina. V jednej posteli spalo i troje menších detí, kým smrť nákazlivými chorobami a neskoršie suchotami nevyprázdnila dom. Mne sa tak zdá, že bol u nás vždy niekto chorý. Napokon po dlhom trápení i mať odišla z kuchynského očístca na záslužený odpočinok do cintorína. Umrela tiež na suchoty, keď nemala ani štyridsať rokov. Úbohá, nešťastná trpiteľka! Jej koľko-toľko ľudský život trval možno len rok, lebo ako porodila prvé dieťa, stala sa otrokom rodinného života. Vždy ju vidím v požehnanom stave alebo s dieťaťom na rukách v kuchyni variť, alebo iné práce konať. Otec bol k nej dobrý; nepamätám sa, že by sa bol s ňou vadil. Ona mu často robila trpké výčitky s plačom. A mala prečo...

Otec chcel nasilu, aby som sa i ja stal krajčírom. Sľuboval mi hory-doly, ako ma dá vyučiť a že si môžem otvoriť dielňu vo väčšom meste, hoc i v Pešti, a že budem pánom.

Mať sa tomu vzpierala hovoriac, že budem takým žobrákom ako otec. Ale sotva by bola presadila svoju vôľu, keby nebol býval doktor Búroš, ktorý skoro každý deň bol u nás.

— Majteže rozum, majster! Vy žijete v biede a v sprostosti, dajte chlapca do školy. A čo bude len písárom, tak sa nebude aspoň toľko mordovať, aby bol takým žobrákom, ako ste vy. Naučí sa i tomu, že nesmie mať viac detí, ako vládze vychovať. Vy nesvedomitý človek!

Otec sa díval s otvorenými ústami naňho a zabudol sa i smiať.

— Zavrite ústa, naletí vám múch do nich. I tak sa tu ledva dýcha, toľko ich je.

Myslím, že Búroš sotva čo prijal od otca za naše liečenie. Ale viem, že často požičal otcovi niekoľko zlatých, keď bola bieda horúca.

Ani ja som nemal vôle do krajčírstva. Keď som trochu podrástol, spával som na svoje šťastie s tovarišmi a učňami, a tak som sa akiste vyklíazol suchotám, ktoré vyčíňali v predných izbách. Ale videl som, čo tovariši stvárali s učňami, i prešla mi všetka vôľa byť takým utrápeným tvorom. Presvedčil som sa i o tom, akým surovým, ukrutným zverom je človek, keď môže popustiť uzdu svojim chúťkam proti bezbrannému. Aké hnusoby robili zavše s niektorým učňom, nemožno opísať. Ešte dnes, po mnohých rokoch, sa mi zovrie ruka do päsťe, keď na to pomyslím. Iste bolo v tom i mnoho sadizmu.

Nežaloval som na tých lotrov rodičom, lebo som sa ich tak bál ako nešťastní učni, ktorí podrastúc, budú zaiste tiež to isté páchať s inými, čo robili s nimi. Ale predstava, že i so mnou by mohli tak zaobchádzať ako s inými, keby som i ja bol učňom, ma naplnila takou hrôzou, že by som si bol možno niečo urobil, keby ma boli na remeslo nútili.

Prišiel som na gymnázium do L. a nemal som z toho mnoho radosti. Búroš mi bol nabil do hlavy, že som Slováč a že ním aj musím byť vždy a pred každým. Keď som sa naivným spôsobom pred spolužiakmi prezradil, že som Slováč, urobili zo mňa posmech, prezývali ma „drótos tótom“, ¹⁴ a pravda, vyzradili i profesorom. Niektorí profesori si ma vôbec nevšimli, jeden-druhý ma vysmial a nadal do „buta tóto“ ¹⁵ a tým i odbavil.

Jeden z nich však, menom Kőváry, si na mňa sadol a strpčoval mi život natoľko, že som pomýšľal na samovraždu. Prvý raz, keď ma vyvolal, sa ma spýtal, čo som, či Maďar, či Slováč. Vedel som už, čo ma čaká, keď poviem, že Slováč, a preto som s ťažkým srdcom a zadrhujúcim hlasom vyjachtal, že Slováč. Ešte mi vtedy ležalo na duši prikázanie Búrošovo. Čo ten nečlovek zatým so mnou robil! Myslím, že sa vlastne tešil, že dostal do rúk obeť, na ktorej mohol voľne pásať svoje ukrutné pudy. Bol to človek strednej suchej postavy, tváre širokej kostnatej, so širokým rozplásnutým nosom a s nevelkými ústami, s tenkými perami, ktoré sa mu vyvracali navonok. Na pichľavých okáľoch mal okuliare s veľkou čiernou obrubou. Mne bolo hnev a hrôza naňho hľadiet, čo sa zaiste i na mojej tvári zračilo. Tak sme navzájom budili odpor proti sebe. Vyvolal ma každú hodinu a robil zo mňa posmech. Sprvu som sa mu učil, keď som sa presvedčil, že je všetko moje usilovanie daromné, vôbec som mu neodpovedal na jeho otázky. Preto ma vyvolal pred lavicu a ťal trstenicou tak hrozne, že moji spolužiaci začali od hrôzy nariekať. To počul raz i direktor, ktorý mu toto mučenie prisne zakázal.

Vedel som, že ma časom jednako vyšťve zo školy, čoho som sa nesmierne bál, lebo keby som bol prišiel domov, otec by ma bez milosrdenstva bol vtisol za krajčíra. Vo svojom zúfalstve som poslúchol radu svojho domáceho gazdu, prostého roľníka, ktorý mi kázal ísť k nemu, odprosiť ho a uistiť, že už budem Maďarom.

Šiel som a na mnohé modlikanie mi ako-tak odpustil. Teraz ma zasa zanedbával a nevyvolajúc ma za pol roka ani len raz, ledva mi dal dostatočnú známku.

Tak ma vzali ako dvanásťročného chlapca do prísnej školy luhania a pretvarovania sa. Tento spôsob chápania života sa stal mojím životom, vedúcim názorom.

Keď som bol sám, niekedy som si predstavoval, že sa zišiel Kőváry s Búrošom a ako ho Búroš nielen vycitil, ale i zbil, že ho prosil so zloženými rukami o milosť. Búroš bol vysoký a mocný, vtedy asi dvadsaťsedem-dvadsaťosemročný chlap. Pozeral vtedy alebo posmešne alebo pohrdlivo na ľudí. A pritom bol dobrého srdca. Peňazí si vôbec necenil. Hovoril, že toľko môže vždy vydať, koľko má. Ľudia vraj zle robia, keď zdržujú peniaze zo všeobecného obehu, následkom toho je ich nedostatok. Keby každý človek vydal všetky peniaze, ktoré mu prídu do rúk, musel by každý z nich mať dosť. Peniaze sú krvou spoločenského organizmu, ktorá musí voľne a stále prúdiť. Keď ich na istých miestach zadržíme, musí nastať chudokrvnosť iných častí.

Pravda, s rokmi sa jeho náhľady menili. Neskoršie hovoril, že mnohé prednášal len žartom, alebo skusmo, čo iní na to povedia.

I dnes tvrdí, že v ľuďoch sú zverské pudy omnoho silnejšie ako altruistické, a že ich len silná spoločenská organizácia drží v medziach takzvanej ľudskosti. Dôkazom toho je medziiným i to, že každý zákonmi neobmedzený panovník je tyran.

Smial sa na tom, že ľudia kladú takú veľkú váhu na to, aby sa naučili čítať a písať. A niet vraj medzi dušou človeka, ktorý pozná práve len literu a dušou analfabeta nijakého rozdielu. Na vzdelanie sa čítaním potrebná je ohromná práca, ktorú málokto z nás venuje tejto, podľa náhľadu veľkej väčšiny ľudstva, zbytočnej veci.

Keď som prišiel na vakácie domov vychudnutý ako rak, Búroš sa ma spýtal, ako sa mi darilo. Vyrozprával som mu, že ma profesor Kőváry prenasledoval pre moju slovenskosť. Že som sa mu poddal, pravda, som zamlčal. Neskoršie sa to dozvedel od mojich spolužiakov. Nepovedal mi ani slova, ale sa mnou nezaoberal dlhé roky.

Neskoršie mi raz povedal, prečo sa hneval na mňa:

— Lužeme, klameme pod rúškom tajnosti a farizejsky odsudzujeme lož. Vy ste neboli lepší ako iní. Hnevalo ma, že ste nemali ku mne dôvery. Mohli ste vedieť, že by som vás nebol opustil, keby vás boli zo školy vyhodili. Bol by som sa o vás lepšie postaral, ako to urobil váš otec, a dnes by ste boli iste spokojnejší so sebou, ako ste po svojej doterajšej výchove.

Nepovedal som mu na to ani slova. Čo som mal povedať? Cítil som však, že som mravný žobrák; všetka moja sofistika nestačila na to, aby som toto presvedčenie z hĺbky duše svojej odpratával.

Cez nižšie gymnázium som sa s horkou biedou pretráпил. Býval som u gazdu Michala Galku v komore, ktorá bola okrem jedného kúta zatarasená starým haraburdím, zemiakmi a sudom kapusty, ktorá ukrutne páchla. Na komore bol malý zamrežovaný oblok, pod ktorým som mal z neohobľovaných dosák zbitý stolík a stoličku s odpíleným operadlom. Otec platil za toto bývanie a za raňajky mesačne tri zlatky, čo sa mu zdalo mnoho. Okrem toho za alumneum,¹⁶

v ktorom som len obed dostával dvadsať zlatých na celý rok. Stál som ho celý rok päťdesiat zlatých, čo mi, hoci i so smiechom, často vyhadzoval na oči.

U gazdu som učil dvoje hlúpych, nemóresných faganov, chodiacich do ľudovej školy, za čo mi niekedy dali na večeru kúsok chleba, alebo zemiakov s mliekom alebo s kapustou. V zime mi dovolili v prednej izbe v teple a pri lampe sedieť a sa učiť, keďže sa v komore, kde nebolo pece, nedalo kúriť.

Moje šťastie bolo, že som mal dobrú pamäť a sa ľahko učil, lebo mi skoro všetky knihy chybali. Len keď som do triedy prišiel, vše som si vypožičal od niektorého spolužiaka potrebné knihy a učil sa počas iných predmetov z nich.

Presvedčil som sa, že sú deti omnoho horšieho srdca ako dorastení ľudia. Aké modlikanie ma to vždy stálo, kým mi niektorý spolužiak požičal knihu, kde mu to bolo jedno, či mu leží neupotrebená v lavici, či ja čítam z nej.

Ešte výchovou a životom nevydrezované deti sú v základe zlé, majú radosť z trýznenia ľudí a zverov.

#K3#Biri#-K3#

Nemal som ani desať rokov a pohlavný život už nemal pre mňa nijakých tajností, keďže som vyrástol na našom dvore a i na dedine medzi ľuďmi, ktorých od prírody neodlučovali mnohé priehrady.

Chodil som do štvrtej triedy a mal som šesťnásť rokov, keď som sa po prvý raz zamiloval, a to s takou náruživosťou a všetko premáhajúcou túžbou, akej som v živote ani v približnej miere nikdy viac nepocítil. A pritom bola to láska úplne čistá, že som sa zhrozil každého i len pomyslenia na nejakú zmyselnú túžbu.

V svojej prebiednej komore som sa málokedy zdržiaval. Keď som prišiel zo školy, hodil som knihy na stolík a utekal von. Pri Galkovom dome bola záhrada burinou zarastená, nikdy nečistená, so zanedbanými starými, mladými ovocnými stromami, vyrastenými z koreňov. Ohradená bola ruinovitým múrom, na ktorom boli vyvážané dvere, vedúce na pustú ulicu. Vyškriabal som sa na otrhaný múr a sediac na ňom, čítal som alebo vyzeral von, keď raz za dlhý čas niekto šiel uličkou.

Skoro každý deň okolo štvrť na piatu prechádzala ulicou Biri Lindholzová, dcéra neďaleko bývajúceho okresného sudcu, žiačka štvrtej meštianskej triedy. Biri bola na svoj vek dobre vyvinutá blondínka s veľkými, okolo hlavy otočenými vrkočmi a štíhlymi nôžkami. Mne jej pohľad pomútil hlavu. Hľadel som na ňu ako nado mnou spoločensky vysoko stojacu princeznú. Zdalo sa mi, že je to akýsi nadprirodzený tvor zo zhustenej vône kvetovej a z lúčov slnca. Jej chôdza mi robila dojem ľahkého vznášania sa a jej pohľad, ktorý som zavše zastihol ma tak blažene rozčúľil, že som si ho, vzdychajúc, celé hodiny sprítomňoval. Bol by som za ňu šiel bez najmenšieho váhania do ohňa, do vody, vystavil sa akémukoľvek nebezpečenstvu.

Dni a noci som len na ňu myslel a chodil ako pozbavený zmyslov. Viem si veľmi dobre predstaviť, že v takomto, všetkej skutočnosti pozbavenom snení ľudia radostne umierajú

spoločne, alebo pášu pre lásku samovraždy.

Aby som jej bol bližšie, po niekoľkých dňoch som ju čakal pred záhradnými dverami. Biri išla vždy sama, lebo ulica bola bočná, veľmi málo navštevovaná a ani jedna z jej spolužiačok nebývala v nej. Chytro pobadala moje horúce pohľady a sprvu klopila predou mnou zrak, ale o deň-dva mi pozerala do očí a trochu sa i usmiala. Zdalo sa mi, že som najbláženším človekom na svete, keď som to pobadal. V tú noc som oka nezažmúril. Umienil som si, že ju najbližšie pozdravím. Ale keď prechádzala, hľadiac milo na mňa, len som dvíhal ruku ku klobúku, nesnímajúc ho z hlavy.

Na druhý deň som ju darmo čakal do piatej. Údery štvrtí na veži som cítil, ako keby mi na srdce padali. Neprišla! Bože, čo sa stalo s ňou? Celkom bez vlády som sa oprel o múr a premáhal s námahou vzlykanie. Nebol by som odišiel za nič na svete myslieť, že musí a musí prejsť ulicou. A ak sa jej niečo stalo? Čo si ja len počnem? Pôjdem sa presvedčiť k jej rodičom, čo je s ňou. Ale ešte dočkám tmy. Bolo už po piatej, a vtom išla — plačúc! Malou, uslzenou šatôčkou si kryla oči a chcela prebehnúť popri mne. Ako keby ma niečo zasotilo, prikrôčil som k nej a chytil ju za rameno.

— Preboha, Biri, čo sa vám stalo, prečo plačete?

Zavzlykala a chcela sa mi vytrhnúť, ale ja som ju nepustil. Zdalo sa mi, že ulicou niekto ide, i vtiahol som ju za dvere do záhrady.

— Na kolenách vás prosím, povedzte mi, čo sa vám stalo? — prosil som ju so zloženými rukami.

Dievča trhlo plieckami a žmoliac vreckovku nervóznymi prstami, usmialo sa trochu.

— Ale nič takého. To som len ja taká hlúpa, že pre všetko hneď plačem. Zavrela ma učiteľka.

— Ó, aká to musí byť zlá ženská! Ako mohla zavrieť takého anjela? — zvolal som s úprimným poľutovaním.

Biri sa mi teraz už šelmovsky usmiala.

— Anjel? Moja mama ma čertíkom volá. Poviem jej to. Nuž ale neurobila som naozaj nič zlého. Kamarátka mala odpovedať, ako by cestovala do Alexandrie, a ja som jej pošepla, že by vysadla na loď v Trieste. To bol môj hriech. Viete, aké sú učiteľky. Horšie, omnoho horšie ako učitelia. Každá je nervózna, a nikto nevie prečo.

Veľmi som sa zaradoval, keď som počul, že príčina jej žiaľu je taká malicherná. Čo som vtedy urobil, na to som ani zďaleka nepomyslel. Ani dnes nechápem, ako som sa na to odvážil, a či som sa ja odvážil a či Biri bola príčinou strašného poklesku.

— Aký si ty dobrý! — zašepkala, a bozkali sme sa.

Jej bozk ma prenikol takou blaženosťou, že som sa zatackal a skoro stratil vedomie. Keď som sa poobzeral, Biri už dávno bola utiekla. Vyzerajúc za ňou na ulicu, nevidel som ju viac. Nikdy som nemal tušenia, že bozk milovanej ženy môže zapríčiniť taký neslýchane blažený pocit. Vše som zažmúril oči a predstavil si, ako ma bozkala. Zakaždým som cítil jej mäkké

vlažné pery na svojich ústach a dostal skoro závrat od neslýchaného pôžitku. A trvalo dlho, kým sa tento pocit stratil.

Biri nešla viac tou ulicou domov. Darmo som ju vyčkával niekoľko dní. A podivné mi bolo, sám som za týždeň, alebo možno i za menej, úplne vytriezvel. Ani som viac nepomyslel na ňu, hoci ma pamiatka jej bozku stále, ešte i o rok, mocne a skvostne otriasala.

Až o niekoľko mesiacov som sa stretol s ňou na námestí. Pozreli sme na seba a bez najmenšieho znaku známosti sme prešli popri sebe. Vtedy som už videl chyby na nej. Mala zlé vrchné zuby a nebola veľmi poriadne oblečená. Zdalo sa mi, že tá víla mala i jednu topánku vykrívenú.

Moje ostatné ľúbostné pomery — a bolo ich viac — mi nikdy ani zďaleka nezapríčinili také skvostné duševné rozrušenia ako táto detinská láska. Bolo to ako záchvat nejakej choroby.

*

Keď som prišiel domov zo štvrtej triedy, dozvedel som sa, že cez rok najmladší brat Paľko umrel. Bola to v našej rodine taká všedná udalosť, že otec nepokladal ani za hodné mi to odpísať. Alebo možno i zabudol na to. Ved' mi i tak mnoho listov nevypisoval, len na poštovej poukážke, keď mi posielal moje tri zlatky i päťdesiat grajciarov mesačne, mi vše pripísal niekoľko slov.

Paľko mal zo tri roky, keď umrel; celý jeho život bol len trápenie. Nuž dobre sa mu stalo, keď odišiel.

V tie vakácie sa stalo, že keď som prišiel jedného dňa na poludnie domov, zastihol som Žofku Pipánovie plačúc v pitvore.

— Čože je, Žofka, čo plačeš?

Žofka utrela si zásterkou nos a oči a ukázala hlavou na prednú izbu.

— Chod' len dnu, uvidíš!

Už v pitvore bolo počuť matkin nárek. V izbe sedel otec pri stole, hlavu mal opretú o päste, hľadel do akýchsi písem na stole a smial sa. Otec sa všetkému smial, ale teraz bol ten smiech celkom inakší ako obyčajne. Mať, úbohá, utrápená, chudá, zalamovala zrobenými rukami a chodila zúfalo po izbe.

— Čo si len teraz počneme, čo si počneme? To je všetko tvoja ľahkomyselnosť. Čo som sa ti nahovorila: Nepodpisuj tie veksle, navnivoč vyjdeme!

Mladší brat a sestra sa z kúta veľkými očami dívali na rodičov, boli zostrašení, ale neopovážili sa ani skuknúť.

— Čo sa stalo, otec? — pýtal som sa nesmel.

— Nič takého. Naraz mi šporkasa zažalovala štyri zmenky, ktoré som podpísal pánom. Mám zaplatiť za týždeň sedemsto osemdesiattri zlaté, okrem trov, a mám na bydle toľkoto, hľa, —

i ukázal na jednu zlatku a niekoľko šestákov na stole. — Ale ja ich vyplatím, dajsamibože, ľahko. Tu ste vy ešte traja, vás dám tým židom, nech si vás zarežú. Hahaha!

Deti začali revať, ani keby ich naozaj rezali. Mat' si nervózne trhala vlasy.

— Čušte už, čušte! Preboha, zblazniem sa! A ty, starý somár, majže rozum a netáraj sprostosti!

Vzal som deti za ruky a vyviedol.

— Nebojte sa, vy blázni, veď sa vám nič nestane.

Vošiel som naspäť a prezeral písma. Mnoho som z toho nerozumel, jednako rodičia zatíchli a hľadeli nádejne na mňa, že niečo vykunšťujem.

— Ja myslím, že by sme sa mali u niekoho poradiť, čo by bolo treba urobiť. Veď by ste to popravde nemuseli platiť, veď je to nie vaša žaloba.

— Pravdaže nie! To by bola pekná spravodlivosť, keby som to mal ja platiť, — sedel otec teraz na koni. — Veď ma to len na protiveň zažalovali. To ten môj kmotor duchovný — nech ho boh skára, kde stojí! — musel rozkázať šporkase, lebo som pri tých prekliatych voľbách proti nemu hlasoval.

Vtom vošiel dr. Búroš do izby bez klopania. Žofka, vidiac ho vždy u nás, keď bolo zle, utekala i teraz po neho. Náhodou bol doma a prišiel hneď.

— Akúže tu vyčínate skazu jeruzalemskú? Veď mi Žofka rozprávala, že tak nariekate, že len tak hučí.

I mat' i otec naraz rozprávali, čo sa stalo. Pravda, mat' nadávajúc a obviňujúc, ako vždy, otca.

Búroš vzal do izby žaloby a poprezeral ich.

— No, dajsamibože, jest tu strachu! Veď to musia dlžníci zaplatiť, — povedal o chvíľku.

— Hahaha, no, nepovedal som, nepovedal som? — chválil sa teraz otec, zabudnúc na svoju zúfalosť.

Búroš si nevšímal jeho reči.

— Ale sú to lotri, lotri naničhodní! Svätý Habakuk, aká to chasa! Povyberali samé zmenky ľudí aspoň polovičato slovenských a zažalovali vás, hoci tí neboráci všetci statočne hlasovali za vládneho kandidáta. Tak, teraz sa vykľúva šidlo z vreca. Pred týždňom bola porada u Lipnického, ako sa budú vršiť na ľudoch, ktorí proti nim hlasovali. Beťári! A vás chceli zamočiť, mamľasi! Podťe so mnou k Lúčkovi. Zmenky sú dobré, veď je váš dom vždy hoden tú sumu. Peniaze požičia i Tatra a vyplatíme tých lumpov, a vy budete s nimi mať pokoj. Kopnite ich, kde sa takí ľudia kopávajú.

Zobral hneď otca, i zariadili veci, a otec sa celkom odtrhol od Maďarov.

*

Zato som sa ja, ako rozumnejší človek, priklonil k nim.

Na vyššom gymnáziu sa mi už omnoho lepšie darilo. Bol som dobrý žiak a mal som vždy toľko korepetentov, koľko som vládol odbaviť. Najal som si slušnejší byt a som sa i lepšie stravoval. I otcove pomery sa zlepšili, takže mi posielal mesačne desať-dvanásť zlatých. Ja som, pravda, zatajoval pred ním svoje zárobky.

Otcovo správanie bolo teraz podivné. Všetku vinu za svoje maďarčenie zvaloval na „pánov“, nadávajúc na nich, ako vedel. Ako vyšší gymnazista bol som presvedčeným Maďarom, nemajúc v škole skoro ani možnosti stýkať sa so Slovákmí. Našli sa múdri ľudia, ktorí mi vysvetlili, že by bola hlúposť otročiť pre reč. Čože je reč? Jednako len prostriedok dorozumenia, a takých jest tisíc. A prostriedok má byť pánom nado mnou? Slováci sú otrokmi od tisíc rokov a budú nimi navždy. Národy smelšej, životaschopnejšej povahy ich budú vždy utláčať. Výchova robí človeka, čím je, a nie náhoda, čím sa narodil. To by bola pekná vec, keby náhodná okolnosť, z akých rodičov som sa narodil, mi mala určiť osud na celý život. To by človeka pripravilo o každú slobodnú vôľu. Keby Napoleon bol musel ostať Talianom, nebol by sa nikdy stál francúzskym cisárom.

S otcom sme sa často priečili o národnosti. On s opovrhnutím hovoril o mojich detských táraninách. On Maďarov lepšie pozná ako ja. Čože, ja len z kníh hovorím, a knihy píš, čo chceš; on ich však videl, tých ozajstných. On vie, aký je to národ. Tí ich sedliaci v gatiskách! Ved' je to ani nie šata pre človeka. A kedy Slovak tak zabil svoje dieťa, ako v Novej Pešti zabil istý kováč svojho chlapca, odrúc ho mlatom po hlave preto, lebo mu vylial pohár piva!

— A naši páni Maďari, sú to ľudia? Najedia, napijú sa u človeka, a majú ho z vďaky za to zbiť? To sú ľudia? Daj mi pokoj s tvojimi Maďarmi, ja ich poznám!

Tieto otcove námietky som, ako som si namýšľal, ľahko vyvracal, alebo robil z nich posmech. Z toho, že mi nadával do lotrov a sa trpko smial, som si nič nerobil.

Búroš nás raz prekvapil pri takejto škriepke. Chvíľku počúval, nepovediac ani slova.

Ja som horlivo zastával svoje stanovisko a hľadel s dôverou naňho, pevne presvedčený, že ho správnosť mojich dôvodov musí presvedčiť.

Keď odchádzal, položil si klobúk na hlavu a frngajúc mi palicou pred očami, povedal:

— Keď sa pridáš k prenasledovaným, hoc i cudzej národnosti, si statočný chlap. Keď odskočíš k utlačovateľom, si podliak. Pamätaj si: Každý utlačovateľ je podliak a hoden je opovrhnutia. A najväčší podliak je, kto sa pridá k utlačovateľom svojho rodu, ktorému by bol povinný pomáhať. Takého od stá a tisíc rokov volajú Judášom. Toto nevykrútiš nijakou rabulistikou.¹⁷ Ty, ty — neviem, čím chceš byť v živote... Mnoho z teba akiste nebude. Zbohom!

Trepol dverami a odišiel.

— Hahaha! Tu máš, našiel si, čo si hľadal! — smial sa otec, radostne si šúchajúc ruky.

Nemôžem tajiť, že takéto reči Búrošove nemilo účinkovali na mňa. Tak dobre by mi bolo padlo, keby som bol mohol kráčať nehatene svojou cestou za pohodlným životom. Trochu ma

pomýlili, ale nezastavili. Lebo pre trocha škrenia svedomia by som mal byť prenasledovaným žobrákom? Veď sa všetko krútilo len okolo slov. To veru nestálo zato. Chytro som si vyznačil strednú cestu a umienil si, že budem hrať medzi Slovákmí Slováka a medzi Maďarmi Maďara.

*

Príduc z ôsmej triedy na Veľkú noc domov, tak som, ako vždy inokedy, pocítil v pitvore nepríjemný zápach pre prasce varených zhnitých zemiakov. Ale matku, ktorá v takomto ovzduší strávila celý svoj život, som v kuchyni nenašiel.

Ležala v prednej izbe v posteli. Bola veľmi schudnutá, líca jej horeli chorobnou červenosťou a oči svietili akýmsi nerozumným ohňom. Mala vysokú horúčku a mrmlala nezrozumiteľné slová.

Nepokladal som jej chorobu za vážnu. Boli sme privyknutí, že vše ležala i dva-tri týždne hlboko a ťažko kašlúc, a zasa vyhla za ňou napruženým rukám smrti. Mysleli sme si, že to tak bude vždy, a hovorievali sme, že nás všetkých prežije.

Keď som pristúpil k jej posteli, poznala ma a vystrela ruky za mnou. Lenže začala hneď reči pliesť:

— Rudko, Rudko, prišiel si ma pozrieť? Dieťa bolo choré... Otec, zavri prasa...

Chcel som ju bozkať na čelo, ale bolo spotené, i nebozkal som ju. Čo by mala z toho? Veď i tak nevie o sebe. A s tuberkulózou nie je dobre žartovať. Treba dať pozor, veď ich už dosť z našej rodiny zaplatilo životom za neopatrnosť.

Myslel som si, že by som jej mal bozkať ruku. Ale čo, taká tvrdá, kostnatá ruka, ani nie veľmi čistá! Veď to sú všetko daromné parády, nemá to nijakého zmyslu. Môžem mať rád svoju matku i bez takého hlúpeho obľizovania.

Bola biedna, hoci bola ešte dosť mladá. Mala veľmi prešedivené vlasy, ktorými, keďže zredli, prezerala jej nie celkom čistá koža lebky. Ech, tá chudoba! Hoci sa už vtedy otcovi lepšie viedlo, čo bolo zrozumiteľné, keď sa striasol veľkej ťarchy až ôsmich detí.

Ani keby bolo svetlo v izbe, vošla Žofka Pipánovie. Jej okrúhla, červená tvár sa usmievala a čierne oči jej blýskali. Mne sa páčili najmä jej nohy, boli také rovné a pevné v sukni siahajúcej len pod kolená. Usmievala sa mi.

— Prišiel si, Jožko? Chuderka mamička je chorá.

Prešla k nej, zohla sa nad ňu a napravila jej vankúš a pohladila ruku. Mrzelo ma, že sa tak mala okolo nej. Nahováral som si, že preto, lebo som sa obával, že sa nakazí. Ale priznám sa, že ma vlastne škrelo, že ukazuje k nej viac citu ako ja, jej syn.

Mať ju hneď spoznala a usmiala sa jej; povedala však len: — Žofka. — Ale vo výraze bolo viac citu, ako v celej rozprávke môže byť.

— Dám vám obkladok; bude vám lepšie, uvidíte, — i posadila ju, bola kosť a koža, — a

previnula jej obkladok okolo pŕs.

O chvíľu sa jej poľahčilo, ako sa to zračilo i na jej utrápenej tvári. Zadriemala.

Žofka pristúpila celkom ku mne, takže sa ma prsami dotýkala, a šepkala:

— Veľmi je chorá; Búroš hovorí, že už viac nevstane.

Zamrzelo ma, že by mala umrieť. Aká oštara by to bola! Sestra, staršia odo mňa o dva roky, by ju bola mohla síce v domácnosti zastúpiť, lenže bola tiež chorľavá. Najskorej už tiež bola napadnutá suchotinami. Otec by sa oženil znova. A bol by zasa plný dom faganov...

— Neverím, že by umrela: veď už viac ráz bola taká chorá. A ty, Žofka, sa nebojíš, že sa nakazíš od nej?

— Ale ja? Mne sa nič nestane, ja som ani z kremeňa. — I vypála okružle plecيا a pozrela mi pohrdlivo do očí. Chytila ma za plecيا a zatočila mnou ako dieťaťom, hoci som bol dobre urastený mládenec. — Ty bojko! — I vybehla.

Vošiel som do dielne k otcovi, lebo mi bolo s matkou samému v izbe otupno a patrilo sa pozdraviť i otca po príchode. Smial sa ako vždy.

— No, prišiel si teraz na peknú hostinu, Jožo! Dost' možno, že tentoraz i mat' odíde s Pánom Kristom do neba.

Na chudej tvári sa mu zježila riedka červenkastá brada a fúzy ani hrable, keď sa vyšķieral. Keby sa bol radšej oholil. Bozkal ma, čo som nemal rád, fúzy mu boli vždy mokré od slín.

Nad ránom ma brat Náco zobudil, že sa mat' chce so mnou zhovárať.

Mrzelo ma, že ma budili zo spánku; veď už mohla počkať ešte dve-tri hodiny.

Ale som len vstal a šiel k nej. Bola ešte väčšmi premenená; oči mala celkom sklené a obracalo jej ich stále pod horné viečka. Trochu som sa zľakol a pošepkal otcovi, aby poslal po lekára. Otec pohádzal na seba háby a utekal sám do šeriaceho sa rána, nezavrúc ani dvere za sebou.

— Jožko, chcela som ti povedať, — hovorila mat' pretrhávaným hlasom, vydychujúc pritom ťažko, — ešte som ti ušila tri košeľe a dvojce spodných nohavíc. Tam sú v tej starej skrini v ostatnej priehradke schované, aby ti ich Náco alebo otec nevzali. Tam si ich pohľadaj.

Hoci som si pomyslel, že ja tie košeľe nosiť nebudem, jednako ma pichlo, keď som videl, ako sa o mňa starala. A teraz už možno umrie, a ja som jej nikdy ani najmenším darčekom alebo nejakou láskavosťou nepreukázal svoju vďačnosť a príchylnosť. Surový, bezohľadný som však bol k nej mnoho ráz. A mohol som sa jej niečím zavďačiť, lebo veď som mal pomerne vždy nejakú zbytočnú zlatku vo vrecku.

Zohol som sa a chytil som jej chudú, ubiedenú ruku a pohladil i bozkal ju.

— Mamička, čože, veď ty ešte vyzdravieš a sama mi dáš tie veci.

Pohladila ma a pošeptala:

— Nech ťa boh požehná! Bol si mi dobrým synom.

Nie som citlivkár, ale že ma mať takto požehnala a pochválila ako dobrého syna, keď som si práve pre opak robil výčitky, ma jednako dojalo. Odišiel som a myslel si, aké divné stvorenie je taká matka. Čo by stúpala po nej, ešte by ti bola vďačná. Za mnoho by som nedal, že som sa tak pekne rozišiel s ňou. Uznávam v tiché chvíle, keď si tak trochu spytujem svedomie, že som celý svoj život neslúžil nikomu ako sebe a že je málo takých skutkov, ktorými by som bol uškodil sebe v prospech iného. Nuž ale veď ani to nebola taká veľká obeť, že som jej pohladil a božkal ruku.

Otec pribehol s Búrošom, ktorý obzrel matku napochytro.

Dávali sme sa naňho, čo povie. Vyšiel do pitvora a my za ním.

— Dajte jej pokoj, zakrátko sa boh zmiluje nad jej utrpením. Pomôcť jej nemožno a preťahovať jej trápenie o hodinu-dve, to nemá zmyslu.

Veľmi ma prekvapilo, že otec začal hlasito nariekať, zalamovať rukami a trhať si riedke vlasy.

— Zuzanka, moja Zuzanka, takto ma opustíš! — žalostil.

Vtisol som ho do dielne, lebo jeho plač bolo počuť do prednej izby.

O chvíľu pribehla Žofka a so sestrou obriadili matku, vše sa modliac pri nej, kým tíško neskonal.

Bolo predpoludním, keď odišla; svietilo milé jarné slnce do oblokov, medzi muškáty a fuchsie. A práve keď ostatný raz vzdychla, zaznela handrárova píšťalka na ulici.

Zdalo sa mi to divnou náhodou. Ako keby bol prišiel po ten zodratý vechtík jej života.

*

Otec sa už o dva mesiace po matkinej smrti oženil. Bol pomerne ešte mladý a bola potrebná skúsená gazdiná do domu.

Vzal si šumnú mladú vdovu Katarínu Barančekovú, hoci ho mnohí odvádzali od nej. Ale myslím, že to bola viac priateľská závisť, ktorá ich nutkala k takým radám, keďže to bola i osoba zámožná.

Pravda, chudáka otca veľmi pozbierala. Odučila ho od „hlúpeho“ smiatia, prinútila ho dať si ostriať bradu a fúzy a obliekať sa slušne i doma. V dome nastal poriadok a čistota; starý nábytok predala a doniesla nový.

Dieťa mal otec s ňou len jedno — a dosť.

Kým žila nebohá mať, bola v dome chudoba, nečistota, neporiadok, zlý zápach a často škriepky a kriky. Ale jednako bola v rodine častým hosťom i veselosť, spev a smiech.

Povadili sme sa ľahko, ale i ľahko pomerili.

Keď prišla nová gazdiná, všetko sa zmenilo. Všade bol poriadok a čistota; nastúpil skromný blahobyť, ale srdečnosti viac nebolo. Bohvieako to macocha urobila, že medzi nami a otcom nastúpila akási napätosť a nedôvera, hoci ona nebola a ani teraz je nie osoba zlomyseľná. Bola svojej hlavy a panovačná, a nás mäkkých, poddajných ľahko podmanila. Nebohá mať sa s otcom často vadila, a jednako nevykonala nič. Macocha sa nikdy nevadila, nepovedala mu takrečeno ani ostrejšieho slova, ale pohľadmi a posunkami ho vohnala do kúta ako psíka s chvostom vtiahnutým medzi zadnými nohami.

Žofku chytro vystrnadila z domu. Nepovedala jej zlého slova, len jej nedovolila ničoho sa dotknúť. Žofka chytro zunovala postávať podaromnici so založenými rukami a neprišla viac k nám.

#K3#Žofka#-K3#

Schádzali sme sa s ňou len vo dvore alebo v záhrade.

Ale, čo bolo podivné, Žofka ani zatým nechcela veľmi doma robiť. Naše domové dvere boli skoro oproti ich dverám vo dvore a z ich oblokov sa hľadelo do našich, a tak sme i nechtiac všetko vedeli, čo sa u nich navarilo, ako oni o nás. Pipánovci sa so Žofkou skoro denne vadili, šiekali na ňu, ba často ju i ubili. Plakať som ju jednako nikdy nevidel, ani nepočul. Hovorili u nás, že Zelina, dobrý gazda zo susedného dvora, by ju chcel za ženu, ale ona nechcela o ňom ani počuť, hoci ju i rodičia veľmi nahovárali. Žofke sa Zelina nevidel, a nie div. Mal už okolo štyridsať rokov, nohy do venca, veľké, tenké ústa a páchol hodne nepríjemne.

Pipánovcom sa videl, lebo bol ešte väčší drhloš ako Pipán, ktorý sa aspoň na každý jarmok a na výročité sviatky opil na zvera. Zelina sa nikdy nedotkol liehového nápoja.

— Kde ty máš len rozum, takého vohľača opustiť! Že ti tie okále nevyskočia, ty nepodarenica! — vrieskala na ňu mať. — Veď ma porazí od jedu, ak si tú Maru Piliarovu vezme a ona sa bude na koňoch prevážať. Veď takých ani hlavný župan nemá!

Žofka jej odvrkla:

— Dajsamibože parády! Veď sa len nepreváža na hnojničiacu! A drhnúť by mu musela horšie ako hovädo. Chod'te vy zaňho, keď sa vám páči a keď vám tak vonia.

Zelina bol svojím spôsobom múdry človek. Mal pekný majetok, peňazí podaromnici nevyhadzoval, ale čo mal, to bolo všetko dobré, mocné, v poriadku. Mal pekný murovaný dom, krásny dobytok, a umienil si, že musí mať i rúču ženu. Veď Mara Piliarovie bola tiež hodná osoba, ale Žofke roveň nebola.

Divné bolo, že keď v domácnosti hľadel na čistotu a poriadok, sám bol hotové prasa. Neumýval sa, iba vraj raz za mesiac, chodil ošúchaný, ufúľaný, že by mu žobrák bol dal groš.

Vše som Žofku podchyťával, kedy sa už vydá zaňho. Ona ma však ľahko odbavovala:

— Ja sa len za teba vydám, teba čakám. Ty si moje srdce z marcipánu.

Niekedy mykla len plec a sa zasmiala, raz-dva razy mi vyplazila jazyk a pretiahla rukou dolu tvárou a ušla.

Zložil som matúru s dobrým úspechom a prišiel na vakácie domov. Celkom som nevedel, na akú dráhu sa hodím. Myslel som si: „Veď uvidím, čo mi doma povedia a ako sa pomery vyvinú.“ Pravdu povediac, nechcelo sa mi viac učiť. Najradšej by som len halaškoval v nejakom ľahkom úradíku. Ono tam tým pánom nebolo zle. Aspoň prácou sa nepretiahli.

Leto bolo teplé a ja som čiastku dňa strávil v záhrade Pipánovie, ktorá bola za spoločným dvorom. Nebola odo dvora vôbec ohradená, a ako naše gazdovské záhrady bývali, zanedbaná. Niekoľko hriadok zeleniny a najobyčajnejších kvetov bujnelo v nej bez opatery, práve tak ako stromy, ktoré vyrastali z koreňov alebo z jadier, ako pánboh dal. Záujem o ne nepreukazoval nikto, len keď bolo trochu ovocia na nich, obšklbávali ich nemilosrdne, odtrhnúc pre dve-tri hrušky i celý veľký konár. Za záhradou bolo veľké humno so záčinní, v ktorých bolo vždy hodne slamy a sena.

Vzal som si nejaký román a vysedával alebo vylihoval som hodiny pod stromami, vyčkávajúc Žofku, ktorá vše vybehla pod rozličnými zámienkami ku mne.

Bol som hodný, urastený mládenec a Žofka sa vďačne dotazovala so mnou. Mne v bujne zarastenej záhrade, plnej trávy a divých kvetov, bzučiacich včiel, vrela krv za ňou. Vyrástla štíhla, pritom okrúhlych tvarov, ani nejaká nymfa. A keď ma i odbíjala dosť ostro, keď som ju chcel oblapiť, jednako jej časté vychádzky ku mne a jej horúce pohľady prezradzovali, že sa jej tá hra páči.

Sedel som na drevenej lavičke pod rozkošatenou jabloňou.

— Ale sa už len načítaš, budeš ukrutne múdry! — vysmievala sa mi, stojac odo mňa na trištyri kroky.

— Ty, Žofka, nepokúšaj ma! Uvidíš, že raz pohoriš! Vieš, že ťa preukrutne rád, a že keď ťa chytím, máločo z teba ostane. Opováž sa len ku mne prísť!

— A ty si myslíš, že sa ťa azda bojím?

I prišla, zohnúc sa a pozerajúc mi do očí, až skoro ku mne.

— Ja, ale ja by som sa ťa bála?

Čakala, že skočím za ňou. Ja som si však vec ináč rozmyslel.

— Neboj sa, môžeš celkom ku mne prísť, ani sa ťa nedotknem. Čože mám z toho všetkého, keď ma nemáš rada?

— Aha, — smiala sa, — to tak vtáčik spieva. Teraz už viem, za čím ti duša piští. Z toho však nebude nič, — i sadla si ku mne na lavičku.

Hľadel som zboku na ňu. Jej okrúhla, trochu opálená tvár mi bola na dotyk, spomedzi gaštanových kučier jej vykukávalo uško a jej červené plné pery ma ukrutne vábili, tak ako jej driečna postava s vypínajúcimi sa prsami.

Chcel som sa razom k nej hodiť a ju oblapiť a bozkať. Ale vedel som, že by ma, hoci som bol dosť mocný, ľahko odsotila, a preto som začal žalostne, skoro šeptom:

— Žofka, nekatuj ma! Ja ťa veľmi, veľmi rád. Ak ma nebudeš i ty rada mať, ja si niečo urobím. Uvidíš, zmárnim sa a budem ti na svedomí.

Chvíľu mlčala. Zrazu sa nútene zasmiala:

— To sú daromné reči. Každý mužský tak hovorí, keď chce dievča zviest' na zlé cesty.

— Boh zachovaj, aby som na niečo zlého myslel! Musel by ma skárat'. Ja ťa len strašne rád a bol by som spokojný, keby si ma len jediný raz bozkala.

Tak som hovoril roztúžene trasľavým hlasom. (Je to naozaj posmech, čo ľudia zo seba robia, keď ich láska poblázni.)

Žofka ani neskukla, len zložíac ruky medzi kolená, vše pozerala na zem, vše bokom na mňa.

Ja som smutne sklonil hlavu.

Zrazu vyskočila, oblapila ma okolo krku, vybozkávala a utiekla.

Toto ma ešte väčšmi rozčúlilo. Keď som predtým túžil za ňou, tak som bol teraz úplne pobláznený. Vyčkával som ju v záhrade, ale neprišla. Vôbec som ju nevidel celý deň. Išla do poľa a prišla len večer.

Na druhý deň som ju tiež darmo vyčkával, zasa ušla do poľa včasráno a prišla až večer. Na tretí deň som sa s ňou zišiel, keď sadala na voz, idúc s otcom do hory po drevo. Kývla mi s úsmevom hlavou.

— No, už ti je duša na mieste?

Keď tak posmešne hovorila so mnou, naozaj som si myslel, že sa mi niečo stane. Vypleštenými očami hľadiac na ňu, temer som sipel náruživosťou:

— Uvidíš, čo urobím, uvidíš, že sa to zle skončí. Ale ak so sebou urobím koniec, ani ty neobídeš sucho.

Vtom prišiel jej otec, i nemohla mi odpovedať. Vyplazila len jazyk za otcovým chrbtom.

Chodil som ako otrávený, nejedol som, nespál. Rozmýšľal som celkom vážne, že spácham nejakú hlúposť. Hanba povedať, ale som sa po kútoch i naplakal. Za tých niekoľko dní som natoľko upadol, že to i moji rodičia pobadali. Pravda, pravej príčiny som im nepovedal, keď sa ma vypytovali, čo mi je.

Sníval som len o tom, že by som si vzal Žofku za ženu, a kul som všelijaké plány, ako to vykonať.

Prišla nedeľa a Žofka nesmela ísť nikam z domu, len do kostola. Úfal som, že mi nebude môcť ujsť a že ju uprosím, aby sa so mnou zišla. Už včasráno som potajomky vyzeral oblokom, či ju nezazriem vo dvore. Vybehla spolovice oblečená s putňami po vodu k studni

vo dvore. U nás ešte všetko spalo, i vyzrel som z pitvorných dverí a zavolať na ňu.

Podbehla ku mne, pozrúc najprv do ich pitvora, či mater už vstala.

— Juj, Jožko, aký si mrzký; veď si ani keby ťa z močidla boli vytiahli.

— Žofka, ak sa nezmiluješ nado mnou, zahyniem. Skapem, večne skapem. Príd', preboha, aspoň na minútku do záhrady.

— Neprídem do záhrady, ale popoludní do humna. Otec i mať po obede spia a paholok ide s kamarátmi.

I odbehla.

Triasol som sa na celom tele od blaženého rozčúlenia.

Vkradol som sa hneď popoludní do humna a čakal s tlúcim srdcom príchod dievčaťa. Zdalo sa mi, že čakám celú večnosť. Myslel som, že nepríde, že ma pokladá za blázna, až napokon ticho zavrzgli vráta a vošla. Keď som ju zazrel, myslel som, že umriem od rozčúlenia. Sadli sme si do sena, ktoré dýchalo horúčavou, takže som musel zhodiť kabát. Boli sme obidvaja celkom pobláznení. Obláпали a bozkávali sme sa do únavy a prisahali si, že sa navždy, naveky budeme milovať. Robili sme si plány, ako by sme sa mohli zobrať, ktoré pravda, nerátali s nijakými ťažkosťami.

Odvtedy sme využili každú možnú príležitosť na schôdzky. Boli sme veľmi šťastliví, až keď mi Žofka o niekoľko týždňov hanblivo pošepekala, že sa tento mesiac „neprala“.

Cítil som, že som zbledol. Bolo mi, akoby ma obliala ľadovou vodou. Celá moja láska padla na mrazový bod. Chytil som sa za hlavu.

— Preboha, čo si teraz počneme?

— Ja neviem; veď si povedal, že si ma vezmeš, — odvetila trucovite.

Bol by som býval schopný ju biť. Nebol by som ju vtedy bozkal za nič na svete. Naopak, bol by ju škrtil.

Vadili sme sa a robili si výčitky, kto je vina nešťastiu.

— Čo si len teraz počnem? — narietal som. — Veď ma tvoj otec zabije. A moji rodičia, čo tí urobia so mnou? Vyženú ma z domu, môžem ísť po žobraní.

Pravdu poviem, že som na to, čo bude so Žofkou, ani nepomyslel.

Skočila z lavičky a udrela ma bolestne po tvári.

— Ty bedár, neboj sa, — povedala pohrdlivo. — Vydám sa za Zelinu. Včera večer zasa žobronil, aby som šla zaňho.

I odbehla bez slova. O tri týždne bola jej svadba. Hnala to, ako človek, ktorý chce spáliť všetky mosty za sebou. A nemala na to príčiny, lebo náš strach bol bezzákladný. Nemala

vôbec dieťaťa.

Po svadbe istý čas som sa zasa začal o ňu zaujímať. Zhovárala sa so mnou veľmi priateľsky. Mal som ju veľmi rád a bol by som vďačne nadviazal svoj pomer s ňou, ale ona nechcela o ničom takom ani počuť, vyhodila ma skrátka, nie bez nelichotivých poznámok. Zdá sa, že je to osoba zaťatá: čo si vezme do hlavy, to z nej nevybiješ.

Škoda!

*

Čo som mal robiť cez vakácie? Nevedel som ešte vždy, na akú dráhu sa dám. Motal som sa s ostatnými kolegami po meste a chodil s nimi do hostincov. Inej zábavy sme nemali. Dievčatám z lepších rodín sme šli z cesty, mali sme pred nimi rešpekt. V hostincoch a kasínach som sa zoznámil i s džentrickými mladými pánmi, s Aladárom Barnássym, praktikantom pri stolici, máločo starším odo mňa, s Dežom Lipnickým a so Šándorom Baksayom a s inými. Mal som dobrý hlas a vedel piť ako dúha; v karty som sa tiež naučil hrať a v nedostatku peňazí zmenky podpisovať, ktoré mi kamaráti vďačne žirovali a šporkasy ľahkomyselne eskomptovali. Lumpovali sme skoro každý večer, obyčajne do bieleho rána. Otec i macocha sa ma dosť nakliali, ale jednako nevystúpili s takou ráznosťou proti môjmu darebáckemu životu, s akou by boli mali, lebo im jednako imponovalo, že sa potĺkam v spoločnosti panskej.

Bez ženských sme, pravda, neboli. Svoju túžbu za nimi sme ukojili s čašnicami a slúžkami, pri ktorých sme sa zavše zišli i s vysokopostavenými úradníkmi. Dežovi Lipnickému sa pridalo, že sa stretol pri Ulke, driečnej chyžnej bohatého drevokupca, so svojím otcom. Bolo i niekoľko úradníckych paní, ktoré vďačne prijali dvorenie mladých gavalierov, nehľadiac veľmi na peniaze.

Opísať bližšie náš spôsob zabávania a obcovania s týmito ženskými pred slovenským obecnstvom je úplne vylúčené. Nech si každý myslí podľa svojich skúseností a vedomostí najhoršie.

Hovorilo sa o nás, že sme sa statočne starali o to, aby všetky obce boli dostatočne zaopatrené primeraným množstvom pastierikov.

Najväčšia čiastka starších pánov trávil čas, pravda, bez našich výstredností, práve tak ako my.

Ohľadom politiky zmýšľali s nepatrnými výnimkami všetci maďarsky, respektíve maďarónsky. Každý hriech im bol menší ako panslavizmus. Použili každú príležitosť, aby preukázali svoje vlastenectvo, pravda, len ústami, lebo sa o pozdvihnutie svojho okolia naskrze nestarali.

V takomto prostredí som vyrástol a priznám sa, že jeho zásady a životné náhľady sa stali i mojimi, jeho krv kolovala i v mojich žilách.

V meste bolo niekoľko povedomých slovenských inteligentov. Bohužiaľ, nemožno tvrdiť, že by slovenskosť ich bola pozdvihla vysoko nad úroveň maďarských pánov, z ktorých som si ctil najmä hlavného notára Baksayho, ktorý nebol bez gentlemanských čŕt.

Mal som niekoľko priateľov i spomedzi slovenských akademikov, ktorí v tie časy ešte boli biele vrany. Najčastejšie som sa schádzaval s Milošom Lúčkom, bratom advokáta dr. Martina Lúčku. Bol tiež poslucháčom práv a naskrze nie zriedkavým hosťom našich nočných zábaviek. Keď som bol s ním a s jeho bratom, robil som Slováka a nadával na Maďarov. Často chodieval k Lúčkovi i Búroš. Títo dvaja boli úprimní priatelia, hoci sa ich náhľady v mnohom rozchádzali.

Búroš bol pokrokár, cholerik, mnoho hovoril a nebral veľmi ohľad, či sú jeho reči komu milé. Lúčka bol konzervatívny, málovravný, veľký silák a dobrák. Vše vybúšil z neho chutný, hrmotný smiech, ktorý strhol každého, a bol často jedinou kritikou reči, ktorá sa mu nezdala.

Búroš čítal mnoho, čo mu prišlo do rúk, Lúčka nič okrem Národných novín¹⁸ a Pesti Hirlapu.¹⁹

Búroš bol stále medzi ľuďmi, Lúčka nikde nechodil.

V spoločnosti týchto pánov, v ktorej som sa vše, vyhľadávajúc Miloša, ocitol, som rozprával, čo som od svojich maďarských pajtášov popočúval, s tým úmyslom, aby som dokázal nespravodlivosť a nemravnosť ich konania. Môj cieľ bol dokázať Búrošovi a Lúčkovi, že som dobrým Slovákom, hoci sa priateľím s maďarskými ľuďmi.

Priznávam sa, že som podobne hovoril o Slovákoch v maďarskej spoločnosti, vydávajúc sa pritom za Maďara.

Raz podvečer som sedel s Dežom Lipnickým, Latróczym a hlavným notárom Baksaym v záhradnej reštaurácii, keď prišli ta i Lúčka, Búroš a evanjelický farár Drobniak. Sadli si k susednému stolu. Páni sa všetci znali, a tak sme sa zhovárali či spolu, či podľa stolov. Ja s mojou spoločnosťou po maďarsky, tí po slovensky.

Drobniak bol v národnostnom ohľade veľmi príčinnivý. Kolportoval slovenské i české knihy, najmä vydania Matice lidu a Libuše²⁰ a rozličné obrázkové časopisy. Vždy zbieral i podpory pre študentov a prenasledovaných slovenských ľudí.

Medzi rozhovorom vytiahol celkom nevinne podpisný hárok z vrečka.

— Aha, toto mi práve dobre prišlo do rúk. Tu máš, Vlado, a ty, Martinko, podpíšte niečo pre tých neborákov.

Búroš roztvoril hárok a prečítal jeho nadpis.

— To je pre chlapcov vyhodенých z k-ského gymnázia. Tu je Svoreň, mohol by nám niečo bližšie povedať, ako sa to tam všetko zmlelo, veď i on tam maturoval.

Nebolo mi milé v takej národnostne pomiešanej spoločnosti rozprávať o tej udalosti, i odvetil som skrátka:

— Ja o tom veľmi málo viem. Mal som inú prácu, ako zaoberať sa takými daromnosťami.

— No, to je pekná vec hovoriť o daromnosti, o naničhodnostiach, pri ktorých chcú zničiť existenčne ôsmich statočných šuhajov. Počujete, Svoreň, a čo ste pokladali vo svojom

žiackom živote za vážnu vec?

— Čo? Aby sa každý sám o seba staral. Ja som mal dosť roboty so svojimi žiakmi.

— Ale, jednako, ako to bolo s tými panslávskymi žiakmi? — pýtal sa Baksay. — Počul som, že škandalózne veci vyšli najavo. Ak je všetko pravda, čo noviny písali.

Či som chcel, či nechcel, musel som jedno-druhé odpovedať.

— Nuž počul som, že sa schádzavali, rečnili si, učili sa po slovensky, písali si s Martinčanmi a že sa našla u jedného z nich podobizeň ruského cára s jeho vlastnoručným podpisom. Hovorili, že dostávali i ruble pod rukou.

Keď som toto rozprával, Lúčka hľadel na mňa posmešne a Búroš zamračene ako zbojník.

— Strašné veci, čo títo panslávi robia, — zvolal zemský pán a c. k. komorník Latróczy. — bolo by ich prosto povešať.

— A vy to všetko veríte? — pýtal sa Búroš.

Neveril som, vedel som, že sú to hlúposti, ale jednako nemohol som pred Latróczym a Baksaym inakšie hovoriť, i riekol som:

— Myslím, že vo veci niečo muselo byť, lebo by inak neboli troch vyhodili zo všetkých uhorských škôl a piatim neboli dali consilium abeundi.²¹

— Keby ste aspoň mládež neotravovali. Máte vy svedomie? — pýtal sa naoko žartovne, v základe však vážne Baksay Búroša a jeho spoločníkov.

— Počuješ, Imro, keby sa vám nedovolili v škole učiť po maďarsky, čo by si urobil? — zadunel Lúčka.

— To je celkom iná vec. Maďarská reč je štátna a slovenčina štátu nepriateľská. Dovolil by si ty učiť v škole zbojnícku hatmatilku?

— To sú daromné reči. Po prvé, od teba je komisnosť porovnávať slovenčinu so zbojníckou hatmatilkou, a po druhé, každý človek má nielen právo, ale i povinnosť pestovať svoju materinskú reč. Kto tak nerobí, je obyčajný lagan, — odvetil mu tvrdo Búroš, pričom Latróczy nespúšťal oči z neho, hoci mu to i nepohodlne padlo, lebo sediac k nemu chrbtom, musel sa na stolicu celkom otočiť, aby to mohol urobiť.

— Páni, neškripte sa, — zvolal Drobníak. — Celá vec nestojí zato. Ja som videl fotografiu cárovu i s podpisom. Je to výstrižok z ilustrovaných novín s litografovaným podpisom, a to z novín maďarských. A keby tí chlapci boli dostávali ruble z Ruska, neboli by nechali jedného z nich chodiť celý rok v jednej košeli, ktorú si sám v noci zo soboty na nedeľu preprával. Pravda je, že sa schádzali, že si predčítavali slovenské básne a rozprávky a učili sa po slovensky správne hovoriť a písať. Iné nič.

— Nuž, do neba volajúci hriech je to nie, — poznamenal Lúčka.

Teraz sa stalo, čoho som sa od začiatku obával. Búroš zvolal:

— Počujete, Svoren, povedzte nám konečne, čo ste vy, Slovák, či Maďar?

Nepamätám sa, že by mi bola kedy otázka tak zastavila dych ako táto, v tej spoločnosti taká zlomyseľná, zlá, jedovatá. Všetci hľadeli na mňa, každý s výrazom podľa svojho presvedčenia. Pamätám sa, že Drobniak, hľadiaci vždy vyrovnáť protivy, nesúhlasiac krútil hlavou a Latróczy vše s posmešnou vyzývavosťou zazrel na Búroša.

Odvetil som, priznám sa, stiesneným a tichým hlasom: — Ved' každý vie o mne, čo som.

— Tak to môžete i sám povedať, — zvolal Lúčka a zasmial sa hlučne: — Hahaha!

Latróczy buchol päšťou na stôl:

— Kutyszeremtetten!²² Nedám toho chlapca sekírovať! Nebojte sa, trepnite mu do očí, že ste Maďar!

Mimovoľne som vyriekol:

— Nuž áno, som Maďar!

A pozrel som okolo seba s núteným sebavedomím.

— Bravo, éljen! — zvolali Baksay a Lipnický.

— Tak, majte si ho. — usmial sa Búroš.

Drobniak riekol ticho:

— Chudák.

— Ech, čo tam, — zahundral Búroš, — je to duševný trhan. Ostatne, aký protektor, taký protežovaný, — i zasmial sa.

Nastala tichosť. Zatým sa Latróczy obrátil k Búrošovi a pýtal sa ho ostro:

— Ten protektor som, pravda, ja?

Latróczy bol mladý, zo tridsaťročný statkár, všeobecne vychytený duelant. Všetci sme očakávali, že ho Búroš alebo žartom, alebo výhovorkou odbaví. Odpovedal mu vážne:

— Pravdaže ty. Musel by si ťažko chápať, keby si s tým nebol na čistom.

Všetci sme pili pivo, len Latróczy šampanské, ako vôbec nepil iného nápoja. (Kým nepremárnil miliónový majetok.) Chytil fľašu a chcel ňou udrieť Búroša po hlave. No všetci prítomní ho zachytili, najmä Lúčka železnou päšťou mu zovrel rameno. Baksay mu zavolať:

— Ale Tibor, majže rozum, veď ty vieš inakší spôsob naučiť nespratníkov²³ poriadku.

— Pravdu máš, zajtra mu pošlem sekundantov.

Búroš mu teraz vykal:

— To môžete urobiť, neduelujem sa.

— Tak vás na ulici vykorbáčujem.

— Ďakujem za upovedomenie: vezmem si i ja bikacsök²⁴

— Do diabla, zastrelím vás! — reval Latróczy zdivený a siahol do vrecka za revolverom.

Bol však trochu podnapitý a nemohol ho hneď vytiahnuť. Búroš odskočil od stola a už vychytil zo zadného vrecka revolver a mieril ním na Latróczyho.

— Hore ruky, alebo strelím!

Bol taký hrozný, že sme všetci střípli pod dojmom, že to urobí.

Ale sme sa uľahčene všetci usmiali, lebo Latróczy tak chytro vyhodil ruky nad hlavu.

— Nerobte hlúposti! — zakričal Lúčka rozhorčene.

— Naozaj, pre takú maličkosť ste schopní urobiť najväčšie nešťastie. Pomerte sa, ale už! — zvolal Baksay.

— Nedbám, pomerím sa, ale nech odpýta prekliaty doktor!

— Dobre, odpytujem ťa. Ty si napokon nie vina, že je Svoreň taký, aký je. Ved' je ešte len chlapec. Čert tam po ňom. Len to som ti chcel ukázať, že sa ani teba nebojím, keď mám pravdu.

— Fene gyerek vagy,²⁵ — zahundral Latróczy a oblapil Búroša.

*

Bolo prirodzené, že som vtedy na Búroša zanevrel. Ale že sa moja rodina, najmä môj otec s ním rozišiel pre jeho vystúpenie proti mne, tomu som sa divil.

Bol by som si myslel, keďže sa teraz pokladal i on za Slováka a so mnou sa pre moje maďarské zmýšľanie často škriepil, že bude vystúpenie Búrošovo voda na jeho mlyn. Nestalo sa tak. Teraz, keď bol v dobrých pomeroch a mohol lekára slušne honorovať, volali do nášho domu iného lekára, a to židovského maďaróna, rozhlasujúc o Búrošovi, že je ako lekár povrchný a ľahkomyselný. Pritom otcovi ani na um neprišlo chcieť mu za mnohonásobné ustávanie zaplatiť. Pekné to nebolo.

V otcovi zvíťazil rodinný cit, hoci nesúhlasil so mnou. Búroš sa jednako k otcovi tak správal, že sa i dnes za otca hanbím. Sám mu viac, pravda, do domu nešiel, ani viac u neho šiť nedal, ale ani patriacu mu značnú sumu od neho nežiadal a ani mu v nijakom ohľade nepoškodil, ba čo viac, posielal mu objednávateľov tak ako predtým. Ešte i pri zdravotnom prehliadaní dvora sa otca zastal, hoci neprávom, len preto, aby otec nemohol povedať, že sa chce na ňom vršiť.

Neskoršie som sa dozvedel o príčinách toho jeho konania. Pri istej príležitosti povedal, že peňazí nežiada za liečenie preto, lebo keď otec jeho pomoc pre rodinu potreboval, bol taký biedny, že mu deti a ženu liečil vtedy zadarmo. Svoj dar nemôže naspäť brať, i keby otec mohol platiť. Pre jeho ostatné konanie sa nevŕši na ňom, lebo jeho životný názor nezávisí od pekného alebo nevďačného správania sa iných ľudí. Keď je proti iným zhovievavý, tak je to sebe kvôli a nie hlupákom kvôli.

Videl som, že mojím otcom opovrhuje, ale na to mu to zvieratko bolo prinepatrné, aby sa mu malicherným spôsobom pomstil a tak zadal svoje zásady.

Časom našiel som i kľúč k povahe nie celkom všedného človeka, ktorý urobil každému toľko dobrého, ako mohol, ale takým nie sentimentálnym, možno povedať drsným spôsobom, že si nezískal ani vďaka, ani lásky.

Rešpektovali ho, báli sa ho a každý mu želal, aby sa mu stala nejaká veľká nehoda preto, aby bol nútený vyzývať ľútosť tých, ktorých nemal za nič.

Toho sa dosiaľ nedožil nikto. Mal toľko vnútornej sily, takú pevnú oporu v svojej viere a v svojom filozofickom presvedčení, o ktorých vedel len jeho jediný úprimný priateľ Martin Lúčka, že nebažil za nijakým súcitom svojich spoluobčanov, keďže nimi väčšmi opovrhoval a nedal nič ani na ich reči, ani na ich city.

*

Niekoľko dní po tejto afére ma dal zavolať do kancelárie podžupan Lipnický. Nebol pekný človek. Vysoký, bruchatý, s tenkými, nepomerne dlhými nohami; mal okrúhlu, nakrátko ostrihanú hlavu a bradu a dlhé hrubé fúzy ako nejaký hajdúch. Hyzdili ho i veľké ústa s hrubými, zmyselnými perami. Jeho šatstvo bolo ošúchané, samá škvrna, topánčiská s vyťahanými gumami a na palcoch povytláčané, neforemné. Z domu bol bohatý, mal veľký majetok, a hoci nebolo na ňom vidieť, kde podieva peniaze, bol zadĺžený. Hovorilo sa o ňom, že je veľký frajerár a že preto často chodieval do Pešti a Prešporka.

Lipnický bol neústupný a nemilosrdný Maďar a na svoje zemianstvo ohromne namyslený. Bol pevne presvedčený, že nezeman je celkom iné stvorenie, omnoho horšieho druhu ako zeman. Hoci bol špinavý, nebol by pil z pohára za nezemanom za nič na svete. Nezemanovi nepodal ruky, len prsty.

Raz v kasíne bol poznamenal Búroš, ktorý sa ta raz-dva razy do roky zatratil z nejakej príčiny, v rozhovore so sirotským prézesom²⁶ Barnássym, že je on práve taký pán ako i on, na čo Barnássy prekvapene s otvorenými ústami zamĺkol a len o hodnú chvíľu sa spamätajúc, zvolal:

— Nuž, to už nie!

Búroš sa smial.

— Že nie? Som, do hroma! Odhliadnuc, že moja žena má majetok, ktorý je viac hoden ako tvoj, mám i sám omnoho väčší príjem, ako ty vybijješ zo svojej kúrie a zo svojho platu. Vzdelania mám pomerne viac ako ty, a čo sa týka môjho správania a spôsobu života, tak ty sa

so mnou nemôžeš ani spomínať v jeden deň. Moji rodičia boli statoční ľudia a ja som iste synom svojho otca, lebo sa tak ponášam naňho, že každý na prvý pohľad pozná náš rodinný pomer, kdežto ty si tučný a veľký a tvoj otec bol chudý a vysoký, a tak sa ponášaš naňho ako vodný kôň na žirafu.

Prítomní sa smiali, ale Barnássy sa mračil. Ale, nevediac mu odseknúť, iste rozmýšľal o tom, ako by sa mu pomstil, lebo to bola jeho najväčšia radosť, keď sa mohol na niekom vyvŕšiť za urážku. Pritom sa viac nikdy nepomeril nadobro s urážateľom, ale použil vždy každej príležitosti, aby mu škodil. Volali ho „nočnou tmou“.

Lipnický, hrajúci ferbl'u, hodil karty na stôl a zvolal, keď Barnássy mlčal, rozhorčene:

— No, to už nie! Maga nem úr! Vy ste nie pán. Len zeman môže byť pánom. Každý nezeman je len sedliak, hoci by chodil i v najčernejších nohaviciach a mal peňazí plné sýpky.

Búroš sa pohrdlivo usmial.

— Dovolíte, aby som vám predložil zrkadlo?

Páni očakávali poriadnu repliku a kričali:

— Čujme, čujme!

Väčšina prítomných sa tešila, že nenávidenému vicišpánovi dá poriadnu odpoveď.

— No, rád by som počul, — odvrkol Lipnický, odujúc ústa.

— Nikto nikdy nepočul, ani nečítal, že by pánboh bol zemana extra stvoril. Vy len tak, ako my sedliaci, musíte povedať: *Inter faeces et urinas nascimur*.²⁷ Ľudia vás ešte trpia nad sebou, ale zem sa už trasie pod vami, a ešte my sa dožijeme tých čias, že bude *Finis nobilitatis*.²⁸ V čom väzí vaše zemianstvo? Vediete nás azda mravnosťou, múdrosťou alebo pánskymi, gavalierskymi spôsobmi?

Vtom sa zohol a drmol mu špinavú šnúru nad topánkou, ktorou mal zaviazané spodné nohavice, a vysnoval mu ich hodný kus.

V sieni sa väčšina pánov rozrehotala.

Lipnický sa začervenal ako moriak a niektorí z jeho otrokov vrieskali:

— No, toto je neslýchaná bezočivosť! Treba ho odprášiť z úradu! Pansláv, socialista, nihilista!

— Elcsapom magát!²⁹ — kričal vicišpán.

— Maga engem el nem csap!³⁰ Vy ma neodprášite z úradu, na to práva nemáte. A rád by som vidieť súd, ktorý by jediného, svoju prácu statočne a svedomite konajúceho zamestnanca len preto pozbavil úradu, lebo je pán vicišpán zeman a úradník len sedliak. Porúčam sa!

I odišiel.

Búrošovi sa naozaj nestalo nič. Nerozumeli sme tomu a nemohli si to vysvetliť. Mysleli sme, že vie toľko intímnych rodinných vecí z panských rodín, že ho nechceli dráždiť. A preto veru mohli, lebo by Búroš iste nebol zneužil lekárskeho tajomstva na pomstu.

Tak prišiel som k Lipnickému do kancelárie a našiel ho pri písacom stole sedieť. Ťahal, ako vždy, dym z veľkej penovky, a pretrhujúc hovoril:

— Ako vidím, vy ste poriadny mladý človek. Povedal mi Dežko, ako ste sa pekne držali, keď vás ten surovec napadol. My svojich neopustíme. Mám uprázdnené miesto diurnistu.³¹ Nuž nie je to parádna služba, ale vám by jednako nebolo zle, keby ste dostali za niekoľko hodín svojej dennej služby svojich tridsať zlatých mesačne a pritom by ste mohli končiť práva.

Táto, ako som vtedy myslel, veľká láskavosť vicišpánova ma veľmi dojala. Myslel som si, že keď ma páni raz príjmu medzi seba, mám zabezpečenú budúcnosť.

Dojatým, trasúcim sa hlasom ďakoval som vicišpánovi, ktorý mi podal ruku, ktorú som mu — bozkal.

Rozumie sa, že sa zvesť o tom rozniesla a že to počuli Búroš i Lúčka. Týchto to mrzelo i robili mi výčitky, najmä Lúčka, že som sa za tridsať zlatých zapredal. Nahovárali ma, aby som neprijal ten otrocký úrad, že mi zaopatria či v Prešove, či v Prešporku, alebo hoci i v Pešti miesto u advokáta, kde aspoň toľko dostanem a budem môcť i akadémiu navštevovať. Okrem toho mi zabezpečia i prípadné potrebné pôžičky, a napokon i otec ma mohol napomáhať.

Sľúbil som, že si vec ešte rozmyslím.

Doma ma nahovárali, aby som úrad prijal, a mňa samého ťahalo do panskej spoločnosti. Pozdával sa mi ľahotnícky život, ktorý som bol po dva mesiace viedol. Myslel som si: „Doma budem mať zaopatrenie a tridsať zlatých na lumpačky. Keď sa mi bude ľúbiť, môžem sa učiť a poskladať skúšky, i keď zostanem doma.“

Lúčkovi som sa vyhovoril, keď sa ma pýtal, čo urobím, že mi rodičia kážu ostať pri stolici. Lúčka sa hrmotne zasmial:

— Vy ste fialka! Už vás kúpili, a lacno!

#K3#Ilona, Gabica#-K3#

Mládež župných úradov usporiadala v miestnostiach kasína elitný ples. Elitný-neelitný, bol na ňom každý, kto chcel prísť. Niektorí páni — čo mladší — mali staršie-novšie fraky; ináč sa každý natriasal a opíjal v takom čiernom kabáte, aký mal. Najviac bolo vidieť dlhé-krátke kaiserrocky.³² Dve-tri veľkopánske dámy (alebo ich napodobňujúce) sa robili neobyčajnými a obdivovanými ozajstnými plesovými, hlboko vykrojenými úbormi, na ktoré svetaskúsení s ocenením a neskúsení s ustrnutím zízali a prežierali lačné sliny. (To nenarástlo pre nás!) Dievčatá boli väčšinou šumné a žiadúce i v ľahučkých batistových šatôčkach, spod ktorých im vyzerali drobné a drobnejšie nôžky. Vcelku jednako pozorujúcemu často prišlo na um slovenské: „Chudobný človek — hotová opica.“

Dvorana bola obsadnutá a obstatá netancujúcimi, vo vedľajších miestnostiach sa hmýrili,

odchodili-prichodili popíjajúci, štrngajúci pohármi a rozlievali nápoje po obrusoch, ktoré už zvečera boli, ani keby ich nikdy neboli prali. Na stoloch stáli poloprázdne fľaše, pivové a vínové poháre. Všetko fajčilo, že v nízkych miestnostiach bez ventilácie bolo možno dym krájať. Do huku pijúcich zaznievali divé výkriky tancujúcich (Szorítsd, Laci, vakapád! Soh' se halunk meg!)³³ a cigánska hudba.

Všetci si nahovárali, že sa výborne zabávajú.

Doma, keď otec prekontroloval kasu, sa vadili a robili si výčitky. — Nikdy ma viac na taký sprostý bál nedostanete, — končil svoju elégiu a uložil točiacu sa hlavu na vankúš.

Jedna z vedľajších miestností bola rezervovaná pre pánov. Tam sa zabávali najvyšší župní úradníci, od župana po hlavných slúžnych, a niektorí statkári so svojimi ženami a dcérami. Menší ta prístup nemali, tí mohli len otvorenými dverami fľochnúť závistlivo, čo sa tam deje.

Sám neviem, ako som sa ta dostal. Pravdepodobne, že som mal nový, otcom ušitý frak, alebo som obstojne tancoval, takže sa i väčšie dámy vďačne zapodievali mnou. Ako som už spomenul, bol som hodný mládenec a zdal som sa naivným a neskazeným, čo sa niektorým čo skúsenejším dámam zdalo pikantným, a preto ma rady podchyťovali ohľadom mojich lások a donchuanských kúskov. Bol som hlúpy ako mladý kohút a skočil im na lep, chvastajúc sa, vzdychajúc a prevracajúc na ne zamilované okále, čo, zdá sa, záletnice, ktoré svoje hriechy už mnoho ráz nedokonale oľutovali, príjemne dráždilo.

S Gabicou, dcérou hlavného slúžneho Szökeho, prišla do tej svätyne aj Ilona, dcéra farára Drobniaka, ktorý býval v Ušove, obci ležiacej neďaleko od Stráňova, a v ktorej mal i Szöke asi päťsto-šesťstojutrový majetok i s kaštieľom. Pravda, pán a pani Drobniakovci zostali len vonku, medzi ostatným plebsom. Ich Ilonka tam mohla byť, lebo sa priatelila s Gabicou a mala mladých pánov za priateľov, ktorí sa mali okolo nej ako osy okolo medu.

V pauze som sedel medzi ešte mladými, svojou záletnosťou známymi dámami, paňou advokáta Lichtmanna a statkára Formayho, okolo ktorých sa mal hlavný župan Guzy a statkár Latróczy, ktorého pani bola tiež na plese a vo výklenku obloka zabávala sa diskrétno so svojim gavalierom. Keď vošiel vysoký, chudý hlavný župan s vysoko pozdvihnutým veľkým nosom a s monoklom na oku do miestnosti, obzerajúc sa, kde by si prisadol, zbadal ma pri Lichtmannovej a Evičke Formayovej a prostým pokývnutím prsta ma vyzval, aby som sa zo svojho miesta odstránil. Odišiel som k stolu v kúte, pri ktorom sedela Gabica a Ilona, s ktorou sme už chvíľu boli pozerali na seba, vše klopiac oči, vše sa zasa nimi hľadajúc.

Veľmi sa mi zapáčilo to dievča.

Gabica bola vysoká, červenovlasá; Ilona menšia, trochu pritučná, veľmi krásnej bielej a ružovej pleti, ako panna z porcelánu. Vlasy i oči mala čierne, pery svetločervené, ani zafarbené. Kto na ňu pozrel, každý mal pocit, že hľadá na niečo chutné, čisté, žiadúce. Bola tichá, zdanlivo skromná a smiala sa ticho, hlboko ako hrdlička. Človeku sa zdalo pri nej tak prítulne.

Gabica bola smelá, vyzývavá, ostrého pohľadu; odpovedala na každú poznámku, napádala pánov a robila na nich viac-menej výstižné poznámky. Bola polovičná sirota a prisvojila si mnoho zo spôsobov otcových.

Podarilo sa mi dotisnúť sa k Ilone, ktorou sa pre jej pomernú skromnosť a tichosť páni tak nezaoberali ako Gabicou, ktorá mala pri stole vedúce slovo a nútila každého, aby jej venoval pozornosť.

Mladý Lipnický ma predstavil Ilone. Prijala ma vládne, ale bez preukázania nejakého záujmu. Tak ako každého. Sedel som za jej chrbtom, nemajúc miesta pri stole, a dosť dotieravo privoniaval jej vlasy a hľadel na jej mierne obnažený biely, okrúhly krk. Keď som jej niečo šepkal, využil som príležitosť, že som šuchol tvárou o jej vlasy alebo plece. Vyplácal som ju drobnými peniazmi lásky, ako je to zvykom na plesoch, kadejakými všeobecnými lichôtkami, na ktoré ona len jednoslabične odpovedala. Cítil som sa veľmi na koni, pokladajúc sa za vyprobovaného zvodcu oproti neskúsenému dedinskému dievčaťu, keď sa ma neočakávane spýtala, či mnoho a čo študujem.

Nemohol som jej napochytro odpovedať.

— Pravdaže, mnoho, — odvetil jej Dežo Lipnický, — najmä stráňovský nočný život. Myslím, že v tom bude zakrátko špecialistom.

Ilona kývala hlavou.

— Pekne. Ale čo má robiť mladý človek?

Zamrzelo ma to i zahanbil som sa. Dva roky som zapísaný na univerzite a nestarám sa o skúšky. Nepovedal som viac ani slova, ale vykradol sa bez slova a odišiel som domov.

Ilona sa dotkla môjho najbolestnejšieho bodu. Často som si robil sám výčitky, že zanedbávam svoje štúdiá, ale vždy som sa potešil, že mám ešte dosť času. Raz sa pustím do toho a zmôžem to hravo.

Teraz, idúc z plesu podnapitý, s fantáziou rozparenou, som si predstavoval, aký šťastlivý by som mohol byť, keby Ilona bola mojou ženou. Ved' aká je pekná a iste i dobrá... Ale za diurnistu nepôjde. V takom malom meste, ako je Stráňovo, ľudia všetko vedia o svojich spoluobyvateľoch. Ilona iste vie, aký som vták, a preto i tak ledabolo a chladne hovorila so mnou. Môžem byť i právnikom, jednako som len diurnistom.

Doma v svojej komôrke som zapálil sviečku a vyhľadal právnické knihy, ktoré som si bol vypožičal od kolegov. Prezeral som ich; nezdalo sa mi celé to právo ťažkým. Ved' sú to také samo sebou sa rozumejúce veci. Najradšej by som sa hneď bol pustil do rímskeho práva. Ale nič, radšej som sníval o tom, ako prekvapím a zahanbím Ilonu. Ako ma budú obzerat' moji pajtáši, keď dni a týždne neprídem do hostinca. I hundrúcemu otcovi i opovrhujúcej macoche zapchám ústa. Napokon ma budú sami posielat': — Chod'že, už sa i trochu zabav, synku, chod'.

Nasledujúceho dňa som sa zišiel s mladým Baksaym. Povedal mi, že popoludní má byť vychádzka do Lupčian, aby som išiel i ja. Mala sa tam zísť veľmi veselá spoločnosť. Sľúbil som mu, že pôjdem, mysliac si, či sa o deň prvej alebo neskoršie začnem učiť, na tom už mnoho nezáleží.

Idúc na poludnie z úradu, stretol som Ilonu, vychádzajúcu z módneho obchodu Bayerovho. Mala taký podarený klobúčik a chutné šatočky, že bola neodolateľná. Pozdravil som ju a ona

veľmi milo a s úsmevom prijala môj pozdrav. Bohvieako si medzitým všetko rozmyslela.

— Kdeže ste sa tak stratili? Bola som celkom skormutená, že mi ušiel taký znamenitý tanečník.

Veľmi sa mi videlo to dievča a jej láskavosť mi celkom pomútila hlavu.

— Ilonka, vzal som si k srdcu vašu poznámku o študovaní. Utekal som domov a hodil sa do kníh. Majúc takú múzu, ako ste vy, myslím, že chytro poskladám skúšky. Ale musíte držať nado mnou svoju krásnu ručičku.

Usmiala sa a pozrela na mňa spod klobúčika. Taký milý bol jej pohľad, bolo v ňom šelmovstva i dobroty. Robila na mňa dojem celkom iného dievčaťa ako na plese.

— Uvidím, ako dlho vydrží sila mojej sugescie. Bojím sa, že máte tých múz viac a že vás odlúdia v iný smer.

— Dovoľte, aby som sa prišiel posilniť k vám, keď pobadám, že ochabujem?

— Príďte. Lenže môj nektár je nie víno, ale kyslé mlieko, na to vás upozorňujem. Hahaha!

— Vám kvôli vypijem hoc i to.

Dala mi rúčku a pozrela na mňa tak, že som myslel, že som v siedmom nebi.

— Príďte čím skorej!

Keď som išiel domov, bol som preplnený jej dušou a krásou. Bol som si istý, že je to stelesnená šľachetnosť a dobrota. Ani sa mi nesnívalo ísť do Ľupčian.

Hodil som sa na knihy.

Keď som mohol, prebehol som do Ušova, ktoré je od Stráňova len na päť kilometrov vzdialené.

Drobniak bol tichý človek slabého zdravia. Mal akúsi srdečnú neurózu a nesmel sa rozčuľovať. Bol presvedčený Slovak a veľmi bolestne znášal, že syna mu škola skoro nadobro pomaďarčila, hoci sa dosť s ním nadohadoval, a dcéru Ilonu mu maďarská spoločnosť tiež urobila aspoň ľahostajnou k svojmu národu. Jeho žena sa nestarala o nič, len o domácnosť; čítať čítala tiež najradšej maďarské knihy, ktoré Ilona donášala do domu.

Zakrátko som sa presvedčil, že Ilona nebola taký anjel, ako som si to o nej predstavoval. Keď som sa u Drobniakov po niekoľkých návštevách zohrial, videl som, že sa s matkou neznáša najlepšie. Pani Drobniaková mala, podľa Iloninho náhľadu, skoro o všetkom mnohé zastarané náhľady, ktoré len na základe rodičovskej autority chcela nanútiť dcéru, ktorá vyučená panskou spoločnosťou, robila z nej len posmech. Podľa Ilony Drobniaková mala starodávne zariadený byt, nevedela jest', ani hostí prijať, ako sa patrí. Bola prizdvorilá a ponížená ku každému. Hlavného slúžneho volala pánom veľkomožným.

Keď sa vše škriekavo pohádali, vošiel Drobniak do izby a krútiac hlavou, napomenul dcéru

tichučko:

— Ilka, Ilka, nože tichšie! Ako to hovoríš s mamou?

Podivným spôsobom Ilona mala pred otcom, ktorý jej vlastne všetko dovolil, veľký rešpekt a zatíchla trochu zahanbená predou mnou.

Ja som jej vystupovanie oproti matke pokladal za prirodzené a dával jej — medzi štyrmi očami — vo všetkom za pravdu. Hľadali sme samotu. Fara nebola skvelá, ale vo veľkom poriadku. Okolo nej bol dvor a záhrada s besiedkou, všetko vyriadené, opatrované, čo bolo zásluhou Drobniakovej. Farárovci nám dali veľkú voľnosť, neslídili za nami, spoliehajúci sa vyprobovaným rodičovským spôsobom, ktorý tak často sklame, na neochvejnú cnosť nimi vychovaného dievčaťa. Následkoval som z toho, že rátajú s vážnosťou mojej príchylnosti k Ilone. A my sme sa mali radi. Využili sme každú príležitosť a obľapali a bozkávali sa, že nás až ústa boleli.

Skúsil som, s akou mimovoľnou rafinovanosťou vie dievča dráždiť lásku a túžbu svojho milenca. Pokladal som vtedy mnohé jej úskoky za nevypočítané. Dnes som poučený z veľmi smerodajnej strany, že to bola všetko koketnosť. Vedela, že prídem, a nebolo jej doma. Keď som po istom čakaní odchádzal, vbehla mi v záhrade do náručia. Našiel som ju preobliekajúcu sa v jej izbe a zazrel jej krás viac, ako bolo vtedy dovolené vidieť. Zavše bola bez akejkoľvek príčiny chladná ku mne, a ja som podľa svojho zvyku už myslel na samovraždu. Keď som sa jej dlho nažobronil, aby mi povedala, prečo sa hnevá, a chcel plný žiarlivosti zúfalo odísť, hodila sa mi do náručia a bozkávala ma, že mi skoro zmysly prešli. Vysmiala ma a odbavila tým, že bola v takej nálade a že zato nemôže.

Keď bol Szökeho syn, husársky nadporučík, doma, trávil mnoho svojho času u Gabriely, čo mi veľmi zle padlo i preto, lebo som prišiel o jej láskanie, za ktorým som veľmi túžil. Videl som v tom schválnosť a zbytočné vzbudzovanie žiarlivosti. A jednako ma takýmto konaním tak pripútala k sebe, že som zimnične skladal skúšky, aby som čím skorej dostal také postavenie, na základe ktorého by som si ju mohol vziať.

Často som s ňou šiel do Szökeovcov, alebo ju tam hľadal, keď jej nebolo doma, a tak som sa spriatelil i s Gabicou.

Ich kaštieľ bola zaujímavá, stará baroková stavba, ale veľmi zanedbaná a orýpaná. Szöke nebol skoro nikdy doma a Gabica sa celý deň povalovala po divánoch a fajčiaca cigarety, čítala romány alebo sa zabávala s pánmi, ktorí ju často navštevovali. Z dám chodila k nej máloktorá. Formayčka niekedy nazrela a vzala ju skoro vždy so sebou. Dva razy do roka ju navštevovali akési dve staré tetky, ktoré jej robili dlhé prednášky, krútili nad ňou hlavami a prevažovali oči a zalamovali rukami. Keď jej sedeli pridlho na krku, ušla im k niektorej priateľke. Jej izba bola naplnená obrazmi, mapami, výšivkami, knihami, všetko rozhádzané v malebnom neporiadku. Mala driečnu chyžnú, ktorá bola na tom istom kopyte vybíjaná ako jej pani a s ktorou si znamenite rozumela.

Ilona nemala u nej zvlášť dobrú školu. Dievčatá čítali knihy, ktoré som i ja poznal. A tie knihy, ktoré som ja poznal, stáli za to, neboli však vhodným čítaním pre mladé dievčatá.

Raz som ju darmo hľadal u Gabice, ktorá vždy robila všelijaké, veru dosť smelé narážky na

našu lásku. Ležala na pohodlnej pohovke vo veľmi zvodnej póze. Keďže bolo horúco, mala odkryté nohy, ktoré boli veľmi peknej formy, skoro až po kolená. (Vtedy bola veľká vec vidieť dáme „vädle“!) Musel som si sadnúť k nej na pohovku. Veľmi skoro sme boli tak ďaleko, že zahrala so mnou scénu Putifárky s Jozefom.³⁴ Veru sa už nepamätám, či som Jozefov príklad nasledoval, či nie.

Keď som odchádzal, stretol som sa s Ilonou, ktorá počula, kde ju hľadám, a prišla za mnou.

Aké už ženy majú preostreté oči v istých veciach, pobadala na mne istú rozrušenosť a stala sa chladnou a málovravnou.

Keď sme prišli domov, odišla, neviem kde, nechala ma v spoločnosti svojho otca a učiteľa Dľudíka, ktorý často chodieval na faru. Ani neprišla, kým som bol tam. Musel som počúvať dlhé reči o rozličných prenasledovaniach cirkvi Maďarmi a o tom, ako Dľudík vyučuje večer dorastajúcu mládež i gazdov a čo rozpráva z politiky. Daromné rozprávky ma naskrze nezaujímali, ale musel som predstierať záujem o ne, keď som chcel čakať na Ilonu.

Neprišla. Tak ma jej postupovanie rozčuľovalo, že som nemal pokoja ani vo dne, ani v noci. Príhodu s Gabicou som pokladal za takú nič neznamenjajúcu, za takú každodennú, že som nechápal, že by sa niekto pre niečo také mohol hnevať vážne. A k tomu som odhodlaný, keby ma Ilona upodozrievala z nejakého poklesku, odtajiť jej to najsvätejšími prisahami.

Išiel som deň po deň do Ušova a nikdy som nenašiel Ilonu. Napokon som jej odpísal, že ju ešte raz vyhládam, a že ak ma nevyčká doma, viac nikdy neprídem. Musela si vec rozmyslieť, lebo ma počkala a hneď išla so mnou do besiedky, kde sme boli sami. Sadla si na koniec lavičky, takže ju bolo vidieť z oblokov obytnej izby. To bola, pravdaže, schválnosť, aby som ju nemohol bozkať. Možno veľmi smädný netúži tak za vodou, ako som ja túžil za jej bozkom. Sedela a zložiac ruky do lona, hľadela na zem.

— Povedz mi, prečo mlčíš, prečo sa hneváš na mňa? Nemám ani potuchy o príčine tvojho hnevu.

Usmiala sa pohrdlivo.

— Ty nevinnosť! Ved' sa mi Gabica priznala, že ste sa bozkávali, oblápali a...

— Ale to ti luhala! Chcela ťa prosto domfzať, a ty si jej skočila. Na všetko, čo mi je sväté, ti prisahám, že som sa jej nedotkol!

Ilona vstala a povedala s ukrutným opovrhnutím:

— Aký si ty biedny chlap! A čo je tebe sväté? Na čele si mal vybitú pečat' hriechu ani Kain, neopovážil si sa mi do očí pozrieť. A k tomu sa ona priznala, a ty tajíš! Aký si ty nestatočný, bezcharakterný človek!

Mlčal som chvíľu, rozmýšľajúc. Napokon od Gaby to vystalo, že sa priznala ku všetkému. Čo urobiť?

— Nuž dobre, keď ti už na tom tak záleží. Priznám sa, že ma bozkala a oblapila. Mne to veru ani na um neprišlo. Ale veď vieš, aká je Gaba. Čo som mal urobiť? Mal som sa s ňou biť?

— A to bolo všetko?

Hľadela na mňa ani had na vtáča.

— Nuž pravdaže všetko! A čože ešte mohlo byť?

— Hahaha, akí ste vy chlapi hlúpi! Sám sa mi priznáš, Gabica mi nič nepovedala, ved' som od tých čias ani nebola s ňou, ved' jej ani niet doma.

— Nuž, dobre, a čo máš z toho, že si vyklamala zo mňa to priznanie?

— Čo mám z toho? Že sa takým pánom nebudem viac zapodievať.

Ustrnul som nad jej rečou.

— Preboha ťa prosím, nemuč ma! Na všetko ti prisahám, že mi ani na um neprišlo chcieť ju bozkať. Vieš, aká je šialená. Prisahám ti, že sa nikdy ani neobzriem v tú stranu, kde bude ona, a neprerečiem k nej slova. Nemuč ma, vieš, nemôžem bez teba byť na svete. Ilonka zlatá, drahá, jediná, odpusť mi!

Hľadela na mňa niekoľko momentov, zatým sa prišmykla ku mne a objala ma.

— Ved' keby som ťa nemala tak veľmi rada! Ale ak ma ešte raz oklameš, tak ťa opustím, hoci by som musela i zahynúť...

Keď som o niekoľko dní zasa prišiel do Ušova, našiel som na farskom dvore elegantnú bričku a cudzieho vycifrovaného kočiša.

V izbe bol s Drobnikovcami cudzí, asi tridsaťpäťročný pán s čiernymi fúzmi, dosť sympatickej tváre.

Drobník nás predstavil:

— Právnik Svoren — okresný lekár dr. Farbaky.

Farbaky, cestujúc týmto krajom, navštívil farárovcov, lebo im doniesol pozdravy a dary od Ondreja Drobníka, fabrikanta v M. Farbaky ostal na fare na večeru i prenocoval tam. Ilona nebola s nami mnoho; keď mohla, ušla, zdanlivo do kuchyne hotoviť večeru. Pozrela na mňa niekoľko ráz ukradomky s podivným významom, ktorý som čisto nechápal. Farbaky nespúšťal z nej oči a usmieval sa nimi, i prihováral sa jej veľmi milo, až lichotivo, na čo ona odpovedala vždy vládne, ale zdržanlivo.

Bolo mi divne okolo srdca. Keď sa zmrklo trochu, odchodil som domov. Ilona ma vypravadila do pitvora. Hodila sa mi na prsia a bozkávala ma vášnivo.

— Nikdy, nikdy ťa neopustím, ty môj milý, drahý! — zašeptala a vbehla do izby.

Tušil som, že Farbaky je pytač, ktorý iste prišiel s odporúčaním brata farárovho, Ondreja. Keby ma Ilona nebola uistila o svojej vernosti, bol by som išiel v strašnom duševnom nastrojení domov. Takto som pevne staval na jej stálosť.

Keď som o dva dni — dlhšie som sa nemohol zdržať — prišiel do Drobniakov, Ilona mi všetko vyrozprávala, čo sa stalo.

Farbaky, veľmi dobre situovaný pán, z dobrej rodiny, prišiel naozaj na odporúčanie brata farárovho pýtať Ilonu za ženu. Jej rodičia boli veľmi zaňho. Ondrej ho vrelo odporúčal ako v každom ohľade ctihodného a bezúhonného človeka.

— Odmietla som ho, hoci sa mi i videl a nebol mi nesympatický. Zaslúžiš to? Budeš mi dobrý? Budeš ma vždy ľúbiť? Či má byť moja láska k tebe mojím nešťastím? Len pre teba som ho odvrhla. Pamätaj si to!

Vzal som ju do lona a bozkávajúc ju, prisahal jej, že nikdy muž ženu tak nemiloval ako ja ju.

Od tých čias sme ani Ilona ani ja viac neboli u Szökeovcov, čo bolo tým ľahšie, lebo Gaby skoro vôbec nebola doma.

Aká je vôbec celá láska hlúpa vec! Akýže je to pôžitok bozkávať a obľápať milovanú ženskú? Ved' sú pery ako pery a jedna pružná hrud' taká ako druhá. Ved' majú byť v bozku odtienky. Môže byť jemný, citlivý, hravý, dráždivý, horúci, vášnivý a ktovie aký. Gabica bola celkom iste omnoho väčší majster v bozkávaní ako Ilona, ktorej celé umenie bolo to, že úprimne tlmočila ním svoju oddanosť a lásku. Ale jej bozky boli jeden ako druhý. Gabica bola iste krajšej, súmernejšej postavy, hoci Ilonka bola pekne urastená, keď i o jednu-dve kožky pritučná.

A jednako ma Gabica nechávala — no, nemožno riecť, že chladným. Veľmi vd'ačne som si spomínal na to kratučké ľubostné intermezzo, a proti všetkým prisahám by som sa hocikedy vystavil nebezpečenstvu jeho opätovania, ale pri pomyslení, ktorú z týchto dvoch mám naozaj rád, sa mi len pri obraze Ilony vzbúrilo srdce a vzbĺkli moje túžby.

Prečo tisne taký hlúpy, rozumne neodôvodniteľný cit človeka väčšmi a bolestnejšie ako hocijaká zovnútoraná sila! Ten hlúpy cit, ako to človeka vlečie, často i do priepasti pred ním rozzevenej.

*

O tri mesiace neskôr som zložil som doktorát politických vied a mohol som sa stať administratívnym úradníkom. Bol som blažený, keď som držal svoj diplom v rukách. Teraz mi už bola moja drahá, jediná Ilonka na dosah ruky. Reštavrácia³⁵ mala byť o niekoľko mesiacov na jesennom zasadaní stoličného výboru a malo sa zaplniť niekoľko miest konceptných úradníkov. Bol by som musel byť veľmi neschopný, aby som z nich neobsiahol ani jedno.

Podľa dohody s Ilonkou a jej rodičmi som sa mal teraz zasnúbiť a po voľbe sme sa mali zobrať.

Kúpil som s tlúcim srdcom snubné prstene. Čo som sa ich naobzeral a nahútal nad nimi, nad týmito zálohmi nášho celoživotného šťastia! Ó, Ilona! Ako bola vtedy celá moja duša a moje srdce naplnené len tebou a tebou!

Keď som prišiel domov, utekal som rovno k svojej snúbenici. Ako sa nám triasli ruky

blaženým rozčúlením, keď som jej dával prsteň na prštek. Aké milé, drahé, jedinečné sa mi zdali jej hladké, biele pršteky! S akou vrelosťou oddanosťou sa privinula ku mne a s akým nevypovedateľným pocitom spolupatričnosti a jednoty duše a srdca som si ju pritisol k prsiam.

Na našom zasnúbení boli prítomní okrem rodičov oboch nás i Búroš a Lúčka. Bola to krásna a pozdvihujúca slávnosť a pod jej dojemom som úprimne uvažoval, či by som sa i v politike nemal dať na cestu statočnej práce.

S Ilonkou sme si, my blázni, pevne ustálili, že náš celý život bude venovaný len nášmu šťastiu a spokojnosti. Celé naše myslenie a konanie bude len v záujme nášho čím najblaženejšieho rodinného života. Každú myšlienku, každý cit potlačíme, ktorý by nás mohol odraziť od tejto cesty!

My detinskí blázni! Mysleli sme, že svojimi slabými silami môžeme náš život riadiť podľa slabej vôle!

Asi mesiac pred reštavráciou ma dal zavolať k sebe do kancelárie hlavný župan Guzy. Keď som vošiel k nemu, stál v obloku s rukami vo vreckách nohavíc a vyzeral von. Počul môj ponížený pozdrav, ale dlhšie trvalo, kým sa obrátil a riekol mi:

— Servus.

Zatým si sadol do klubovky, zvrátil čelo a rozšúchal si pobelavé riedke fúzy dlaňou, čo keď urobil, chytil najprv jeden koniec a strčil ho do úst, zasa druhý a urobil s ním tú istú manipuláciu. Napokon si ich obidvoma rukami vysúkal a riekol, hľadiac zhora na ne.

— Sadnite si.

Sadol som si skromne na stoličku pri dverách.

— Sadnite si sem, — ukázal na klubovku pri stole, pri ktorom i on sedel, — a zapáľte si cigaretu.

Sadol som si na kraj fotela a vzal cigaretu zo striebornej škatuľky a díval sa so stiesneným srdcom naňho, čo chce so mnou.

— Nna, tak hát igen,³⁶ — rozhodol sa do reči. — Chcem vás dať vyvolať za prísediaceho sirotskej vrchnosti.

Podsskočil som na klubovke a vyvalil naňho veľké oči, pričom sa mi blažený úsmev rozlial po tvári.

— Pán osvietený, — začal som zajakavo, — je to nezaslúžená dobrota, aká láskavosť...

— Nuž, ako vidím, prijímate to postavenie.

— Nevieť sa osvietenosti ani dosť poďakovať...

Srdce mi poskakovalo od rozčúlenia, najradšej by som bol utekal rovno do Ušova so svojou

slávnou zvesťou!

— No, to ma teší, že som vám spôsobil takú radosť. A je to i skutočne krásne postavenie pre takého mladého človeka, ako ste vy. Keď sa budete rozumne držať, — tu zastal na chvíľu, — a necháte sa viesť radou skúsených starších, vám dobre želajúcich nadriadených, môžete mať krásnu budúcnosť.

Začal som zajakavo ďakovať, ubezpečujúc ho, že je mojou najvrelejšou túžbou vždy kráčať v koľajach, ktoré mi jeho osvietenosť ukáže; že by som bol najnevďačnejším človekom, keby som len myšlienkou sa odklonil od jeho vôle.

— No, to je pekne od vás. Som presvedčený, že ste pevný charakter a že sa svojho slova nespustíte.

I podal mi ruku, ktorú skočiac k nemu, som s primeranou devótnosťou³⁷ potriasol.

— Ubezpečujem vašu osvietenosť, že sa vo mne nikdy nesklame.

— Verím vám. Sadnite si. Aby ste vedeli, ako nosím vaše šťastie v srdci, tak vám hneď poviem, že som sa postaral pre vás i o prvotriednu partiu.

Zbledol som.

— Pán osvietený, ja som už zasnúbený, — vyhrklo zo mňa trasúcim sa hlasom.

— Viem, že ste sa splietli s dcérou Drobniakovou. Je to šumné, milé dievčatko. Ale Drobniak je chudobný ako kostolná myš a pansláv! Azda nemyslíte, že takých ľudí budeme podporovať! To si vyhod'te z hlavy! O tom nemôže byť ani reči!

I šuchal si zasa mrzuto fúzy dlaňou.

— A koho by som si to mal vziať?

— Koho, koho? Krásne dievča, znamenite vychované i bohaté, z panského domu. Jej otec je statkár. Drobniakova dcéra sa s ňou nemôže ani porovnať. Keď si ju vezmete, pridete razom do najlepších kruhov stolice.

Sklopil som hlavu a mlčal.

— No? Čo povieť na moju radu?

— To by som sa stal asesorom³⁸ len v tom prípade, keby som si vzal tú dámu, ktorú mi vaša osvietenosť ponúka?

— No, to sa rozumie samo sebou, — sekal hlasom každú slabiku, trhnúc hlavou dohora. — My sme nie zaopatrovací ústav pre dcéry panslávskych farárov a ich zaťov. To si, milý priateľu, vyhod'te z hlavy. Alebo — alebo... S Gabicou dostanete úrad, bez nej vás celkom prepustím zo župy.

S akýmsi uľahčením som vzdychol: — Tak to ide o Gabicu Szökeovú! — Bol som sa obával

horšieho. Sám neviem prečo, ale som si myslel, že mi spoločnicu svojej panej chce nanútiť za ženu!

— Tak čo poviete na to? Nie je to krásne dievča? Každý by si prsty oblízal za ňou. A vás trať také šťastie, a ešte by ste váhali.

— Prosím, pán osvietený, povoľte mi dvadsaťštyri hodín na rozmyslenie. Zajtra o takomto čase by som prišiel s odpoveďou. Veď sa musím i so svojimi rodičmi o tom dohovoriť.

— Tak dobre, buďte múdri a zabezpečíte si navždy moje priateľstvo.

Poklonil som sa hlboko a šiel som.

Šiel som domov s najzmiešanějšími pocitmi. Bolo mi za Ilonkou veľmi, veľmi ľúto!

Ale čo som mal robiť? Ak sa jej nevzdám, nedostanem úrad a tak si ju tak, či onak nebudem môcť vziať. Je isté, že by jej rodičia nezvolili, aby sme boli niekoľko rokov zasnúbení, kým si ja vydobyjem nejaký chlieb. A najmä teraz nie, keď majú vždy možnosť vydať ju za omnoho lepšieho a zámožnejšieho človeka, ako som ja, keďže by ma iste ešte i mizerného diurniststva pozbavili.

Z druhej strany Gabica vždy dráždila moju zmyselnosť... Istá spomienka mi zakaždým rozbúrila krv. Zlé dievča je Gaba nie, trochu ľahkomyselná, šialená, ale zato je statkárova dcéra. Jej otec mal síce dlžoby, ale to bola maličkosť v pomere k jeho majetku.

Zavrávalo mi v hlave, prečo mi ju chce župan takto nanútiť, veď o také dievča by sa mali páni biť! A tu, hľa, takýmto spôsobom, krajčirovho syna... Bolo to podivné. Ale hoci bolo, ako chce, jednako to bolo pre mňa terno.³⁹

Len tá Ilona, chúd'a! Aké sú ženské tvrdohlavé, neuzná moje dôvody. Vzdychať som vzdychal dosť a dosť, ale to mi mnoho nepomáhalo.

Cestou domov musel som ísť popred dom dr. Búroša. Stál pred dvermi, zhováraajúc sa so starou sedliačkou. Pozdravil som sa mu a chcel som ísť ďalej.

— Počkajte, doktor, mám sa s vami čosi pohovárať. Vojdite ku mne, hneď prídem.

V pitvore som stretol pani doktorovú, osobu dosť vysokej, súmernej, trochu moletnej postavy, s neobyčajne pravidelnou tvárou, robiacou trochu dojem usmievavej namyslenosti, ako sa mne vždy zdalo.

— Prišli ste ku mne, či k mužovi? — spýtala sa ma.

— Pán doktor ma poslal, aby som chvíľku počkal. Je pred dverami a hneď príde.

— Tak vojdite do ordinácie, — ukázala mi rukou na dvere, kývla hlavou a odišla.

Keď Búroš vošiel, sadol si na vyšetrovací stôl a mne ukázal rukou na fotel.

— Možno viete, prečo som vás zavolať?

— Nemám ani tušenia.

— Nehovorili ste s Guzým?

— Ba áno.

— Tak necháte Ilonku a vezmete si Gabu?

— Bože môj, ako o tom viete? Alebo to už vrabce na streche čvirikajú a len ja som nevedel o ničom.

— Tak sa to často stáva. Tak ponúkol vám asesorstvo a Gabu. A vy si ju vezmete.

Pozrel som sa na Búroša spýtavým pohľadom.

— A čo mám a môžem urobiť? Môžem si vziať Ilonku bez postavenia? Ved' by mi ju ani nedali.

— Zložte juridický doktorát, nájdete dosť miest u advokátov, ktorí vám dajú taký plat, aký dostanete pri stolici. Za dva-tri roky urobíte advokátsku skúšku a ste svojím pánom, a nemusíte pánmi odstaveným frajerkám dávať svoje poctivé meno. To je jedna možnosť. Druhá je biť sa so županom o nejaké miesto pri stolici. Možno, že by sme zohnali hlasy na niektoré. Za pokus by to stálo. Vždy máte ešte dosť času ísť k fiškálovi i potom, keby ste prepadli.

— Keby som sa proti vôli županovej vtisol do stolice, chytro by ma odtiaľ vysekíroval.

— Kto vie? Myslím, však to i vy musíte vedieť, že Guzyho županské dni sú zrátané. A nový župan nebude mať príčiny vrátiť sa na vás pre Gabu, keďže nemal s ňou pomer. Pomyslíte si, že ste si, neviem akým spôsobom, získali Ilonkinu lásku a že urobíte to dievča hlboko nešťastným a urazíte dobrých ľudí, ktorí vám neurobili nič zlého, do krvi. Uznáte, že je to podlé konanie.

Mlčal som. Vrelo vo mne od jedu, čo sa ten človek tisne takto bezočivo do mojich vecí; hnevalo ma to tým väčšmi, lebo som cítil, ako veľmi má pravdu a ako som si ja sám vsugeroval neznalosť pomerov, týkajúcich sa Gabice, hoci som o všetkom tak dobre vedel ako iní. Ale nemohli to byť len klebety? Závist' má zlý, jedovatý jazyk a mnohí len preto hovorili mrzko o Gabici, lebo si ich nevšimla.

Odišiel som od Búroša zamračený, temer bez slova. Zamrmlal som:

— Uvidím, čo urobím. Porúčam sa.

Počul som, ako sa jeho žena spýtala zo susednej izby:

— Čo si mal s ním?

— Nič. S tým ja nikdy ničoho nevykážem...

Myslel som, ako ten človek mnou opovrhne, a šiel som trochu neistým krokom ulicou. Hútal som, ako by bolo dobre a pohodlne v ušovskom kaštieli bývať a starať sa trochu o to panstvo,

ktoré ani by nebolo tak ťažko do poriadku doviest'. Veľmi sa mi nevidelo učiť sa zasa deň a noc a ísť skúšky skladať. Ani to sa mi nezdalo drhnúť v advokátskej kancelárii a dať sa komandovať nejakým hlúpym šéfom. A k tomu mať ženu, ako bola Gabica! Dobré viem, že nie je bez poškvrny, ale keby mala dobrého, rozumného muža — za akých sa vždy pokladáme — ktovie, čo by urobil z nej? A ľudia mnoho vedia zabudnúť, najmä pánom.

Rodičia boli šťastliví a pyšní, keď počuli o županovom návrhu. Mohol byť otec sto ráz Slovákom, zabúdaj na všetky ústrky a prenasledovania, a len tak dvíhal nos, keď si pomyslel, že jeho syn si vezme panské dievča a bude bývať v kaštieli! Hlupáci.

Robilo mi ťažkosti, ako oznámiť celú udalosť o zmenení pomerov Drobníkovcom, a najmä Ilone. Ležalo mi to ťažko na srdci, lebo som sa nemohol rozhodnúť, ako by som to mal urobiť čím najšetrnejšie. Lámal som si na tom hlavu a odkladal výkon zo dňa na deň, keď mi doniesol posol z Ušova balíček. Mal som tušenie, čo to znamená. Roztvoril som ho, a naozaj bol v ňom prsteň, ktorý som bol dal Ilone, a navštívenka Drobníková: „Následkom zmeny vášho rozhodnutia ohľadom mojej dcéry Ilony vám posielam váš prsteň a zbavujem vás každého záväzku.“

V tomto pokračovaní Drobníkovcov som jasne spoznal ruku Búrošovu odpraviť ma bez akejkoľvek výčitky, čím ma urazili najcitlivejšie, ukázuc mi, že ma nepokladajú za hodného ani jediného zbytočného slova.

Teraz som zasa rozmýšľal, či a ako im mám odpovedať. Najprv som chcel písať žalostný list, teraz som myslel, že by som im mohol vyhodiť na oči, že oni pretrhli so mnou spojenie, keď ešte nebolo naskrze rozhodnuté, čo urobím. Ale zasa som rozmýšľal o tom niekoľko dní, kým mi iné zaujatia nevybili celú vec z hlavy. Musel som pochodiť aspoň niekoľkých členov stoličného výboru a začala mi prihárať na prsty i svadba s Gabou, ktorú s dišpenzami durili, ako keby naozaj horelo. Bolo mi to divné, ale Gaba hovorila, že keď sa máme zobrať, aby sme to urobili čo najskorej, vyhnúc sa tak kadejakým klebetám a ohováračkám, bez akých niet nijakého sobáša.

A potom hodila sa mi na prsia a bozkávala ma tak zvodne, že to bol najpádnejší dôvod za náhlenie nášho spojenia. Vedela ma presvedčiť, že veľmi túži za mnou a že ma veľmi-veľmi miluje.

Akí sme hlúpi, keď sme mladí a neskúsení, a ako nás zavádza naša namyslenosť a naše žiadosti, toho dôkazom je, že som jej to všetko veril.

Medzi prípravami na svadbu sme s Dežom Lipnickým navštevovali niekoľkých význačnejších členov stoličného výboru. Vybrali sme si zhruba najprv najmenej príjemných, nechajúc si každý deň na podvečer niektorého statkára, kde sme boli istí, že nás zadržia na večeru, nie mne, ale Dežovi kvôli, ktorý bol milý, príjemný šuhaj, mäkkej tváre a reči, zo všetkých mladých panákov najmenej namyslený.

Obliekli sme tmavé kabáty do drieku, aké sa vtedy nosili na návštevy, a išli najprv k jednému z najbohatších virilistov⁴⁰ v meste, k majiteľovi mnohých domov a pozemkov, mäsiarskemu majstrovi, k starému Ondrejovi Tomagovi. Býval vo vlastnom peknom prízemnom dome, na samom konci ukrutne nečistého dvora oproti trusu a malej drevenej búde, ktorú upotrebovali všetci obyvatelia malých, mokrých, špinavých bývaní, ktorými bol dvor zastavený.

Dostali sme sa, skáčuc v bahne zo skaly na skalu, do obydlija Tomagovcov, kde nás prijala v pitvore jeho stará, ufúľaná a otrhaná baba. Miesila zemiaky pre svine, ktoré bolo počuť hladné vykvikovať v chlieve. Keď nás zazrela, vystrela trochu svoj zhrbený chrbát a utrela si ruky do špinavej zástery, ako keby nám ich chcela podať. My sme sa však neponáhľali ich pobadať.

— Dobrý deň, pani Tomagová, — pozdravil ju vládne Dežo.

— Dobrý deň, dobrý deň! — zavolala a obzerala nás. — Jój, kdeže sa tu takí páni berú! A veď je toto mladý od vicišpánov a — no, pozriže — Jožko Svoreňovie. No, no, aký sú len hodný a aký pán sa stal z nich!

Mrzelo ma, že sa mi pred Dežom takto dala do blízkej známosti, i pýtal som sa jej chladne, chcejúc zaraziť jej dôvernosti:

— A kdeže je pán Tomaga?

— Tam im je, dieťa moje, tamhľa, — ukázala krivým nečistým ukazovákom na ošarpané stavisko, obtočené hnojovkou, — v magazíne, tam bije s Mišom potkany. Idú nás večne zožrať. Tam, dieťa moje. A čože majú s ním takého pilného, čo?

— Ďakujeme, pani Tomagová, veď im to iste sám porozpráva, — odvetil Dežo.

Nechali sme ju stáť a skákali kumštovne ďalej k magazínu. Stará hľadela za nami, krútiac vše hlavou a frľúc čosi.

Prišli sme pred železné dvere magazínu, z ktorého išiel zápach na spadnutie. Bol to sklad na kožu. Nechcelo sa nám vojsť dnu, i zavolali sme zvonku, pozzrúc dovnútra:

— Pán Tomaga, pán Tomaga, keby vyšli na minútku, máme sa s nimi čosi zhovárať!

Videli sme, čo porábal Tomaga v tom pekelnom zápachu. Stál pred úzkou doskou, trčiacou z veľkej hĺby kožíek, s ťažkou palicou v ruke. Z druhej strany jeho paholok tiež takým drúkom búchal po kožiach, následkom čoho potkany utekali z nich po doske. Keď sa niektorý ukázal na nej, Tomaga ho ohlušil, šuchnúc po ňom drúkom. Pre istotu proti vše vyskakujúcim potvorám mal ruky zavinuté do vechťov a tvár spolovice zamotanú do špinavého šálu, ponad ktorý mu trčal veľký tmavočervený, lištiaci sa nos.

Tomaga vyšiel. Bol a páchol ako šarha.

— Dobrý deň, pán Tomaga! — pozdravili sme sa.

— Máte peknú poľovačku, pán majster! — začal Dežo.

Tomaga hovoril pomaličky, skandujúc každú slabiku.

— Hja, komu sa nelení, tomu sa zelení. Keď sa nebudeme rušať, tie zvieratká nám pekne-rúce zožerú celý osožtek. Čože pánom, vy svoju prácu skončíte pri vínku a kartičkách v kasíne. Kde by svet zašiel, keby sme všetci sedkali pri vínku.

Takto nás poučoval s úlisným posmechom.

— A či si ty nie Jožo Svoreňovie? — pýtal sa ma, čo ma zasa veľmi bodlo. — A toto je Dežko vicišpánovie. No, aký hodný! Ale len rastiete. A čože dobrého vás sem priviedlo, čo?

A priblížil sa celkom k nám. Mimovoľne sme zmrštili tváre, tak šeredne páchol, a utiahli sa o krok od neho.

— Posmrdkávam, posmrdkávam! Veru verím. Ale peniažky za kožtičky voňajú, tie by sa veru zišli do ferbličky, veru verím.

— Pán Tomaga, ako vedia, bude reštavrácia, a preto sme ich prišli poprosiť, aby svoj hlas na nás dali, — začal som.

— Čože, už i ty budeš pánom? A za čože to chceš vystúpiť, za čo? Ved' ti ešte nedávno trčal cumeľ z nohavíc na zadku, — i krútil akoby prekvapene hlavou.

— Za sirotského prisediaceho, pán majster.

— No, ved' ty len opatíš tie siroty, opatíš! Počúvam, že máš už hodne tých veksličiek. Kto to len poplatí, kto? A akože opatíš siroty, keď seba nevieš? Ako?

— Nie je to také strašné s tými veksličkami, ako si oni myslia, — zaujal sa ma Dežko. — Vedia, že každý obchod potrebuje nejaké zariadenie, a na to treba groše. Jožkov obchod je jeho úrad, musí do toho niečo vstrčiť. Keby sa nedržal pánov, nikdy by medzi nimi chleba nedostal.

— Viem, viem, víno, šampanierik, dievčatiská, frajerčiská, karty, to je tá réžia. A veru jeho otec, hoc i len krajčírik, i to len zo slabších, jednako bez takej rézie vypichal dom svojou ihlou. Ale či ho vyfrajerčí Jožo so svojimi veksličkami, to veru neverím. Ale čo ma tam po tom! Ako si postelie, tak bude ležať. A oni čože rozkážu, čo?

— Ja ich tiež prosím o vótum.⁴¹ Chcem sa dať vyvoliť za slúžneho do Bolčárova.

— To už hej, im patrí, pán nech je pánom. Vidia, ja som mohol svojho Ondriška tiež dať vyučiť za pána. Hoci sú i ťažké časy, ale by sa ešte len ktorýsi grajciarik našiel na trovy. Ale nie! Keď si z remeselníckeho rodu, buď remeselníkom! I môj Ondrejko je mäsiarom a dosť dobre sa mu darí, dosť dobre, chvalabohu. Už si i on postavil domček, postavil, veru postavil.

— Nuž, dajú mi to vótum, Andráš báči? — pýtal sa Dežo.

— Pravdaže dám! Ako by som nedal synovi nášho veľkomožného pána vicišpána! Ved' by to bola večná hanba pre celú našu famíliu, keby to neurobil, — i ponúkol mu zafúľanú mäsitú ruku, ktorú Dežo potriasol.

— Tak, ďakujem im, Andráš báči, ďakujem. Však sa im budeme hľadiet' odslúžiť.

— Nuž a na mňa nebudú hlasovať? — pýtal som sa ho roztrpčene, že som bezúspešne musel vstrčiť do vrečka jeho hrubosti.

— Andráš báči, veru nemajú príčiny kaziť mladému človeku budúcnosť. Čože si už teraz môže počať, keď sa už raz dal na úradníctvo? A potom nebolo by pekne, aby sa remeselníci navzájom nepodporovali. I to musia povážiť, že keby sme všetci boli mäsiarmi alebo krajčírmi, kto bude mäso a šaty kupovať?

— Ved' už tak, ved' už tak. No, ved' uvidím, nejako to už len urobím. Uvidím, ako budú ostatní hlasovať.

— Už nech ma len neopustia, pán Tomaga; však oni boli s mojím otcom vždy dobrí kamaráti.

— Bol som, kým sa tak neodvrátil od poriadnych ľudí a sa nepopanslávčil. A ani toho panstva mu nebolo treba. Čože taký krajčírnik ani nie z lepších, a chce mať z dvoch synov pánov! A ja som zo svojho Ondrejka tiež mohol mať pána, však o tie grajciare...

— Ja veru verím, čo sa peňazí týka, mohol by byť hoci hlavným županom, nuž ale on sám nemal vôle na to, — zatáčal som mu vodu na mlyn.

— Veru tak, veru tak, ani počuť nechcel o tom. Nemal chuti do kníh, radšej mäso vyrábal, radšej. Tak odrezat' krk hovädu, ako ten — kik! — a už netrpelo chud'atko hoviadko.

— Nuž, akože, nech mu už sľúbia to vótum!

— Ved' uvidím, uvidím, ako bude.

— No, nech sa dobre majú! — zakončil Dežko rozhovor.

— Spánombohom! — odvetil Tomaga a vošiel zasa k svojej práci.

O chvíľu sme už počuli buchot drúkov na kožiach a na doske.

Stará Tomagová vyšla z pitvora, keď nás zazrela.

— To už idú, to už idú? A vykonali, čo chceli?

— Vykonali sme, pani Tomagová, ale nech i oni ešte orodujú za nás! Dobrý deň! — zavolať jej Dežko.

— A čo má proti tebe ten starý vydr duch? — pýtal sa ma Dežo na ulici.

— Čo má? Jeduje sa, že nás otec dal vyučiť, mňa a brata, a jeho syn je len mäsiarom.

— A prečo ti tyká, je s vami v rodine?

— Boh uchovaj, byť s takou sviňou v rodine! Nie. Ale zná ma od malička a vie ten lotor, že ma to bude mrziť, keď mi bude tykať pred tebou. Keď sme sami, oniká mi. Nemáš pochopu, aký je to zlomyseľný odroň. Viem, že nebude na mňa hlasovať. Ale ved' mu ja zato tiež zakúrim.

Veľmi som sa hneval. Myslel som si, že sa moja úradnícka kariéra pekne začína. Čert to vzal!

Prešli sme k neďaleko bývajúcemu advokátovi Julovi Šandayovi. Našli sme ho v kancelárii,

ale prešiel s nami do salóna.

Šanday je vysoký, nachudastý päťdesiatnik, s bruchom sťa kotlík vystávajúcim. Starý blázon sa cifruje i teraz a má zvyk pozmurkávať na šumné panie, ktoré robia z neho len posmech. V salóne sa postavil pred nás do pózy. Vstrčil ruky do vreciek nohavíc, vypál brucho a vtiahol prsia, usmievajúc sa a zažmurkajúc na nás zvráskovatenou tvárou, obrúbenou prešedivejúcou bradou.

— Nuž, čože, vy lumpi, vypili by ste si, čo?

— Ak máš niečo dobré, Ďula báči.

Drgol pyšne hlavou dohora.

— A či mám! Ved' azda znáte môj arzenál?

I otvoril dosť veľkú, vyrezávanú skriňu, v ktorej stálo v troch radoch zo tridsať fľašiek.

— To je moja batéria. Z ktorého chcete? Poľské, maďarské, francúzske, holandské, sladké, tuhé?

Vybral niekoľko fľaštičiek a poháriky a položil s podnosom na stôl.

Sadli sme a štrngajúc vypili.

— Tak, čo je chlapci? Bez príčiny ste neprišli.

Žmurkli sme s Dežom na seba.

— Ďula báči, prišli sme ťa provokovať, — riekol som vážne.

Starý blázon sa zľaknutý strhol.

— Ako, čo, a prečo? — vygúlil oči.

— Provokovať, aby si na nás hlasoval pri reštavrácii, — riekol Dežo, ktorý ho nechcel strašiť, lebo sme vedeli, že je známy zbabelec a mohol by sa na nás nahnevať.

— No, ved' tak! Lebo so mnou neradno žartovať o takých veciach, — odvetil s veľkým uľahčením. — Hlasovať na vás? Bol tu už síce Volko i Barnássy, ale vedia, že i vy pridete, som sa im nesľúbil.

Usmiali sme sa s Dežom, vedia, že luže, lebo keby boli tí bývali uňho prvej, bol by sa im prisľúbil.

— Tak, gemacht, Ďula báči?⁴² — pýtal sa Dežko a podal mu ruku.

— Gemacht, gemacht! Musíme mládeži pomáhať, — i nalial zasa do pohárikov.

— A čo ste robili tejto noci? Bola nejaká tuhšia bitka? No, čo? — vypál plecيا. — My sme hrali ferbličku do tretej rána, ako obyčajne. Szöke vyhral niekoľko stovák i zaspal, aby sa

nemusel ďalej hrať. Tak sa zdá, že sa to naučil od Schnarra. Len ho to mrzelo, že mu župan ostal dlžen.

— A ty si ako obišiel, Ďula báči? Vyhrál ako obyčajne. Hej, ty si kujon, — smial som sa.

— Ale mizerne! Vyhrál som od župana šesťsto zlatých, od Barnássyho tristo. Hlavný župan, Guzy, si pripožičal ešte štyristo, aby bolo tisíc a dal mi svoju platovú knižku, aby som si prvého vždy vybral jeho plat, kým nebudeme kvit.

— Hahaha, — smiali sme sa s Dežom, — to si pekne pochodil!

— Ktovie koľkým už založil svoj plat! — podotkol Dežo.

— A napokon ho sám vyzdvihne. Pekne si na tom, — tešil som ho.

Fiškál sa jedoval.

— Je to naničhodný lotor! Bože, že to trpíš, taký gauner!

I hrozil zaťatými päťami proti povale.

— A mohol by mať teraz peniaze, však i Steinera nahovoril, že jeho synovi vykoná krčmársku licenciu, iste nie zadarmo, — riekol Dežo.

— Na toho ste všetci prisprostí, — podotkol som.

— No, však mu tieto kumšty musia krky vylomiť, a to zakrátko, — srdil sa Ďula báči. — Ale ani čert ho nevezme. Aké má šťastie, žena mu umrie, a obalácha nejakú bohatú židovku, ktorá sa chytí na jeho titul. Ach, čo tam, vypime si radšej!

Chytil pohárik a prižmúriac jedno oko, hľadel cezeň šelmovsky na nás.

— Sme my len panská spoločnosť!

— Sme, — smial sa Dežo. — Keď Barnássy prehrá päťdesiat zlatých, plače ako úľ. Keď vyhrá toľko, neprace sa do kože od radosti. Hlavný župan prehrá chladnokrvne, po pansky, hocijakú sumu, ale hneď si vypožičia viac, ako prehrál. Latróczy ťa vyzve na duel, keď sa opovážiš od neho vyhrať. Hrajú sa s každým konským a svinským kupcom, u ktorého cítia groš. Naozaj sme my páni!

— Szöke zaspí ako hociktorý žid, keď hrá. Škandál! — kričal fiškál, trasúc prešedivenou malou hlavou.

— A ty, Ďula báči, vieš tak šikovne hrať, že vždy vyhráš. Vieš, čo povedal na teba Latróczy?
— vysmieval som sa mu.

— Že pakľuješ, — smial sa Dežo.

— Že pakľujem! To je dobré! — trepol si dľaňami po stehnách a smial sa, že mu bolo všetky zlé zuby vidieť. — Je to vtipný chlapík, ten Tibor! Prvotriedne! Teda pakľujem!

— Nuž, naozaj nepakľuješ? — pýtal sa Dežo nedôverčivo.

— Ale, čo si myslíš, ja a pakľovať! — zvolal fiškál s tvárou najurazenejšej neviny, ale nie bez irónie.

— No, pridá sa, Ďula báči, pridá, — drgol som ho žartovne laktom do boku. — Vieš, vtedy s tým zeleným dolníkom — ved' vieš, ktorý ti tak chýbal do troch. No!

— No, to bolo raz! To by bol každý urobil! — priznal sa Ďula báči. — Pri takej kase!

— A keď si dve karty, ktoré mal dostať Szöke, hodil sebe, lebo si zazrel medzi nimi červeného túza, a ty si mal dvadsať červených v ruke, Ďula báči, to bol luft? — tromfoval mu Dežo.

— Čo vy len všetko neviete! Ste vy len figliar. Nuž pridá sa, pridá, keď je človek habemus.⁴³ No, ale vypime si, — zahováral trochu ženírovane Ďula báči.

Vypili sme a vstanúc, odporúčali sa.

— Tak, si náš? — pýtal sa ho ešte Dežo.

— Iste?

— No, — zvolal fiškál s pózou urazeného. — Čo myslíš, keď som raz povedal! Ale jazyk za zuby! — I dal strašne vážne ukazovák na pery. — A o tých kartách ani muk! Nikomu! Čestné slovo!

— No, to sa rozumie samo sebou.

I odišli sme.

Prešli sme ešte na katolícku faru k dekanovi Kanderovi.

Starý, chudučký pán farár s bielymi vlasmi okolo bledej tváre prijal nás chladne, zamračene hľadiac na nás. Hoci sa pre neduživosť od rokov nemiešal do politiky a ani v spoločnosti nehral nijaký zástoj, nechodiac z fary nikde, len po povinnosti, jednako ho pokladali za pansláva.

Pozdravili sme sa mu po maďarsky a on nám i odvetil v tej reči, ale v rozhovore prešiel na slovenčinu, a tak sme sa i my s ním museli zhovárať. Ponúkol nás v svojej skromnej pracovni prostými drevenými stoličkami, i sadli sme si; on však ostal stáť po celý čas pri obloku ako človek, nepočítajúci s dlhou návštevou.

— Tak, čomu ďakujem za poctu vašej návštevy?

— Prišli sme dôstojného pána prosiť, aby hlasoval pri najbližšej reštavrácii na nás, — riekol som.

— Vy ste, prosím pán...? — spýtal sa, ukazujúc na mňa.

— Som Jozef Szvorényi.

— A to je pán Lipnický, syn pána vicišpána. Pána Lipnického poznám i z kostola. Zavše ho tam pobadám. Vás, pán Szvorényi, nie. Váš pán otec je, myslím, krajčírsky majster Michal Svoreň.

— Áno, pán farár.

— No, on je dobrý katolík a Slovák, rogo,⁴⁴ Slovák.

Mlčal som.

— Počul som, že ste zasnúbený s dcérou evanjelického farára z Ušova.

— Nie som s ňou zasnúbený. To hovoria ľudia, ktorí vždy viac vedia, ako je pravda. Ani si ju nechcem vziať za ženu.

Chvíľočku rozmýšľal; zdá sa, že vedel o mne všetko. Jeho lekárom bol Búroš.

— To je všetko ťažká vec, — povedal ticho, ako keby odpovedal sám sebe. — Ťažko je byť múdрым a spravodlivým a nekrivdiť nikomu.

Dežo poznamenal:

— Dôstojný pane, nech ráčia odpustiť, ale niekto môže byť dobrým úradníkom, hoci by si vzal dcéru luteránskeho kňaza za ženu.

— Zaiste, zaiste, máte pravdu. Ale máme podporovať v prvom rade konajúcich svoju povinnosť v každom ohľade.

— Nech ráčia odpustiť, pán farár, ale barón Ervín Wunda, ktorý svojho otca s nabitou flintou naháňal po celom dome a pre trochu raždia v treskúcej zime zobliekol starú ženu donaha, takže následkom prechladnutia o dva dni umrela, je nie práve vzorom šľachetnosti a plnenia kresťanských povinností, a jednako bol vyznačený na ich návrh tým, že ho vyslali v mene našej cirkvi na katolícky kongres do Pešti.

— To je pravda, — odvetil farár a smutne, — poslali sme ho, lebo sme nemali primeranejšieho vhodného človeka ako túto nádobu hriechov. Ale, — a tu sa vystrel a pozrel prísne na nás, — drží s nami, a preto sa mu odpúšťa mnohé previnenie. Musíme bojovať za svätú cirkev so zbraňou, akú máme; keď niet meča ostrého a jasného, musíme upotrebiť i meč štrbavý a zakalený. Ináč, páni moji, vaše ustávanie bolo daromné, lebo ja už dávno nemôžem chodiť na nijaké verejné schôdzky, a nepôjdem ani na túto. Porúčam sa vám.

— Nech ráčia odpustiť, že sme ich podaromnici unúvali. Služobník, — odporúčal sa Dežo s poklonou.

Ja som sa poklonil bez slova, a išli sme.

Farár nás vyprevadil až predo dvere domu. Keď sme boli na rohu fary, obzrel som sa a videl som ho dívajúceho sa smutne za nami.

Čo si asi myslel o nás a najmä o mne? Museli to byť bolestné myšlienky.

— Poďme ešte ku Glasnerovi, a s tým končíme predpoludňajšie návštevy, — riekol Dežo.

Dávid Glasner bol bohatý obchodník s liehom a vtedy vplyvným človekom, slovo ktorého malo medzi jeho spoluveriacimi veľkú váhu. Býval v starom poschodovom dome so strmými schodmi, ale jeho bývanie bolo na naše pomery so značným prepychom zariadené. Mal krásny vyrezávaný, starodávny nábytok, drahé koberce, ťažké záclony a všade v izbách plno striebra a krištáľového skla. Len obrazy na stenách boli obyčajné, lacné mazanice alebo farbotlače.

Glasner bol už starší pán, stredne tučný, so šedivými vlasmi a tiež takou dlhou bradou. Držal sa veľmi vážne a sebavedome. Mal na hlave vyšívajú domácu čiapočku, na očiach cviker a sediac pri obloku vo veľmi pohodlnom foteli, čítal Pester Lloyd.⁴⁵

Keď sme vošli, vstal a idúc nám v ústrety, privítal nás vládne:

— Sadnite si, milí páni. Rozkážete štamperlík slivovice? Jontefovej?

Dežo sa usmial.

— Ďakujeme, pán Glasner. Bol by hriech neprijať od vás pohárik jontefovej slivovice. Možno i dva vypijeme.

Glasner sa usmial a zazvonil.

— Nájdú sa i tri, ak vám bude chutiť.

O chvíľu vošla veľmi šumná chyzná a doniesla na podnose žiadaný nápoj a poháriky.

— Myslím, že uhádnem, prečo ma páni poctili svojou návštevou, — poznamenal, keď sme vypili naozaj prvotriedny nápoj, z ktorého domáci pán len práve ochutnal.

— Nebolo by to ťažko, teraz pred reštauráciou, — podotkol som.

Glasner otrčil dohora proti nám holé dlane.

— Škoda každej reči! Len jedna otázka: ste úradnými kandidátmi pána hlavného župana?

— Pravdaže. Veď som vicišpánov syn. No a dr. Szvorényi je najprvší kandidát pána župana.

— Tak je všetko v poriadku. Tu je moja ruka.

Podakovali sme sa za ochotu.

— Páni moji, čistá vec, nesmiete sa na mňa hnevať, že som sa vás pýtal, či ste úradnými kandidátmi. Vážim si vás i tak, keby ste nimi neboli, a želám vám všetko šťastie a požehnanie v živote. Ale, povážte, môžem ja ako obchodník stavať sa proti vôli našej vrchnosti, ktorej podporu stále potrebujeme? Môžeme to urobiť? Bože, akí blázni by sme boli!

— Dovoľte, pán Glasner, — poznamenal Dežo. — Keď stojíte na zákonnom stanovisku, musia vás úrady podporovať.

Glasner sa usmial.

— Vy, pán Lipnický, ste statočný, poriadny pán. Poznám vás, mnoho pekného o vás rozprávajú. Ale was heisst⁴⁶ zákonné stanovisko? Ja chcem mať krčmu a der Juro Matúš⁴⁷ chce mať krčmu v Podrazove; on zodpovedá zákonným podmienkam, ja zodpovedám zákonným podmienkam. Komu ju dajú? Koľko ráz súdi či pán hlavný slúžny, či pán okresný sudca len podľa tlačeneho zákona, a koľko ráz podľa netlačeného zákona, ktorý je v jeho hlave a srdci! Tlačený zákon neodváži to, čo sa odvážiť nedá. To urobí len netlačený zákon. To je celé. Keby bol pre nás len tlačený zákon, boli by sme „arme Leut“.⁴⁸ Nám je milší netlačený zákon. A keď ho chceme mať pre nás od vás, tak musíte i vy mať náš netlačený zákon pre vás... Ist das klar?⁴⁹ — riekol s jagavou tvárou.

— Rozumiem, pán Glasner. V krátkosti, ruka ruku umýva.

Glasner sa uškrnul nehlasne a triasol rukou so zloženým ukazovákom a palcom pred očami Deža.

— Veľmi výstižne povedané, veľmi výstižne. Ale, myslím, zrozumiteľnejšie a krajšie som to vyložil ja. Myslím, že sa páni nemusia ustávať k našim ľuďom; ja to už všetko do poriadku donesiem. Rozkážete ešte po poháriku?

Vypili sme si. Obzerajúc izbu, chválil som jej bohaté zariadenie.

— No, pravda, čosi peňazí je v tom. Ale čože má našinec, keď nie tú domácnosť? Vy chodíte viac do hostincov a klubov a nechávate tam svoje peniaze. My sedíme doma a upotrebíme ich na zariadenie našich domov. To je celkom jasné.

— Jasné, jasné, pán Glasner. Der Teufel soll das holen,⁵⁰ — zasmial sa Dežko.

Zasmiali sme sa všetci a odporúčali.

Popoludní, idúc z úradu, som sa zasa zišiel s Dežom, a tak sme sa uzhodli, že by sme mohli nazrieť ešte k Lúčkovi neďaleko bývajúcemu. Ja som sa obával, že sa tam zídeme s Búrošom, ktorý o takomto čase vždy chodieval ta, keď nemal inej roboty. Ale dal som sa nahovoriť a išiel som.

Lúčka býval v prízemnom domci, kde mal tri izby a kuchyňu. Bol starý mládenec a jeho byt bol veľmi jednoducho zariadený. V jednej izbe spával s bratom, v druhej, najväčšej, mal kanceláriu a tretia bola obytná a obedná.

Lúčka bol veľmi obľúbený advokát; všeobecne ho pokladali za najstatočnejšiu dušu a za veľkého dobráka. Nemal účasti ani v politike, ani v spoločenskom živote, ale bol neochvejný Slovak, ktorý zo svojich národnostných zásad nikdy nikomu kvôli nepopustil ani litery, a jednako ho každý mal rád a vážil si ho i najzatejšia maďarón. Bol to šľachetný človek, vždy hotový pomáhať, obetovať, a nikdy sa na nikom nevršil. Jeho celá pomsta bola, že hodil rukou a zasmial sa.

Keď sme vošli, bol Lúčka s bratom a — naozaj musel tam byť — i s Búrošom vo svojej kancelárii.

V pitvore sme počuli jeho hromový smiech a mimovoľne tiež sa usmievajúc, sme zaklopali.

Búroš sedel vyvalený na remennom diváne a predčitoval z Černokňažníka,⁵¹ Lúčka stál s fajkou v ústach pri obloku.

— Služobník, servus, páni, — pozdravil sa Dežo.

— Dobrý deň, — ja.

— Čo dobrého nám nesiete, vy dvaja kandidáti? — pýtal sa Lúčka.

Búroš nás pozdravil a čítal ďalej svoje noviny.

— Uhádol si, Marcinko, ako kandidáti prichádzame. A dobre sa nám vodí, keď tu jedným úderom dve muchy naraz zabijeme. Myslíme, že obidvaja budete na nás hlasovať, — hovoril Dežo a sadol si bez pýtania k písaciemu stolíku.

— Ak máte cigarety, zapáľte si. Ja nemám, práve mi ich vyfajčili, — riekol Lúčka, keď bol hľadal v zásuvke fajčivo a našiel len prázdne škatuľky.

— Ty, Miloš, ponúkni ich, — obrátil sa na brata.

Búroš, nezdvihnúc hlavu od novín, kývol ňou a riekol krátko:

— Budeme na vás hlasovať.

Lúčka sa zasmial:

— Ho-ho-hó, tak ľahko to nepôjde! Čo nám sľúbite?

— Kúpime vám liter vína u Meisla, no, — smial sa Dežo.

— Spolu i so Svoreňom? — To je málo, — poznamenal Lúčka.

Predpokladal som, že Búroš mi nejako dá cítiť svoje opovrhnutie, a bol som prekvapený a celkom pomýlený, keď sľúbil bez slova, že bude na mňa hlasovať.

— Ďakujem vám, páni, za vašu dobrotu. — riekol som trochu neistým hlasom.

— Dobre, dobre, sadnite si, — zvolal Lúčka a Búroš len pozrel na mňa, zdvihnúc hlavu z novín.

— Nuž čože ste poskusovali, ako ide váš obchod? — pýtal sa Miloš.

Dežo rozprával, ako sme pochodili u farára Kanderu. Poznamenal, že sa mu zdá divným, keď taký vzorný človek mohol protežovať takého surovca, ako je barón Wunda.

Myslel som, že nebolo nič ľahšieho, ako vysvetliť a ospravedlniť Kanderovo pokračovanie, ale bál som sa niečo prerievať, lebo by som bol mimovoľne tak hovoril, že by sa to bolo zdalo, ako keby som bránil seba.

Lúčka sa zasa zasmial.

— Ty, Dežo, si neskazený chlapec. A čo si ty myslíš, že by sa na svete dalo vôbec jestvovať, keby len dobrí a šľachetní ľudia boli vyznačovaní, alebo mohli byť zamestnaní v úradoch a výboroch? V tú minútu, ako by taký zákon chceli uplatniť, prestalo by všetko; nebolo by človeka, ktorý by smel úradovať.

— Nonono, tak strašné by to nebolo, — oháňal sa Dežo. — Už by sa len našlo niekoľko ľudí, ktorí by obstáli.

— Ja tiež myslím, — riekol som, hľadiac významne na Búroša, označujúc tým, že on by bol jeden z takých.

Búroš na to ani okom nemihol.

Lúčka začal znova:

— Myslíte, že je v tej politike čo i len zbla poctivosti a šľachetnosti, keď nútite Slováka vydávať sa za Maďara, keď chce ako úradník prísť ku kúsku chleba.

Búroš odložil noviny a vyskočil na rovné nohy.

— A ty, Dežko, si myslíš, že by sa Svoreň lepšie necítil, keby mohol každému smelo pozrieť do očí?

Sklopil som oči a sadol si do kúta k Milošovi.

— Tak to je Szvorényi nie úprimným Maďarom? — divil sa Dežo.

— A veril by si to, i keby sa ti na to neviem ako zaprisahal? Veril by si, že dieťa slovenských rodičov, narodené v čisto slovenskom kraji, vyrastené v ich citoch a myšlienkach, majúce medzi obyvateľstvom rodinu, priateľov a známych na stá, by mohlo úprimne tak cítiť k celému svojmu okoliu, že by mu s presvedčením mohlo robiť len príkorie a žiaľ, hodiac sa tiež do radu jeho utláčateľov? To môže urobiť len človek bezmyšlienkovitý, nemravný a skazený školou.

— Ale veď my Slovákov neutláčame! Koľkí z nich majú chlieb od štátu a koľkým dáme chlieb i my statkári, — bránil sa Dežo.

— Pospolitosti dáte chlieb sluhov, lebo nemôžete bez nich žiť. Ale zato sa musia zriecť svojho presvedčenia, — smial sa Lúčka. — Rád by som vidieť, ako by ste hvízdali, keby sa niektorý hajdúch opovážil hlasovať proti vláde, alebo, Dežo môj, keby sa opovážil nebozkať každý deň ruku tvojmu otcovi alebo hlavnému slúžnemu. Môžeš to tajiť?

Dežo mlčal. Búroš, hľadiac naňho ostro, riekol:

— A prečo ich nútite bozkávať ruky? Prečo staviate vy zemanie medzi sebou a nami hrádze, ako keby ste boli celkom iné tvory ako my prašivci? Či nie len preto, aby ste nás mohli utláčať a nad nami panovať?

— Hm, — bránil svoje Dežo, — to je len pre disciplínu.

Lúčka sa hlasito zarehotal.

— Pravdaže len preto. I psovi povieme „kuš“ len preto.

— A čo ty brániš tých ľudí? — skočil naňho zasa Búroš. — Ved' si ty tiež Slovák ako repa. Či azda tvoj predok Lipnický prišiel s Álmošom rovno sem z Atelkuzu?⁵² Či sú tvoji rodičia Maďari? Či si sa narodil v maďarskom kraji? Čože ste vy? Odrodilci, Dežko môj, nič iného!

Dežo sa začal hnevať a hovoriť po maďarsky:

— No, to si jednako vyprosím. Môj predok, ktorý v XII. storočí dostal zemianstvo, pochádzal z rodu Hunt a bol čistý Maďar.

— Ved' to vieme, všetci pochádzate od kadejakých Huntov, Tašov, Hubov a Bendegúzov.⁵³ Ale to vám všetko nepomôže od toho; ste nemravní utláčatelia a otrokári. Z hanebného egoizmu šliapete po hlavnej zásade, že všetci ľudia sú rovnoprávni, aby ste mohli uplatňovať mizernú, dnes uznanú, zajtra medzi staré železo hodenú doktrínu, že blaho štátu vyžaduje potlačenie národností. Vymyslíte si nehanebnú a hlúpu tézu o „panských“ národoch. Herrenvölker! Akýže ste boli panský národ, keď vám Turci sedeli na krku?... Ty, Dežo, si náhodou pomerne statočná duša a som presvedčený, že cítiš klzkosť svojho postavenia.

— Ubezpečujem vás, že by som bol omnoho radšej, keby nebolo medzi ľuďmi iného rozdielu ako mravný a nemravný, — odvetil Dežo.

— Preto, lebo si dobrý chlapec, hlasujeme na teba — a na Svoreňa preto, lebo jeho súper je Volko, nielen tiež maďarón, ale i opitý darebák, — riekol Búroš.

Veľmi ma týmto osvedčením neposadil na koňa, ani si nezískal moju vďačnosť. Mrzelo a urážalo ma i to, že si s Dežom, ktorý nebol odo mňa starší a postavením len praktikant, všetci traja tykali a mne Búroš vykal a Lúčka zväčša onikal, čo sa mi zdalo ešte pohrdavejšie.

Večer sme išli do záhradnej reštaurácie a zahráli sa v kolky. Zostali sme tam skoro do rána. Búroša završila nadišla vôľa zabaviť sa a Lúčka s bratom išli vždy s ním. Vypili si, hral im Cigán, spievali, dišputovali sa a zatancovali si. Vybúrili sa a mali pokoj na niekoľko mesiacov, pričom sa, hoci vypili hodne, nikdy tak neopili, že by boli stratili rozum.

*

Medzitým sa čas chytro míňal a prišiel i deň môjho sobáša. Szöke s ním nerobil veľkých parád; zavolať niekoľkých dobrých kamarátov a pri víne a kartách sa minula noc chytro. Odcestoval som s Gabou ešte večerným vlakom do Pešti, kde sme však len tri-štyri dni mohli zostať, lebo sa blížil deň reštavrácie.

So sobášom som mal doma dosť veľké nepríjemnosti s rodičmi. My Svoreňovci sme katolíci a Gaba bola evanjelička. Myslel som, že to nebude zapríčiňovať nijakých ťažkostí, keďže som predpokladal, že Gabica, ani Szöke nebudú klásť na vieru väčšej váhy. Myslel som, že Gaba podpíše reverz a že sa môžeme v katolíckom kostole zosobášiť. A na moje mrzuté prekvapenie sa Szöke veľmi postavil na nohy, že Gaba reverz nepodpíše, a že sa musíme v

evanjelickom kostole sobášit'. Mrzelo ma to veľmi pre rodičov, ktorí sa začali cítiť celou tou veľkou partiou sklamanými.

Stoličné zhromaždenie pokladala najväčšia čiastka členstva vlastne za dobrú príležitosť zalumpovať si. Už ráno začali prichádzať výborníci do stoličného sídla, zaplniac jeho hostinec, v ktorých očakávali hodinu schôdzky. Pravda, prišli zavše i mnohí dobrej vôle na ňu a robili daromný huk a zbytočné reči. V reštaurácii to bolo ešte živšie, keďže kandidáti napájali svojich voličov, držiac ich pohromade hlavne nápojom.

Ináč boli pri voľbe prekvapenia veľkou zriedkavosťou. Volilo sa obyčajne tak, ako to určila volebná komisia, ktorá pozostávala z troch volených a troch županom vymenovaných členov pod predsedníctvom župana a ktorá, pravda, vždy ustálila takú kandidačnú listinu, aká sa jemu páčila.

Slovom, s istými formalitami vlastne župan vymenoval temer celé stoličné úradníctvo, keďže tých, ktorých nevolili, jednoducho vymenoval krátkou cestou.

I tentoraz išlo všetko ako po šnúre. Volebná mašinéria neurobila ani jednej chyby. Jediný incident bol, že ktorýsi dedinský notár, zobudený z driemot, zvolal „éljen“ na iné meno, ako bolo predpísané, čím spôsobil na svoje veľké zahanbenie všeobecnú veselosť. Stiahol hlavu medzi plecيا, zhrbil sa a vykradol sa z dvorany.

Gabica mi predčasne porodila — vraj v siedmom mesiaci — chlapca, ktorý sa už o niekoľko mesiacov úžasne ponášal na Guzyho, majúc jeho veľký nos a šikmé úzke čelo.

Čo robila Ilona? Plakala. Možno viac z urazenej hrdosti ako z lásky. Vieme, ako ľudia klamú seba samých. Zísť sme sa viac nezišli, lebo hneď po našej rozluke odišla k strýkovi do M. Myslel som si, že nadviaže zasa styky s Farbakym. Veď vieme, ako to býva, dievčatám ide viac o vydaj ako o lásku. Najskorej mi chcela ukázať, že sa môže vydať, kedy chce, lebo sa o dva mesiace zosobášila s istým vedúcim inžinierom zo strýkovej továrne. Nerád som myslel na ňu. Ale veď časom stvrdne.

Keď Gaba dostala popôrodnú horúčku, nevolali sme k nej Búroša, ale doktora Wintersteina. Nikomu z nás sa však nezvidel, hoci sa všemožne usiloval vyliečiť ju, jej stav naskrze nielenže sa nelepšil, ale horšil, a tak sme boli prinútení zavolať Búroša. Wintersteinova fors⁵⁴ bola i preháňanie vážnosti choroby; robil ustrašenú tvár, aby jeho zásluha na vyliečení bola tým väčšia.

Test' sa počas dcérinej choroby podivne choval. Aký surový a bezohľadný bol, keď sa mu dobre viedlo, tak ochabol, keď prišla naňho skúška. Celý deň sedel doma, zabudol i na milované karty. Chodil z izby do izby a fajčiac z veľkej penovky, len narietal a plakal ako dieťa. Čo len bude robiť, keď jeho zlatá, jediná Gabica umrie! To krásne, dobré dieťa!

So služobníctvom, ktoré inokedy len nadávkami traktoval, zaobchádzal vlúdne, každý mu bol Janičko, Ondrejko, Zuzička, prosil a ďakoval za každú ich službu. Búroš mu bol milý, drahý doktorko, sľuboval mu hory-doly, keď vylieči dcéru. Keď mu prišli s úradnou vecou na krk, ukázal svoju prirodzenú povahu; nadával na všetko, nech celý svet čert vezme, nech sa prepadne, jemu je nič po ňom. Vyhodil každého. Ešte i hlavnému županovi dal odkázať, že keď opatruje svoju na smrť chorú dcéru, nech mu dá celá župa i so županom pokoj, svätý

pokoj.

Pritom bol v dome najnemožnejší neporiadok. Hoci bolo v stajni zo dvadsať kráv, nebolo mlieka. Nebolo možno dostať trochu zapraženej polievky. Až keď po desiatich dňoch prišla tetka Kornela do domu, nastali aké-také lepšie pomery. Keď pýtala od test'a peniaze do domácnosti, dal jej niekoľko zlatých, držiac fajku jednou rukou, druhou zhľadávajúc groše po vreckách, pričom hovoril s odriekaním, že nech len berú, kým majú, že dá vďačne posledné grajciare na svoju zlatú dcéru. Pravda, bankovky, ktorých jednako mal isté množstvo v tobolke, nespomínal. Uľútostil sa sám nad sebou, pomysliac si, aký je on dobrák, a utieral si, smrkajúc, oči opakom ruky.

Búroš si dal na Gabici veľmi záležať. Keď bolo s ňou zle, presedel celé noci u nás, končiac i práce opatrovkyne. Keď jej horúčka chvíľami prešla, zhovárala sa veľmi chladnokrvne o svojom stave s ním, ani keby išlo o inú osobu. O svoje dieťa nepreukazovala nijaký záujem. Keď sa jej choroba obrátila na lepšie — horúčka ju už opustila skoro nadobro, — dala si ho ukázať, bozkala ho na čelo a poslala preč.

— Nebožiatko, — zašepkala, — škoda ťa bolo vyvolať na tento smutný svet.

Už sedela vo foteli pri obloku. Zbiednela, bola bledá, bez farby. Oči jej opanúvali celú tvár.

— Rada som, že som ešte tu ostala. Rada žijem. Hľadela som si vždy vybrať zo života, čo je v ňom pekného.

Búroš sa usmial.

— Možno až priveľmi. Možno, keby ste boli vedeli zadržať istú mieru, bolo by bývalo toho potešenia viac. V tomto prípade by ozaj bolo menej bývalo viac.

— Čo môžem zato? — Udrela jej trochu červeň do líc. — Čo môžem zato, že tak veľmi cítim, že nemôžem opanovať svoje za pôžitkami bažiace nervy!

— Stane sa vám, že sa včas nabažíte všetkého a že bude vaším cieľom nie zažiť krásno, ale čosi silne, mimoriadne účinkujúce. No, a to je skoro vždy špatné.

— Neverím. Podívajte sa, od malička ma uchvacuje napríklad krása hája. Vždy cítim taký vyslovený pôžitok, keď hľadím, sediac pod hájom na lúčke, na schovávačku lúčov slnečných s listím vetrikom hýbanej liesky; počujem štebot, čvirikanie lesných vtáčikov; obdivujem predou mnou sa rozprestierajúci kraj s riekou a horami na jeho obrube. Nad tým belasé nebo a po ňom sa ihrajúce obláčky. Nikdy sa mi nezunuje hľadiť na tento život prírody, meniaci každú chvíľu svoju podobu.

— Páči sa vám i krásne dieťa alebo krásny chlap? — pýtal sa jej lekár s úsmevom.

— Rozhodne! — zvolala s mimovoľným oduševnením.

— A mravná krása — obeť?

— Možno. Nepocítila som to v živote. V románoch sa mi to zdalo nepravdepodobným, — povedala ticho.

— Škoda. Niet väčšieho uspokojenia nad povedomím vykonanej obete. Bud'te aspoň dobrou matkou — a vernou ženou.

Smial som sa v sebe nad týmito rečami, ktoré zrejme hovorili preto, aby si ukázali navzájom, akí sú citní a šľachetne myslíaci, nie preto, že by sa chceli tým azda poučiť. Humbug!

O svojej žene som bol istý, že ako vyzdravie, bude práve taký šialený pochábel', ako bola predtým.

S Búrošom som nebol na čistom. Raz bol hotový divoch a iný raz citlivá stará dievka. Parom sa v ňom vyzná!

Vôbec všetko posudzovanie charakteru je len komédia. Ako ma môže iný lepšie poznať, ako ja sám seba? A či ja sám seba znám? Keby mi bol niekto povedal pri mojom zasnúbení sa s Ilonou, že ju opustím, bol by som mu nadal do hlupákov. No, a urobil som to, a ľahko, v daných okolnostiach.

Ani o test'ovi by som nebol myslel, že je taká stará baba, keď niečo naňho príde. Ako bolo Gabici zo dňa na deň lepšie, tak sa vracala jeho príroda.

Keď raz prišiel Búroš a počul ho vrieskať na paholka, vošiel, smejúc sa, do izby a poznamenal:

— No, Gabici už musí byť celkom dobre, počul som pána slúžneho robiť krik.

Gaba po chorobe, ešte slabá, stále hovorila o tom, ako sa bude starať o domácnosť a hospodárstvo. Akou bude vzornou ženou a matkou. Kým nevládala veľmi chodiť, dala si rozprávať, čo sa deje vo dvore a v domácnosti a miešala sa do nariadení tetky Kornely, z čoho boli len zbytočné zvady. Keď zmocnela, a prišla i telesne úplne k sebe, nechala všetko to „haraburdie“ na tetku, ktorá pustila u nás korene nadobro, čo bolo jej, ale i nášmu gazdovstvu na osoh.

Test' odišiel do úradu hneď, ako vedel, že je Gaba už von z nebezpečenstva.

— Len sa drž, dievka moja, len sa drž, — potľapkaj ju po líci a potiahnuc fajku, poriadne ju okadil, že ju dusilo, a zmizol. Keď prišiel v noci domov, stúpajúc na prsty, ale tak ťažko, že dlážka praš'ala, vkradol jej po niekoľko dní päť-šesť pomarančov na nočný stolík, ktoré bol vyhral od kučebra⁵⁵ v kasíne; keď bola celkom zdravá, nedoniesol jej viac nič.

Do mesta ho neťahalo povedomie úradného konania, ale kartárska vášeň. Pomaly som sa podozvedal všetko o jeho dlžobách a presvedčil sa, že toho bolo omnoho viac, ako som si bol myslel.

Prišiel som k presvedčeniu, že som za svoj asesorský úrad zaplatil nepomerne veľkú cenu. Gabica ma niekedy mala náruživu rada, niekedy mi bola celkom cudzia. Chodila stále po návštevách, o dieťa sa neobzrela, a ja tiež nie, keďže som bol pevne presvedčený, že nie som jeho otcom.

Búroša som podivným spôsobom ešte väčšmi nenávidel preto, lebo mal ohľadom Gabice pravdu. Je to divný pocit, ale sa mi zdalo, že ju svojím posudkom akoby bol uriekol a urobil

takou, akou bola.

Za jej liečenie mu test, pravda, nezaplatil. Urobil som to teda ja tak skúpo, ako som len mohol. I to len preto, lebo som sa mu jednako len hanbil do očí pozrieť, mysliac si, že ma vloží do jednej kategórie s otcom.

Keďže som sa naňho tak mrzel, potajomky som mu, ako som vedel, podrával pôdu. Rozprával som, že on nahovoril učiteľa Dľudíka a farára Drobniaka, aby sa zaoberali sedliakmi a aby ich štvili proti pánom, hoci to nebola pravda. Jednako mali za to Dľudík a Drobniak vytriasačky; Szöke im surovo nadal a naložil im čo najprisnejšie, aby to viac nerobili, lebo ich pripraví o úrad.

Presvedčil som sa, že stoličných pánov omnoho väčšmi rozčľoval, keď počuli, že niekto hlása socialistické zásady ako národnostné. Cítilli, že je pre nich páľčivejšia otázka privilegií zemianskych ako národnostných. A mali pravdu. Ved' im šlo o národnosť najmä preto, lebo Maďari utľáčali národnosti, aby ich udržali v poddanstve pánov. Búroš bol raz verejne vyložil v kasíne, škriepiac sa s celým tam zideným panstvom, že hlavný cieľ maďarizovania je udržať pospolitosť v sprostosti, lebo s maďarčinou, nabitou im v škole do hlavy, zabudnú za rok-dva i všetko, čo sa v tej reči naučili, následkom čoho zostanú hlúpi a predurčení na opanovanie.

Keď starý okresný lekár umrel, nevymenoval hlavný župan za jeho nástupcu Búroša, ktorý si to rozhodne zaslúžil nielen neúmernou úradnou pracovitosťou, ale i predpísanou kvalifikáciou, ale Wintersteina, ktorý bol všeobecne známy ľahťikár, kartár a nemal ani fyzikátnej skúšky, ktorú Búroš mal.

Toto vymenovanie prekvapilo do istej miery celé obecnosť, keďže Búroš mal priateľov a cťiteľov i medzi Maďarmi a maďarónmi.

My pri stolici sme vedeli, ako sa celé stalo. Bol to vlastne kúsok Guzyho, ktorý dve muchy zabil jedným úderom. Odstrčil pansľava a socialistu a zarobil dvetisíc zlatých. Búrošovi dal cez svojho sekretára ponúknuť okresné lekárstvo, ak mu „požičia“ dvetisíc zlatých. Búroš stál na stanovisku, že ak mu právom patrí, tak mu ho musí dať i bez pôžičky, ak nie, tak ho vôbec nechce. Na to mu Guzy odpovedal, že pansľava nemôže potrebovať. Ľutuje, uznáva jeho kvality, ale nemohol by jeho vymenovanie ospravedľniť pred ministerstvom.

Poslal po Wintersteina a vymenoval ho i bez skúšky, dajúc mu dvojročný termín na jej zloženie. Boli sme všetci na čistom, že od Wintersteina si „požičal“ ešte viac, než ako bol požadoval od Búroša, lebo sa akiste vyhováral na jeho nedostatočnú kvalifikáciu.

Búroš si zdanlivo z ničoho nerobil nič a ani mne nedal cítiť, že vedel o mojom huckaní proti nemu. A vedel iste, lebo ma na to Lúčka upozornil, ktorému oznámil všetko dopodrobna, čo som o ňom bol pohovoril.

Videl som vtedy i to, akí nespoľahliví sú i zdanlivo najvernejší a najstatočnejší priatelia, ktorí bez akejkoľvek zlomyseľnosti vytárajú v zdanlivo spoľahlivej spoločnosti kadejaké tajnosti len preto, lebo ich jazyk svrbí. Majú výhovorku, že to neprezradili direktne tomu, koho sa týka, ale jednako svojím roztrubovaním zavinia to, že sa o tom dozvie i ten, ktorý by sa nemal dozvedieť.

- 2 -

Kým som bol diurnistom, vnútorný život župných úradov videl som len povrchne. Počul som o rozličných politických figľoch a ľúbostných pomeroch, najmä vyšších pánov úradníkov so šumnými cudzími paničkami; vedel som, čo znamená, že fešná pani kastelánová chodí často pánu hlavnému županovi „gombičky prišívat“ a že v jeho neprítomnosti i pán vicišpán vše pobadá, že mu niektorá chybí. Vedel som i to, že medzi úradníkmi sú rozkoly, že sú medzi nimi grupy na seba nevražiacich. Ale do samého aktívneho nepriateľstva ma vtiahli, len keď som sa stal sirotským prísediacom. Tu sa mi roztvorili oči nadobro. Videl som, že najmä vyššie úradníctvo duje do dvoch veľkých vriec a do mnoho drobnejších vrecák. Vodcovia hlavného rozporu boli župan a podžupan; drobných rozporov bolo v každom odbore i niekoľko.

Župan a podžupan sa zhovárali len per drahý Jónikám a Šanikám¹ (županovo krstné meno bolo Jonáš a vicišpánovo Šándor). Keď sa niekedy po týždni zišli, hľadeli si najuradostenejšie do očí a bozkávali sa od radosti, že sa zišli v dobrom zdraví a veselí; pritom by bol každý z nich druhého s najväčším pôžitkom utopil v lyžičke vody.

Môj test' Szöke bol tiež naoko najlepším priateľom županovým, hoci by ho bol — podľa svojich rečí — vďačne zabil ako psa, už i preto, čo mu s dcérou urobil. Ja som sa tiež ukazoval vďačný a oddaný, hoci mi krv vrela, keď som počul len jeho meno, lebo som sa zakrátko presvedčil, že mi vlastne život otrávil, keď ma prinútil vziať si Gabu za ženu.

Jej záujem o domácnosť trval veľmi krátko; ako sa zotavila a pobadala, že je omnoho krajšia a žiadúcejšia ako pred chorobou, bola výstupčivejšia ako za dievčaťa. Bola ani stelesnený hriech; trocha vyšpúlené, veľké oči boli samá zmyselná žiadostivosť a červené bujné pery v poblednutej tvári i askétovi vnukli túžbu za jej bozkami. V tele zmocnela, takže všetky jej formy dostali zvláštnu výraznosť, a jej pohyby pripomínali zmyselné tance bajadérok.

Zožieral som sa túžbou za jej milovaním, mučila ma šialená žiarlivosť, a ona ma odbavovala len ľahkými sľubmi a výsmeškami, chodiac po susedných statkároch a pánoch, o ktorých som veľmi dobre vedel, že cudzoložstvo pokladali za šport nielen dovolený, ale chvályhodný. U nás boli návštevy týchto pánov veľmi časté, pri ktorých bolo príležitostí pre kadejaké dobrodružstvá nazvyš, keďže som s test'om celý deň musel sedieť v meste a prichádzal domov len neskoro v noci.

Zakrátko som sa presvedčil, ako som už spomenul, že test' má omnoho viac dlžôb, ako som bol predpokladal. Každú chvíľu ho naháňala sporiteľňa o zariadenie nejakej zmenky. Test' sa navykol presunovať tieto veci na moje plecia.

— Len si poznač, poznač, čo zaplatíš za mňa. Predáme dobytok, obilie, hory, všetko vrátim, všetko vrátim!

Utekal, ako keby ho bol zdivený býk naháňal.

Keď som sa niekedy zaťal a nechcel dávať svoje groše, tak ma skrotila Gaba. Vôbec robila so mnou, čo chcela. Bol som ako hypnotizovaný tou ženou. Keď ma oblapila a bozkávala, bol by som za ňu zradil i pánaboha.

Otcovi som za šatstvo neplatil. Keď som mal uňho veľký účet, začal vše odo mňa vypytovať peniaze. Vyhováral som sa, ako som vedel, že rodičia jednako vyzvedeli, ako vlastne stojím. Tu mi, pravda, začali nadávať, že každý robí so mnou, čo chce, že som len taký vechet', ktorý hodia do toho kúta, do ktorého chcú.

— Tvoja žena by tiež mohla hľadiet' na zadné kolesá. Ona sa frndí, vždy nové šaty, človek ju vždy vidí len na koči bzikať. Na každej zábave musí byť, tlčie sa z domu do domu. To veru nevydrží nikto. Tá by i Tomagove domy premárnila za rok! — šomral vše otec.

— Ale nie je to tak zle, nie, — bránil som ju. — To sa vám len tak zdá. Šaty sú skoro samé prešivané. A čože ju to stojí, keď ide niekam na návštevu?

— Veru tá ženba nebola najšťastlivejšia, — začala i macocha, hoci tichým hlasom, z niektorého kúta. — Test' lumpisko, žena pobehlica, nestará sa o nič, ani o toho svojho pankharta. Hovorila, že sa len s deťmi paholkov a kočišov povaluje po dvore a že je také otrhané a ufúl'ané, že ho ani nerozoznať od nich.

Pobral som sa a ušiel, aby som nemusel počúvať výčitky, a čo bolo ešte horšie, hlúpe, daromné, nevykonateľné rady a poučenia.

Čert vzal všetko!

A neminuli ani dva roky, čo sa všetko takto obrátilo.

Keď dieťa umrelo na záškrt, ktorý sa rozmohol v našom nečistom dvore, Gaba mu nebola ani na pohrebe. Zabávala sa u Latróczych.

Nadišla tretia zima, čo som bol ženatý. Guzy, ktorý sa prekvapujúcim spôsobom ešte stále držal na županskom kresle, odkázal mi, aby som podvečer prišiel k nemu do Blyštian, kde mal majetok a kaštieľ ešte v dosť dobrom stave, lebo ho bol dal poriadne poreparovať pred dvanástimi rokmi, keď sa oženil a vzal si paniu s pekným majetkom.

Bolo krásne zimné popoludnie, mrazivé, ale zachádzajúce slnko ešte blýskalo za snehom krytými stromami hájov, rozprestierajúcich sa pozdĺž cesty. Sanica bola hladká, takže korba cvendžiac frčala za prskajúcimi koňmi. Náhodou bola Gaba doma a šla i ona so mnou navštíviť hlavnú županku, ktorá už od niekoľkých rokov, chorá na tabes,² sedela stále nehybne vo foteli, vystlanom vankúšmi. Teraz sa jej stav natoľko zhoršil, že trasúcimi rukami nevedela si ani jedlo do úst vložiť.

Od niekoľkých rokov bola u nej za domácu slečnu Magda Brettschneiderová, asi dvadsaťštyriročná dcéra penzionovaného majora z Viedne. Bola to osoba mimoriadnej telesnej krásy. Mala tváričku ružovú s belasými očami a svetlopobelavými vlasmi. Bola celkom taká, ako maľujú anjelov. Postavy bola stredne vysokej, štíhlejšie, veľmi pekne vyvinutej. Veď Guzy veľmi dobre vedel, akú ženskú má vziať do domu. Ona mu, pravdaže, mala nahrádzať chorú manželku. Bolo všeobecne známe, že „drží“ so županom a že s jeho ženou zaobchádza nemilosrdne. Často bolo počuť nešťastnú chorú škriekať ako nahnevaného papagája, keď nehybná potrebovala nejakú pomoc a Magda, hľadiac na jej útrapy, jej ju jednako neposkytla. V taký čas akiste tie anjelské oči vedeli veľmi diabolsky hľadiet'. Pravda, nemohlo byť medzi Magdou a župankou mnoho lásky, keď túto hrýzla zúfalá žiarlivosť,

ktorú jej dala podľa možnosti cítiť tým viac, lebo bola pánovitá, netrzeplivá a hrdá na svoj rod a na svoje bohatstvo, ktoré župan už dávno stihol pomíňať.

Guzy nás zaiste zazrel oblokom, keď sme hnali parkom okolo kaštieľa k jeho dverám, a preto vyšiel, aby privítal Gabu. Mne kvôli veru ani od stola nevstal, keď som vošiel do jeho písárne.

Gaba a župan sa s porozumením na seba usmiali a hľadeli si do očí, prezrádzajúc takto svoje nečisté myšlienky. Nemohol som na to hľadiť a zaoberal som sa radšej s pomocou hajdúcha vešaním šatstva na vešiaky, umiestené v priestrannej hale.

Župan vzal Gabicu pod pazuchu a viedol ju na poschodie do izby svojej ženy. Ja som nahnutý nad zatáčajúcimi sa schodmi počúval, kedy počujem vrznutie dverí na župankinej izbe, čo trvalo hodnú chvíľu. Vedel som iste, že sa na poschodovom pitvore bozkávali, ani keby som ich videl.

Z písárne viedli jedny dvere do haly a druhé do fajčiarny, veľkej, pohodlnými fotelmi a divánmi zariadenej izby. Na dverách medzi fajčiarnou boli len záclony.

Prišlo mi na um, že vo fajčiarni na stolíku sú vždy povykľadané cigarky a cigarety, i pomyslel som si, že si vezmem z nich, kým príde župan. Preto som prišiel k dverám fajčiarny a tichučko ich otvoril a stúpал na prstoch k stolíku.

Počul som hlasy, prichádzajúce z písárne, i priblížil som sa tichučko k portieram³ na dverách, ktoré som pozorne roztvoril.

Ženský lahodný hlások švitoril:

— So hast du mich wirklich lieb?⁴

— Aber natürlich. Wer möchte dich nicht gerne haben!⁵ — ozval sa na Magdin hlas — Búrošov.

Veľmi som sa zaradoval, keď som tohto rytiera bez bázne a hany prichytil pri takomto hrkútaní. Pravda, jeho hlas znel tak, ako sa hovorí s malým deckom, keď mu chceme dať za pravdu hocíjakú hlúposť, len aby sme ho uspokojili. Ale bozky, ktoré som zazrel jedným okom — hm — tie sa mi zdali byť pravými.

— Ty zlato, ty moje všetko, bez teba by som sa bola dávno otrávila, — hovorilo pretŕhane a vášnivo dievča.

— Pozri, Magda, ty si veľmi prepiata osoba. Prečo nejdeš odtiaľto preč, keď ti je župan taký protivný. Ved' nájdeš dosť a dosť postavení inde. Si diplomovaná učiteľka, potrebuješ sa len hlásiť.

— Pôjdem k tebe za vedúcu domu, chceš?

— Hahaha, dobrá myšlienka! Čo myslíš, že moja žena potrebuje nejakú pomoc, a to ešte takú, ako si ty?

— Akí by sme boli šťastní! Bože, ako by som ťa milovala! I tvoju paniu by som mala rada. Urobila by som všetko, čo by som vám na očiach videla.

— No, pekne by to bolo. Ale o tom nemôže byť ani reči!

— Tu mi je veľmi, veľmi zle. Muž mi je brr! — nepríjemný, a pani ma sekíruje do krvi.

— Hovorím ti, chod' odtiaľto.

— Vieš, čo mi on povedal?

— Čo?

— Vieš, že mi predtým sľuboval, že si ma vezme. Teraz hovorí, že keď jeho žena zakrátko umrie, ožení sa zasa a vezme si hoci starú, veľmi bohatú ženu a dá mi mnoho-mnoho peňazí a budeme spolu žiť ako v nebi.

— Ja by som ti radil, aby si nečakala na smrť panej. To môže ešte dosť dlho trvať, i rok-dva, ak ju niečo nezájde.

— Ale ja nechcem odísť od teba, — povedalo dievča trucovito.

— No, veď keby si aj odišla do iného mesta, by som ťa mohol vše vyhľadať.

— Ó, ja by som si niečo urobila, keby som musela byť bez teba!

Ozvali sa kroky v hale, smerujúce k fajčiarni, a dievča vybehlo zo susednej izby.

Vošiel župan.

— A vy ste tu? Čo ste nešli do pracovne, tam je Búroš.

Povedal som:

— Nevedel som; tu sa mi zdalo príjemnejšie čakať.

— Nedbám, zostaňte tu. Dáme si doniesť olovrant.

I sadol si do pohodlnej klubovky, zacengal na elektrickom cengáči a rozkázal chyžnej, aby doniesla čaj a šálky.

Búroš vošiel k nám z pracovne a pozrel skúmavo na mňa. Nemohol som sa premôcť, aby som sa mu výsmešne neuškrnul. Nebolo na ňom poznať, že by si z toho niečo robil, že som počul jeho milkovanie s Magdou.

Pri čaji a zájedke sme sa zhovárali o rozličných stoličných udalostiach.

— Váš pán test', pán prísediaci, sa tiež nemôže od toho odučiť, aby hnal dedinčanov na svoj majetok pracovať práve tak, ako za časov poddanstva, — poznamenal medzi hovorom Búroš.

To ma pohlo. Myslel som, aký je to impertinentný⁶ človek, ktorý, dochytený pri nemravnosti,

sa ešte opováži napádať iného! Hľadiac naňho vyzývavo, povedal som:

— Ja myslím, že každý má svoje chyby.

— Má, ale nie také, ako si vy myslíte, — odvetil mi s pohŕdavým úsmevom.

Jeho istota ma zarazila — i mlčal som.

— To je tak, milý doktor, — riekol župan, rozšuchujúc si fúzy, — vy sa do toho nerozumiete. Keď dedinčania trochu pomôžu jednému-druhému z nás, je to len v poriadku. Veď musíte uznať, že máme také malé platy, že ozaj zadarmo udržiavame poriadok medzi tou chasou. Toho gazdu čert nevezme, keď dva-tri dni do roka pracuje so svojím záprahom na panskom.

Búroš podotkol:

— Zaiste, nahliadam všetko. Keď môžu obchodníci čakať donekonečna na vyplatenie svojich účtov, krčmári zadarmo predávať nápoje a štát roky odkladať inkasovanie daní, tak môže i gazda niečím prispieť k blahobytu pánov úradníkov. Pravda, len stoličných.

— Ináč by sme nemohli hrdo povedať, že extra Hungariam non est vita!⁷ — usmial som sa.

— Tak je, pravdu máte. Ale Szöke je jednako veľký človek. Tornyay rozprával, ako obskočil so záleským richtárom, robiacim ťažkosti pre dovoz desať fúr dreva pánu hlavnému slúžnemu. Klasický chlapík! — usmial sa župan, pričom sa mu radosťou blyšťali úzke očka.

Zvedavo sme hľadeli naňho.

— Nuž áno, keď vošiel richtár k nemu do kancelárie, postavil sa do pózy a zreval naňho. „Vieš, v akej si tu spoločnosti?“ Richtár sa obzeral s nedorozumením. „Nie, pán veľkomožný hlavný slúžny, neviem.“ „Tak vidíš, aký si sprostý. Tu sú z tých pánov, čo ti rozkazujú, tí traja najvyšší na svete, ktorých si musíš ctiť a vážiť, ak chceš, aby si mal pokojný život. Tu je vidíš, jeho jasnosť pán kráľ,“ i ukázal na obraz na stene, „tu je tvoj boh, Pán Ježiš Kristus,“ i ukázal na krucifix na stole, „a tu som,“ i buchol sa päťou po prsiach, „ja, tvoj hlavný slúžny. Týchto troch musíš poslúchať, lebo len do tých čias ti je dobre na svete, kým sa títo na teba nenahnevajú. Rozumel si?“ „Rozumel, pán veľkomožný.“ „Tak dovezieš to drevo?“ „Doveziem, pán veľkomožný.“ „Ale poriadne fúry, lebo jeho jasnosť kráľa môžete oklamať, ten je ďaleko, i tvoj pánboh je nie náhlivý, ale ja som tu a pozbieram vás hneď.“

— Szöke je vôbec vzorný úradník dnešného režimu, — prisvedčil Búroš.

— Ale viete, čo je zaujímavé? Ako sa Egonovi Wundovi rozum čistí. Je prekvapujúce, aké šikovné odpovede dáva ten človek.

— Ale iste, — podotkol som. — A i v karty sa hrá len radosť. V pikete⁸ Ďula báčiho obšil.

Župan mu skočil do reči.

— Formayovi povedal, že mieni vystúpiť za ablegáta.⁹ Ten sa usmial a povedal, že na to je potrebná istá schopnosť. „A či ju ja nemám? Hlasovať viem a mlčať tiež viem.“

— Nuž, každý blázon má prekvapujúce a často výstižné odpovede. Ved' ich predtým kniežatá preto držali na svojich dvoroch, — poznamenal Búroš.

Župan sa zamračil a zasa si rozstrapatil fúzy.

— No, nie je to celkom tak. Som presvedčený, že mnohý obchodník nemá viac rozumu ako barón Wunda, a veľmi dobre špekuluje a bohatne. Myslím, že by ste ho s dobrým svedomím mohli uznať za príčetného a schopného spravovať svoj majetok, keď dosiahne plnoletosť.

— A koľký je jeho majetok? — pýtal sa Búroš.

— Okolo pol druhu milióna korún, — odvetil som.

— To je mnoho peňazí!

— Preto som vás dnes zavolať k sebe, aby som sa o tejto veci s vami pohováral. Viete, že jeho tútorom je jeho strýk, ktorý by — vlastne jeho deti — zdedil po ňom tie peniaze. Je to sprostý testament, preto by bolo veľmi výhodné, keby on — vlastne jeho brat Ervín — mohol rozhodovať nad tým majetkom, ktorý ináč padne Rakúšanom do rúk. Žiadam vás, aby ste ho uznali za duševne zdravého a vydali mu tie peniaze, keď o niekoľko mesiacov bude mať dvadsaťštyri rokov.

Ovisla mi pera. Bola to vec spojená s veľkou zodpovednosťou, a ako sirotského asesora sa ma veľmi týkala, lebo by sme mali rozhodnúť nad jeho schopnosťou pre spravovanie majetku. Za ušami sa škrabúc, poznamenal som:

— Mne je jedno. Keď páni lekári ho uznajú za príčetného, my mu vydáme peniaze.

Župan pozrel na Búroša.

— No, čo vy, pán titulárny okresný lekár, povieť na to?

— Ja som sa touto otázkou nezaoberal dosiaľ, lebo som nerátal s tým, že by som mal v nej rozhodovať. Ale, myslím, Wintersteinovi nevonía, nuž by chceli i mňa vtiahnuť do toho. Poznám Egona Wundu. Je to vyslovený blázon. Pán župan, zverili by ste mu vy vašich len päťtisíc korún, aby urobil nejaký obchod za vás?

— To sú zasa také vykrúcaniny, — zvolal namrzené Guzy. — Žiadam vás, aby ste mu dali také parére,¹⁰ aké je potrebné na to, aby mu vydali majetok.

— Dáte mi ten rozkaz na papieri? — pýtal sa Búroš, hľadiac s úsmevom na župana.

— Dám vám na papieri, že ste suspendovaný z úradu, ak neposlúchnete, — zasípel župan.

Búroš hľadel chvíľku bez slova na Guzyho.

— Pán župan, viete veľmi dobre, že ma touto hrozbou nenastrašíte. Vidím, že ste ma za titulárneho okresného lekára len preto vymenovali, aby som musel zastupovať Wintersteina, nerozumejúceho sa do ničoho. Mne veru nezáleží na tom, aby som mal česť zaňho pracovať a brať i zodpovednosť v takej vážnej veci. A okrem toho myslíte, že sa strýk Egona Wundu dá

len tak ľahko odbaviť a pripraviť o taký majetok? On zaiste pohne každým kameňom a vykoná, že Egon Wunda bude prehliadnutý naslovovzatými odborníkmi, ktorí naše vysvedčenie ľahko vyvrátia.

Župan nahnevane udrel na stôl a ja som sa mimovoľne radostne zasmial. Tešilo ma, že sa títo dvaja chytili a že Búroš prekazí úmysel županov, čím by mi odvalil ťažký kameň zo srdca.

— Nemudrujte, urobte, čo žiadam! — kričal župan a vyskočil zo stoličky a postavil sa proti Búrošovi. Hrozil mu päťou. — Zničím vás! Viete, zni-čím!

Búroš tiež vstal.

— Nerozčuľujte sa, nemá to nijakého zmyslu. Vy ma nemôžete zničiť, na to ste, čo ako zneužívate svoju moc, primalý pán. Naopak, keby na to prišlo, ja vám môžem väčšmi škodiť ako vy mne.

— Aká ste vy divá figúra! Nikdy som nevidel takého človeka! — zvolal župan a násilne sa usmial.

— Sadnite si. Hovorme rozumne.

I sadol si zasa a ježil a pchal si fúzy do úst. Zrazu hodil hlavou dohora a povedal mi:

— Chod'te hore k svojej žene. Vy ostanete tu cez noc, s vami sa ešte budem zhovárať.

Odišiel som, a tak neviem, čo vyjednal s Búrošom. Baróna Egona Wundu nechali pod kuratelou, i keď dosiahol plnoletosť, ale jedna zo slovenských sporiteľní dala županove financie do poriadku aspoň natoľko, že ho dva viedenské ústavy, ktoré už žiadali licitáciu jeho hnutel'ného majetku, prestali prenasledovať. Hovorilo sa, že Ervín Wunda mu sľúbil päťdesiat tisíc korún, keď vykoná vydanie majetku Egonovi.

Asi o štvrt' roka sa doktor Winterstein musel zriecť okresného lekárstva, lebo ani za tri roky nezložil fyzikátnu skúšku. Tentoraz na jeho miesto vymenoval Guzy Búroša. Vyzeralo to, že župan nechcel viac vzdorovať celej verejnej mienke a robiť z Búroša martýra, keď to naozaj nestálo za to. Okrem toho ani nemal koho vymenovať. Z okolitých obvodných lekárov nebol ani jeden náchylný opustiť svoje miesto, kde už žil v zabezpečených pomeroch, kvôli takej strake na kole, ako bolo okresné lekárstvo.

*

Hneval som sa na Búroša najviac preto, lebo ma za nič nemal. Zaobchádzal so mnou ako so študentom. Pritom mi neškodil nikdy v ničom, ba naopak, ako úradníka ma chválil, že svedomite konám svoju prácu. Ale že ma vôbec nebral ako človeka vážne, to ma rozčuľovalo. Keď v spoločnosti každého priateľsky pozdravil podaním ruky, mňa odbavil kývnutím hlavou, alebo ma celkom nezbadal. A máločo som si tak želal, ako to, aby obcovoal so mnou, keď nie priateľsky, tak aspoň ako so seberovným, vyspelým človekom.

Bol by som mu dožičil, aby sa dostal do nejakého klepca, v ktorom by sa zlomila jeho sila. A mal pre svoje bezohľadné vystupovanie i dosť neprijemností, ale z každej vyviazol bez pohromy. Myslel som si, že by mu hodne poškodilo, keby sa obecnosť dozvedela o jeho

pomere k Magde, ktorý iste už od dávnejška musí trvať, lebo on ošetroval županku asi od dvoch rokov a navštevujúc ju často, mal príležitosť sa s Magdou stýkať.

Najmä jeho žena, ktorú som pokladal za energickú osobu, by mu musela poriadne zakúriť, keby sa o tom dozvedela. Možno, že by ho i opustila. Rozmýšľal som i o tom, či nevyzradiť to tajomstvo Lipnickému alebo Guzymu.

Čo získam tým, keď ho vyzradím Lipnickému? Nič. Vicišpánovi by to bolo milé, keby tým mohol pred ministerstvom poškodiť Guzymu. Ale ináč by sa ten frajerkár na celom len zasmial, že sa našiel človek, ktorý v Guzyho revíre poľuje. Župan, akým je cynikom, by si z celého vôbec nič nerobil.

Videl som, že vyzradením môžem najviac len sebe poškodiť, lebo Búroš bude vedieť, že celá klebeta len odo mňa môže vychádzať.

Keď mi však tá vec jednako nedala pokoja, tak som ju vyrozprával aspoň Gabe, ktorá sa postarala o to, aby sa celý škandál čím najskorej rozšíril.

Gabe sa Búroš videl a bola by ho vďaka tiež videla v rade svojich zbožňovateľov, ale jej nástrahy sa ukázali zbytočnými. Búroš ju odbavoval len žartmi. Jednako sa nemohla naňho hnevať a tento jeho poklesok nepokladala za nejakú pohanu preňho, naopak, pripisovala mu ju k dobrému. Tešilo ju, že sa jeho pani bude mrziť, keď sa o tom dozvie, lebo ju pokladala za prepiatu, netýkajúc sa mravokárku.

Zišla sa s ňou v obchode u Kornfelda, kde obidve vyberali látky na šaty. Po veľkej radosti, že sa vidia po dlhom čase, si pomáhali vyberať látky, a keď vyšli na ulicu, Gabica poznamenala:

— Nikdy by som nebola myslela, že pán doktor tak ožije. On, pravda, za mládenca bol veľkým priateľom dám.

Doktorka hľadela na ňu s neporozumením.

— Čo chceš tým povedať, Gabica, nerozumiem ťa.

Gaba sa zasmiala.

— Nerozumieš? Nuž jeho pomer s Magdou!

— Ah tak! To je celkom v poriadku. O tom viem. To ma teší. Pá, milá Gabica!

Tým ju odbavila. Gabu tak chytro nedonieslo niečo do rozpakov, ale nad touto odpoveďou jej zastal rozum. Hľadela za ňou s najväčším podivením. Aký je to čudák, tá doktorka!

Ešte i vtedy, keď prišiel môj švagor Gábor, husársky nadporučík, na mesiac domov, sme si lámali hlavy nad týmto nepochopiteľným pokračovaním.

Gábor bol veľmi fešný, atletický chlap. Bol doma len dva dni, keď prišiel k nám Búroš, obzerajúc obec. Každý raz sa vadiť s nami pre náš nečistý dvor. Tentoraz to odbavil len krátko, radšej sa zhováral s Gáborom, ktorého ľahko prehovoril, aby šiel s ním do Blyštian na návštevu k hlavnému županovi. Na terase kaštieľa zazreli Magdu a Búroš, nestarajúc sa

veľmi o župana, išiel s Gáborom k nej. Títo sa na prvý pohľad tak zapáčili jeden druhému, že sa vôbec o doktora ani neobzreli. Búroš sa usmial a odišiel bez slova do dediny.

Gábor trávil celý čas v Blyšťanoch. So županom sa veľmi neznášali, ba boli blízko i súboja, ktorému sa však Guzy radšej vyhol, nepokladajúc za rozumné dať sa ešte i dokaličiť za odvábenie milenky, nad ktorou bol mal dosiaľ takú moc, že robil s ňou, čo sa mu videlo. Neskôršie sa vyzvedelo, že župan sľuboval Magde, chcejúc si ju urobiť v každom ohľade čím najpovoľnejšou, že si ju vezme po smrti županky za ženu. Hysterické dievča jej dalo viacnásobnú dózu chloralhydrátu¹¹ na spanie. Chorá pani stratila nielen vedomie, ale dostala i kŕče, takže bolo všetkým zrejmé, že sa tu muselo stať otrávenie. Magda, vidiac príšerný obraz chorej, stratila odvahu a dostala hysterický záchvat. Kričala, trhala háby zo seba a metala sa po zemi ako posadnutá. Na spenených koňoch pribehol lekár a pomohol županke. Magda, ktorá nad sebou úplne stratila moc, hodila sa mu vo svojom vďačnom poľahčení na prsia a možno si vsugerovala, že je doňho na smrť zamilovaná len zo samej vďačnosti. Búrošovi údajne ani na um neprichodilo nejaké ľúbostné dobrodružstvo s ňou, ale kvôli jej uspokojeniu sa tváril, že ju tiež má rád, nechcejúc jej nervy ešte väčšmi napínať.

Magda údajne rozprávala Búrošovi a Gáborovi, že Guzy ju nútil byť mu povolnou otrokyňou hrozbou, že ju ináč oznámi súdu pre pokus vraždy. Predtým si jej lásku zadovážil okrem sľubom sobáša i tým, že jej vše daroval zo ženiných šperkov, ktorých mala veľké množstvo. Hovorilo sa, že keď mu chýbali peniaze, „vypožičiaval“ si tieto šperky od Magdy a speňažoval ich v Pešti u zlatníkov. Takýmto spôsobom vraj zužitkoval šperky dvojnásobne. (Vystať to vystalo od neho.)

Gáborovi robil otec výčitky, že sa hlavný župan preň hnevá i naňho.

— Prídeš mi sem na krky, aby si vydrel zo mňa peniaze, a okrem toho ma znepriatelíš so županom. Nemáš charakteru ani vďačnosti, ebadta kutýaja!¹²

Gábor si čistil rukavicou gombičky na atile a smial sa.

— Nemal by si nadávať na seba. To je jedno. A druhé je toto: Bol si ty za mladi lepší? Keď človek pošle uši medzi ľudí, počuje jedno-druhé z tvojej útlej mladosti, čo kapláni nerozprávajú dievčencom pri vyučovaní náboženstva.

Gabica sa tiež smiala.

— Náš otecko bol fešák a teraz sa hnevá, že jeho podarené deti kráčajú v jeho šľapajach. Ale, drahý papuš, človek je vždy trestaný svojimi hriechmi.

— No, naničhodná čeliadka ste vy, to je pravda. Jediný slušný človek je tu Jožo.

I vyšiel von dlhými krokmi, hodiac si staré zamastené čiapčisko na hlavu.

Gábor poznamenal: — To je mamľas, — hľadiac na Gabu.

Pozrel som naňho sponad novín, ktoré som naoko čítal, spýtavo, koho rozumie pod tým lichotivým označením, otca, či mňa.

Neviem, kde zohnal Gábor peniaze, ale na druhý deň zrazu odišiel z Ušova, kde mal ešte celé

dva týždne dovolenku. Mňa nepokladal za hodného ani odobierky, hoci vymámil odo mňa tých pár zlatých, čo som mal na bydle. Tešilo ma len to, že sa neodobral ani od otca, ktorý na moje veľké uspokojenie nadával naňho, až sa hory zelenali. Ja som mu skromne pomáhal, uvádzajúc mu na pamäť jednotlivé výčiny, aby povedal o nich svoju mienku.

Za to sa mi Gabica odplatila, nazvúc ma „bedárom“, z čoho som si mnoho nerobil, lebo som bol na onakvejšie výrazy od nej privyknutý. Väčšmi ma mrzelo, že sa celé dva týždne o mňa neobzrela.

Neprešiel ani týždeň od odchodu Gáborovho a zmizla záhadným spôsobom i Magda.

Všetci sme hádali, že išla iste za Gáborom.

#K3#Hanuľa#-K3#

Každý potrebuje isté množstvo lásky. Túžime za bozkami, ale túžime i za uznaním našej múdrosti. I pre jedno i pre druhé je potrebná láska. Lebo bez lásky nikto neuzná, že sme múdri ako Aristotelovia alebo Kanti,¹³ kým milovaná žena alebo milienka i v kreténovi vynájde mudrca. Hnev, závisť, vzdorovitosť ti i na dvakrát dva dokáže, že je to nie štyri.

Gabica moju potrebu bozkov ani zďaleka nekryla a ohľadom uznania mojej múdrosti som možno ešte horšie obišiel, lebo stála vždy na opačnom póle mojich tvrdení. Nikdy by som nebol veril, že možno každú vec tak naopak obrátiť, keby som sa nebol vše s ňou zhováral. Zakaždým, keď som mal s ňou nejaký rozhovor, som sa cítil ako hlupák.

Neostalo mi nič iného, ako hľadať potrebnú lásku inde. U rodičov som ju nenašiel. Bozkávať s nimi sa mi nežiadalo, ani s macochou nie, a od tých čias, čo som neplatil účty za šaty, ma pokladali v každom ohľade za hlupáka.

Hľadal som teda lásku inde.

Keď bolo pekne, nelumpoval som s test'om v meste, ale odišiel hneď popoludní pešo domov. Bola to vlastne príjemná, štvorkilometrová prechádzka väčšinou medzi lúkami a hájmi, v ktorých miestami čneli spomedzi smrekov vysoké vápencové skaliská, majúce podobu všelijakých ľudských a zvieracích figúr.

V pekné teplé dni som v háji nachádzal vylihovať na slniečku Hanuľu, ktorej to naložili lekári, lebo, hoci sa zdala ako z ruže kvet, trpela vraj na pľúcny katar.

Nuž tej choroby nebolo na nej vidieť, bola bystrá a dobrej vôle, len na mňa zazerala nemilo, hoci ma od rokov poznala. Bola skončená učiteľka a mala zaujať miesto v neďalekej dedine, keď sa vylieči.

Niekoľko ráz som ju pozdravil, ona však, čítajúc alebo vyšívajúc, alebo ledabolo, alebo vôbec neodpovedala na môj pozdrav.

Raz sa mi zdalo, že sa zďaleka prizerá na mňa prichádzajúceho, i pomyslel som si, že ju oslovím.

— Hanuľa, — povedal som po pozdrave, — vy sa hneváte na mňa. A prečo sa hneváte?

Dievča rozpačite trhalo trávu, hľadiac na svoju robotu bez odpovede.

Prisadol som si k nej na zem a díval som sa na ňu. Mala vždy akýsi ľútostivý výraz tváre, spod sukienky jej vyzerali práve len foremné nôžky a prsia zakryté ľahučkou batistovou blúzkou sa jej v rozčúlenosti vysoko vlnili. Zrazu, odhodlajúc sa, dvihla hlavu a pozrela mi do očí vyčítavo.

— Vy ste sa k Ilone mrzko zadržali. Keby ste vedeli, ako trpela a trpí ešte teraz, hoci je vraj šťastlivo vydatá! Ona vás má rada i teraz po troch rokoch. Trápi sa. A vy, tuším, ste tiež nie najšťastnejší.

— A preto sa vy hneváte na mňa?

— Pravda, preto, a povedzte, či nezaslúžite, aby som sa hnevala?

Z očí jej vyzeralo toľko ľútosti a dobroty, že som bol celkom istý, že ju udobním.

— Dajte mi ručičku.

Dievča mykalo ňou, dať — nedat', i chytil som jej ju a bozkal. Zapálila sa celá.

— No, aký ste vy! To sa predsa nesvedčí.

Odtiahol som sa od nej; divil som sa, že učiteľka, teda nie nejaké naivné, neskúsené dedinské dievča, a žiari z nej toľko úprimnej neskazenosti a nevinnosti.

— Hanuľa, máte pravdu. Bol by hriech sa vás dotknúť. Ale nehnevajte sa. Verte, že sa mi bolestne zviera srdce, keď pomyslím na Ilonu. Ale vtedy som myslel, že mi nemožno inakšie konať. Pokladal som sa za statočného človeka, ktorý nechce dobré dievča darmo zavádzať. Dnes vidím, že to bol zbabelý, špatný krok, a moja odmena zaň je nešťastie na celý život. Radšej ma ľutujte.

— Ilonka si išla oči vyplakať. Nespala noci a noci. Dostala veľmi dobrého muža, ktorý ju na rukách nosí, jednako nebola šťastná. Len teraz, čo sa im narodilo dievčatko, sa trochu upokojila.

— Veľmi som rád, že toto počujem. Iste si píšete s ňou. Odpíšte jej, že som veľmi nešťastný.

— Vy mužskí si myslíte, že milujúcu ženu upokojí vedomie, že ste nešťastní, keď ste boli neverní?

— No, niektorú áno.

— Možno niektorú. Ale ozajstne milujúcu to bolí. Ona si iste dávno ospravedlnila vašu neveru. Iste si nahovorila, že ste nemohli inakšie konať, a ľutuje vás.

— Hanuľa, ja myslím, že to len vy tak zmýšľate. Ilonka nebola taká citlivá, v nej bolo viac hnevливosti.

— Aspoň z jej listov toho nevyčítať.

— Povedzte, Hanuľa, nemôžete mi aspoň vy odpustiť?

— Ťažko, — povedala, ale z dobrotivých očí jej zasvietil i ľahučký úsmev.

— Kajúcemu hriešnikovi sa odpúšťa.

— Vášho kajania je málo. Žijete tak veselo, zabávate sa, nemáte veľmi času na kajanie.

— Dokážem vám, že sa nezabávam. Každý deň prídem popoludní domov, ibaže by bol dážď a veľké blato.

— Alebo že by vás zdržala nejaká súrna „úradná“ práca v kasíne. Poznáme to, — usmialo sa dievča tak milo, že by som jej bol vďačne bozkal lem sukničky.

— Dokážem vám to, — povedal som vážne. — Tak do videnia zajtra!

— Do videnia, — kývla mi hlavou.

Na tvári sa jej zasa usadil ľútostivý výraz.

Na druhý deň som ju zasa tam našiel, kde bola včera. Bol to veľmi príjemný kútik medzi smrekmi, pod vysokou skalou, asi dvesto krokov od hradskej vzdialený.

Hoci som nebol ešte obedoval a bol hladný, jednako som vďačne vybehol k nej na krátku posiedku.

— Hanuľa, a vy ste vraj chorá? Veď zdáte sa ako život. A čože vám chýba?

— Nič. Som mocná, zdravá, behám ani srna; jem za troch, všetky šaty pukajú na mne. — I ukázala okružle ramienko, ktoré rukáv tesne objímal.

— Lenže mi sestra a brat umreli na suchoty a ja mám niekedy trochu horúčky. To je celé. A mamička — blázonko drahý — sa tak bojí o mňa.

Pozeral som na ňu, v očiach jej vždy sedela ľútostivosť, ale ústa sa jej usmievali. To muselo byť vo forme očí čosi, čo ich robilo takými dojemnými.

— Nuž, chvalabohu! Bolo by vás naozaj škoda, keby sa vám niečo prihodilo.

— A vy, pán doktor, vy ste dobrý človek, nie? Keď ma tak ľutujete.

— Kto by vás neľutoval? Veď ste vy stelesnená dobrota.

Na chvíľočku umĺkla a hľadela do diaľky ako zamyslená.

— Tak vám smiem povedať, že som Slovenka, alebo, ako vy hovoríte, panslávka, neprezradíte ma? Lebo veď vy cítite s Maďarmi, ktorí chcú Slovákov vyhubiť. Keby vedeli, že som panslávka, nikde by som nedostala miesta.

Zapálil som sa. Tak nevinne, ozaj ako dieťa, mi zadala taký úder, že ma celkom otriaslo.

— Hanuľa, musel by to byť nie človek, ale diabol, kto by vám chcel škodiť.

— A môjho tatušu a pána farára ste oznámili, že rozširujú panslavizmus medzi ľuďom, — povedala ticho a smutne.

Nikdy v živote sa ma tak bolestne nedotklo, čo som urobil zlé, ako teraz. Chcel som tajiť. Ale keď som pozrel do jej nevinných, ľútostivých očí, cítil som, že mi nemožno jej luháť. Vedel som i to, že by nijakým mojím prisahám neuverila, a bol som presvedčený, že ona nie z hnevu, ale s poľutovaním hovorí so mnou o tých veciach, s ňou matka s malým dieťaťom o jeho kúskoch.

— Vzal mi boh rozum, skáral ma, urobil som to. Hanuľa, popri vašej čistote a nevinnosti vidím, aký som hriešnik. Opovrhujete mnou? — I zložil som ruky mimovoľne k prosbe, cítiac, že sa mi slzy tisnú do očí.

— Boh zachovaj, — odvetila náhlivo, — ľutujem vás. — I chytila šatôčku a pritisla mi ju na oči. — Ved' ste vy nie zlý, vy ste len — trochu slabý, pán doktor.

Sklonil som hlavu na kolená, vložiac ju do dlaní. Bol som veľmi dojatý.

— Podívaj sa na tých stehlíkov, ako krmia svoje mláďatá, — premenila predmet, aby odvrátila moje myšlienky.

Vstal som.

— Idem. Nemôžem teraz tu pri vás sedieť. Nedá mi. Do videnia, Hanuľa!

I odbehol som.

Nemohol som sa odhodlať ani na druhý, ani na tretí deň zísť sa s ňou, hoci ma veľmi ťahalo pozeráť na jej milotu.

Keby ľudia vedeli, proti komu sa prehrešujú, myslím, že by nevykonali mnoho zlých skutkov.

Na štvrtý deň mi nedalo viac pokoja, čo ako som nechcel ísť. Myslel som, že ma čaká a sklamanie ju bude bolieť. Možno predpokladá, že ju obchádzam, hnevajúc sa na ňu.

Cez deň ma vyhládal v kancelárii Dežko Lipnický. Keď sme si vyrozprávali, ako sa nám vodí, nedalo mi pokoja, musel som mu rozpovedať, čo som skúsil s Hanuľou. Stal sa zvedavým na ňu i šiel so mnou. Na tom mieste, kde som ju obyčajne vídaval, nebola. Myslel som, že keď som neprišiel, i ona sa ma stráni, alebo sa jej nebodaj niečo prihodilo.

Náhliac sa, chytro sme vykračovali, vyzerajúc ju na všetky strany. Nebolo jej. Až na samom kraji hája, na dostrel od dediny, sme ju našli sedieť pri potoku pretekajúcom obcou.

Keď nás zazrela, kývala nám šatôčkou:

— Tu som!

Príduc k nej, predstavil som jej Dežka.

— Ó, veď ja pána Lipnického z videnia už poznám, — povedala mu srdečne, bez akéhokoľvek ostychu.

— Kdeže ste boli dva dni, pán doktor? Bolo mnoho práce?

Zasmial som sa.

— Uhádli ste. No vy ste ma múdрым spôsobom vôbec nečakali?

— Ba som vás čakala. Stala sa taká príhoda v našom živote, ktorú budeme dlho-dlho spomínať.

— Čože to mohlo byť? — pýtal sa Dežo nespúšťajúc z nej oči.

Ona ani raz nepozrela naňho. Pobrali sme sa pomaly domov.

— Mamička premenila našu kravu za susedovu a nespoznala, že je to nie naša Ruža, len keď bolo omnoho viac mlieka, ako obyčajne býva. Pravda, vtedy už i susedka prišla i s kravou i s mliekom. Čo sme sa nasmiali, môžete si myslieť. Nuž, vidíte, to sú u nás veľké udalosti, ktoré budeme ešte dlho spomínať. Možno, že sa to stane i príslovečným.

Pozdalo sa mi, že Hanuľa mnoho a živo rozpráva, lebo zatým hovorila, kým sme domov neprišli, bez prestania o rozličných domácich a dedinských maličkostiach. Bola jednako trochu rozčúlená. Dežo jej vôbec nepovedal ani slova celou cestou, len ja som tu i tu, na znak sledovania jej rozprávky, urobil malú poznámku.

Pred školou sme sa rozišli. Hanuľa a Dežo si podali ruky a nepozreli si pritom do očí, až zrazu, keď sa rozchádzali.

Ako som si tieto maličkosti zapamätal!

Išli sme do Szökeho kaštieľa. Ani celou cestou dedinou nepreriekol Dežo slova, len keď sme vchádzali do dverí povedal:

— Premilé dievčatko!

Gaba bola doma. Ona mi chytro vyhnala každú rozpomienku na Hanuľu z hlavy. Bol u nás Guzy. Od tých čias, čo mu Magda ušla, častejšie prichádzal k nám a podivným spôsobom našiel Gabu vždy doma.

Gaba sedela so županom vo svojej izbe na pohodlnom, širokom diváne, pred ktorým stál stolík s čajom, likérmami a zákuskami.

Gabica mala biele šaty s veľkými červenými kruhovitými škvrnami; šnurovačky nemala, z ležérnych, hodne vykrojených šiat jej vyzerala skoro polovica pŕs; sedela s prekríženými nohami, z ktorých jednu bolo vidieť po koleno. Keď sme s Dežom vošli, nepokladala vôbec za potrebné svoje držanie ani v najmenšej miere premeniť. S cigaretou v ústach nám kývla hlavou.

Prisadli sme i my k stolíku a kázali si doniesť čajové príbory.

Gaba so županom pokračovali v začatom rozhovore.

— Tak tí dvaja sa zobrali a šli v noci o pol tretej na návštevu k pánu advokátovi Lichtmannovi, — rozprával župan.

Gaba sa zasmiala.

— Čo je na tom?

— Milé prekvapenie v každom prípade, — mienil Dežo.

— Pre Flóru iste, — potvrdila Gaba.

— Pre advokáta menej, — podotkol som, zapal'ujúc si cigaretu.

— Keďže tam bol Latróczy, pán fiškál urobil iste najšťastnejšiu tvár na svete, — riekol Dežo.

— Dost' na tom, — pokračoval župan, — keď im slúžka nechcela dvere otvoriť, nadávajúc im do opitých korheľov, tak zaklopali na oblok spálne a pán advokát otvoril dvere sám. Flórika hodila na seba rozkošný plášť, obula pantofličky a zaviedla pánov do obednej. Vyložila šnapsy, zákusky a privítala pánov najľúbeznejším spôsobom. Pokladala návštevu za veľké vyznačenie.

— Hlúpa hus, — odvrkla Gaba.

Pozrel som na ňu, mysliac si, že nadáva zo závesti alebo zo žiarlivosti.

— Fiškála poslal Latróczy spať, lebo má vraj zajtra pokonávanie, na čo potrebuje čistú hlavu, — rehotal sa župan.

— A šiel? — spýtal sa Dežo.

— Íst' išiel, ale každú chvíľu otváral ukradomky dvere, čo sa robí s jeho drahou polovičkou, kým Tibor nezareval na neho, že ak to ešte raz urobí, pošle mu ráno sekundantov.

— No, to je jednako trochu primneho, — zavolať Dežo.

— A čo bol koniec celej zábavky? — pýtala sa Gaba, hryzúc si červenú peru.

— Boli tam zo dve hodiny. Lajoš mi pošepol, bol z nich najmenej opitý, že sa správali ako husári, — priklonil sa ku Gabe a zašeptal jej niečo do ucha. Gaba vzdychla:

— Úbohá Flórika! Hoci ktovie?

Takýmto spôsobom sme sa zhovárali ďalej, lenže rozberajúc všetko dopodrobna.

Dežo zamĺkol, chyťal si hlavu, že ho bolí. Po večeri šiel spať, nechajúc nás samých. Gaba sa so županom prekárala, pričom si plieskali po rukách, šťipali a štekli sa...

Hľadiac na tú hru, zúrili som v sebe a pil od zlosti. Napokon som sa tak doriadil, že som zaspal, oprúc hlavu o stôl na ramená.

Keď som sa zobudil, už svitalo. Bolela ma hlava, i vyšiel som do dvora, kde som počul test'a, ktorý práve prišiel z mesta robiť krik s čel'ad'ou a komorníkom. Kohúty kikirikali a hladný dobytok ručal, čo test' využil na príčinu vadenia, lebo bol zlý, zrejme prehrál v kartách.

Ešte bosí a len v nohaviciach odetí paholci a neučesané ženské, hore-dolu pobeľujúc, počúvali bez mnohých odpovedí nadávanie. Báli sa odpovedať, lebo Szöke ľahko vyprášil z domu, kto sa mu opovážil proti postaviť. Ako v zlom, nezariadenom gazdovstve býva, nebolo u nás čel'adi zle. Nedozeral na nich nikto, robili, brali, čo chceli. Vo dvore som ešte zazrel županov faeton,¹⁴ teda ešte neodišiel. Veľmi som sa neobzeral, kde je; vedel som to i beztoho. Bolela ma hlava, krútila sa mi, žiadalo sa mi spať. Išiel som naspäť do Gabinej izby, odkiaľ som bol vyšiel. Bola plná tabakového pachu.

Hodil som sa na mäkký, široký diván a zaspal ani zarezaný.

Zobudil som sa na test'ovo vrieskame. Umyl a preobliekol som sa, ale jednako ma hlava bolela a bol som rozčúlený. Hnevalo ma všetko, a tak sa mi pridalo, že som na test'ov krik akosi mimovoľne tiež začal vrieskať. Povedal som mu všetko o ňom a o celej rodine, čo mi už dávno ležalo na srdci. Starý veterán vo vadení ma vypočul ticho, držiac fajku v ruke, ktorú si chcel zapáliť, kým som nevyriekol všetko, čo som mu mal povedať.

Keď som zatíchol, zapálil si fajku a spýtal sa:

— Skončil si?

Na moju odpoveď, že áno, mi on povedal svoju mienku o mne. Nikdy som nemal ani tušenia, že by bolo toľko nadávok a špinenia, ako ten človek vychrlil na moju hlavu. Najsprostejšie a najsurovejšie preklínanie a prezývky sa valili s obdivuhodnou bohatosťou a rozmanitosťou z jeho papule. Strhal celú moju rodinu a mňa do blata, nenechajúc na celej „čvarge“ dobrého vlasa. Keď bol hotový, povedal:

— Tak povedal som, čo mi ležalo na srdci, teraz vieš, čo si o tebe myslím. Poďme.

Presvedčil som sa, že župan a Dežo už odišli a žena ešte ležala. Vysadli sme do vozíka, test' vzal opraty do rúk i hnali sme, ani keby nás Turci naháňali.

Cestou som rozmýšľal, že týmto neudržateľným pomerom urobíme koniec. Smial som sa na zbabeľ podlosti advokáta Lichtmanna, ale cítil som, že som nie ani o babku lepší. Čo vyčíňali Gaba a župan, keď som opitý zaspal, to nebolo iste odchodnejšie od toho, čo robil Latróczy so svojimi pajtášmi s Flórou. Jedovalo ma i to, že mi test' tak ukrutne nadal. Bol som plný hnevu; zdalo sa mi, že by som bol mohol vraždiť. Pôjdem k županovi a poviem mu, čo mám na duši, nech sa stane, čo chce. Nedbám, hoci prídem i o úrad. I — šiel som. Lenže som musel chvíľu čakať v predizbe, kým som mohol vojsť k nemu, lebo bol vicišpán u neho. Počul som ich hlasy a vše rehotavý smiech. Napokon pán Lipnický odišiel a vošiel som ja. Ale už nie taký rozčertený, ako som bol vošiel do predizby.

— Servus, Jóžka, ako si spal? — pýtal sa ma Guzy s najpriateľskejšou tvárou.

Tykal mi! Ved' mi tykal! To posiaľ nikdy nebol urobil ani on, ani jeden zo starších stoličných pánov. Každému som bol len „maga“¹⁵ alebo oni. A teraz sa mám s ním vadiť? Ani za celý

svet!

— Ďakujem dobre. A ty, Jóni bátyám?¹⁶ Úfam, že tiež dobre?

Vytiahol skoro biele obočie dohora a usmial sa.

— Výborne, syn môj, znamenite. U vás sa vôbec veľmi dobre spí. Ani v oleji.

— Prišiel som sa vlastne exkuzovať, že som v tvojej prítomnosti tak nemóresne zaspal.

Župan si počúchal fúzy; zdalo sa mi, že preto, aby zakryl úsmev.

— Ale synku, čo je na tom? Ved' ja som zatým beztoho hneď odišiel.

Že „hneď“ neodišiel, vedel som veľmi dobre. Pichol ma jeho posmech, ktorý robil so mnou. Myslel som, že bude dobre, keď odsúdím Latróczyho správanie sa k Flóre, z toho si on môže o sebe svoju mienku utvoriť.

— Jóni bátyám, ja myslím, že to, čo urobil Latróczy u Lichtmanna, je čo-ako hanebná vec. Prísť do cudzieho domu a temer pred očami muža zneuctiť mu ženu, to je najpodlejšie, čo si môžem myslieť...

— Pravdu máš, Józka, svätú pravdu. Ja to tiež čo najrozhodnejšie odsudzujem, — povedal župan, ktorý bol vstal od stola a pristúpiac ku mne, mi veľmi priateľsky poklepal na plece. — A ja to Latróczymu i poviem. No, servus, — podal mi ruku.

Odišiel som veľmi spokojný so sebou. Aký som ja diplomat! Hľa, neskazil som si ničoho so županom, a jednako som mu povedal svoju mienku i o ňom. Ved' on to dobre rozumel, že som to vlastne na neho myslel, keď som sa pritom tak ostro díval na neho.

O niekoľko hodín neskôr som sa presvedčil, že župan skutočne porozumel mojej narážke, keď prišli ku mne do kancelárie Aladár Barnássy a Baksay provokovať ma v mene Latróczyho.

Župan ho nebol napomenul vo svojom vlastnom mene, ale vyrozprával mu, ako som sa ja bol vyslovil o ňom.

Tak sa mi pomstil, lotor.

Keď mi Baksay vážne predniesol, že ma Latróczy vyzýva na súboj, zbledol som a útroby sa vo mne tak pohli, že som musel jaskajúc utekať von.

Stratil som všetku vládu nad sebou a temer plačúc, žalostne som žiadal Baksayho, aby mi poradil, čo mám urobiť. Ved' som Latróczymu nechcel ublížiť! Kdeže, takému gavalierovi! Ak chce, odprosím ho, ako len rozkáže.

Baksay mi chladne odvetil, aby som poveril svojich sekundantov vybavením vecí podľa zákonov rytierskosti. Oni so mnou nemajú viac čo vyjednávať. Obradne sa poklonili a nechali ma samého.

Nevedel som, čo si mám počítať, stratil som všetku vládu nad sebou. Videl som sa zarezaný,

rozsekaný na kusy. Plakal som ani diet'a.

Na šťastie bol Dežko ešte v meste. Počujúc, čo sa mi prihodilo, pribehol a ponúkol sa mi za sekundanta, odporúčajúc zároveň Miloša Lúčku za druhého. Keď videl, aký som zničený, vysmial ma a postavil trochu na nohy.

— Ty, pomysli si, veď som ja nikdy nemal šabl'u v ruke. Neviem ani, ako sa postaviť! — narietal som. — A ten mordár, ten bitkár, veď ma zabije ani betlehenské nemluvňa.

Dežo sa smial.

— Neboj sa. Naučím ťa najpotrebnejšie. Celé je len humbug. Neznáš Búrošových bandáží? Z tých ti len koniec nosa vyčnieva.

Keď ma trochu upokojil a vybil mi z hlavy, aby som Latróczyho odprosil, lebo sa na večnosť blamujem, utekali sme k Milošovi, ktorý mal špadóny¹⁷ a masky.

Miloš sekundantstvo bez slova prijal. Jeho brat Martin sa smial hromovo nad celou vecou a riekol mi:

— A nech mu poriadne poznačia bezočivú, namyslenú tvár!

Keď som bol medzi týmito dobrými ľuďmi, som sa ako-tak zozbieral. Prešiel mi skoro všetok strach. Miloš, dobrý šermiar, mi ukázal najhlavnejšie seky a obrany, a keď som mal šabl'u v ruke, cítil som sa, ako keby ma Latróczy nemohol len tak nič po nič zožrať. Ale keď som bol sám, zasa mi stislo srdce a útroby...

Sekundanti obidvoch strán sa zišli a ujednali, že zajtra ráno o siedmej sa zídeme v dvorane hotela Greiner a budeme sa biť do nespôsobilosti do boja a do konečného vysilenia (hareképtelenségig, végkimerülésig). Zvyčajné bandáže povolené.

Dežko a Miloš ostali so mnou do rána. Báli sa o mňa, že im ujdem niekam svetom, ak ma nechajú osamote. Do dvanástej sme boli hore a zatým ma uložili spať. Ale horké moje spanie! Nespál som ani minúty, celú noc sa mi všelijaké hrozné obrazy prehánali hlavou. O šiestej ráno prišli po mňa moji priatelia. Cítil som sa, ani keby ma viedli na šibenicu. Trasúcimi sa rukami som sa obliekal, pričom mi museli pomáhať, lebo by som sa nebol doobliekal.

Prišli sme prví do hotela. Vliali do mňa niekoľko kalíškov koňaku, čo ma dosť dobre obodril. Miloš mi kázal ešte niekoľko ráz urobiť sek na tvár, takže mi ruka naň akosi mimovoľne išla.

Prišla i druhá stránka s veľkým krikom a smiechom. Okrem dvoch lekárov, Búroša a Wintersteina, boli dosť dobre opití, zrejme nespali celú noc. Latróczy ma pozdravil s pohrdlivou zdvorilosťou. Báľ som sa. Veľmi som sa báľ. Búroš bol môj lekár. Zobliekli sme kabáty i košeľu a lekári nás zaobalili do bandáží, z ktorých naozaj zostalo málo nechráneného, všetky nebezpečnejšie miesta tela boli dôkladne kryté.

Baksay, ako vedúci sekundant, nám dal meče do rúk a postavil nás proti sebe: vyzval nás, aby sme sa pomerili, čo sme, pravda, odvrhli. V tú chvíľu som bol i ja taký zdivočený, že som sa

bol vďačne vrhol na tú protivne sa vyškierajúcu potvoru. Vyučil nás na povel a upozornil, že neslobodne kľať, len sekať. Zatým zavolať: — En garde!¹⁸ — a hneď: — Rajta!¹⁹

Skočili sme proti sebe. Sekal som okolo seba bez akéhokoľvek poriadku ako divý. Zrazu som pocítil silný úder na rameno, a vtom už volali sekundanti: „Halt!“²⁰ a lekári utekali od svojich stolov s inštrumentmi k nám.

Pozrel som na pravé obnažené rameno, mal som na ňom dlhý červený pás, na okrajoch ktorého vymokala krv po drobných kvapkách. Myslel som, že pre mňa zastavili boj. Ale Búroš len obzrel moju ranu a utekal k Latróczymu, ktorého obstali všetci sekundanti, usadiac ho na stolicu. Z ľavej polovice tváre sa mu valila krv prúdom. Mal asi desať centimetrov dlhú ranu pozdĺž celej čeľuste.

Lekári ustálili, že sme do ďalšieho boja nie súci, a tak sme sa nemohli ďalej biť, hoci sme neboli do krajnosti vyčerpaní. Ale dosť nám bolo pračky; myslím, že i Latróczymu, ktorému ostal po nej krásny šev na celý život. Nebol by myslel ani on, ani sekundanti, že tak pochodí.

Zavolať na mňa:

— Poďte sem. Odprosujete, čo ste povedali?

Smial som sa blažene a povedal som:

— Vďačne. Nechcel som pána osvieteného uraziť. (Bol cisárskym a kráľovským komorníkom.)

— Tak, servus, hodný mládenec si, — i potriasol svojou silnou, kostnatou rukou moju mäkkú, slabú.

Tým, že mi on tykal, ma vymenoval za rytiera a všetci ostatní, okrem Búroša, si potykali so mnou.

Latróczymu ranu zašili. Búroš odišiel po práci a my ostatní sme sa opíjali až do pozdného popoludnia.

*

Celý týždeň som chodieval pešo do Ušova, a nestretol sa viac s Hanuľou ani raz v háji. Vôbec som ju nevidel za celý čas. Prestal som chodiť domov, veď ma ta nič nevábilo. Moja žena alebo nebola doma, alebo mala hostí, ktorí ma len neprijemne rozčuľovali. Ostal som radšej v kasíne s testom. Pili sme a hrali v karty.

Dežko častejšie chodil domov z Balcarova a zavše ma vyhľadal v kancelárii, keď prišiel do mesta.

Zišiel sa s Hanuľou viac ráz či v háji, či aj u nich v škole. Veľmi vplývalo naňho to dievča. Hovoril o nej rozčítene. Aký má názor o živote! Hlavná vlastnosť človeka má byť ľútosť, milosrdenstvo. Šťastný je dobrý človek, vediaci milovať a odpúšťať, lebo veď tieto city robia život milým, radostným samy osebe. Zlosť, nenávisť, skúposť a závisť robia človeka nešťastným, preto je každý, koho opanujú, hoden poľutovania, a nie hnevu a pomsty. Za

svoje zlé skutky sa tresce sám. Pritom vraj pozorovala život v jeho podrobnostiach a s ľahučkým, neurážlivým úsmevom hovorila o svojich a cudzích slabostiach.

— Dežko, čože ty chceš s tým dievčaťom? Škoda by ho bolo doviest' do nešťastia.

Rozčúlil sa.

— Čože si ty myslíš? Jej ublížiť! Myslím, že ani Guzy, alebo — žiaľbohu, že ho takto musím spomenúť — môj otec by nemohol na ňu žiadostivo pozrieť, hoci je to naozaj krásne dievča; iste ešte viac výrazom ako telesnou podobou.

— No, veď ja nič. Ja som ťa chcel poprosiť, aby si s ňou zaobchodil podľa jej duševného stavu a nehládel na to, že je to dcéra dedinského učiteľa.

Dežko ma ešte raz ubezpečil, že sa nemám čoho báť.

Niekedy som išiel s ním i na panstvo jeho otca, ktorý popoludní zväčša sedával doma a zaoberal sa svojím gazdovstvom. Nemožno povedať, že zvláštne úspešne. Bol to človek svojej hlavy, namýšľajúci si, že sa mu nikto rozumom nevyrovná. Myslel si, že je veľký znalec ľudí. O mne predpokladal, keďže Guzy často chodí k nám mojej žene kvôli, že som i ja jeho dôverným človekom. Ťahal zo mňa tajomstvá a ja, vychádzajúc zo všelijakých mi náhodou známych maličkostí, som vyrábal preňho kadejaké intrigy len preto, aby mi pribudlo u neho vážnosti. Župan si zasa namýšľal, že som akýmsi tajomníkom Lipnického, a tiež vyberal zo mňa múdrosti, ktorých som nemal. I luhal som obidvom, ako som vedel. Vyzvedal som všetko, čo sa ich týkalo, a tak sa mi vždy podarilo jedno-druhé zvedieť, čo malo pre nich akú-takú cenu.

Vôbec vzťah medzi všetkými tými pánmi bol na veľmi slabých nohách stojace, ale honosné priateľstvo. Mali sto rozličných záujmov a priatelili sa podľa nich a spájali sa a intrigovali proti odporcom. Keď niektorý z týchto prišiel náhodou medzi nich, prijali ho s krikom a bozkami ako neviemako očakávaného mesiáša, hoci boli práve naňho a prípadne na jeho rodinu nadávali o dušu spasenú. Ja som sa tak hľadel správať, aby ma každá grupa pokladala za svojho prívrženca.

V jedno popoludnie sedeli sme na terase kaštieľa Lipnického, ktorá bola z oboch strán tónená starými stromami. Fajčili sme, popíjali víno a rozprávali o kadečom, Dežo, jeho otec, sirotský prézes Barnássy a ja.

Dežko spomenul, že ľudia by mali preukazovať väčšiu zaujatosť za všeobecné blaho, na čo jeho otec sa zasmial a rozhladiac si fúzy čutorou, povedal toto:

— Dežko, syn môj, ty si chlapec neskúsený; hovoríš, ako keby si mal pätnásť rokov, a nie dvadsaťsedem... Čože je stredobod človeka na svete? Každý musí nahliadnuť, že jeho vlastné ja. Svet jestvuje len tak dlho, kým žijeme, ani pred nami, ani po nás ho niet. Každý chce, aby mu na svete bolo dobre, jeho blaha sa týkajúce okolnosti ho zaujímajú najväčšmi. Povedzme si pravdu, ľahšie prenesiem, keď môj priateľ stratí tisíc korún, ako keď ja stratím sto. Ľahšie prenesiem hoc i smrť dobrého priateľa, ako svoju, hoc i ľahšiu chorobu. Vďačne obetujem blahobyť a pokojný život cudzieho človeka, aby som za to získal i menšie pohodlie alebo výhodu. Keď nemusím, neurobím ani kilometer cesty v záujme iného, i keby som mu

tým umožnil postaviť dom. Moje pohodlie je najväčší cieľ môjho života, ostatok je všetko lož, humbug, klamstvo. V politike sledujem tie isté ciele. My Maďari chceme pomáhať všetkým ostatným národnosti v našom štáte, lebo si myslíme, že tak by štát bol silnejší a vymohol by si skorej výhody od iných štátov, z ktorých by sme my mali osoh. Že takto odierame národnosti i nestatočným spôsobom o ich právo, to je nám vedľajšia vec. V prvom rade nám ide o nás samých, o pánov. My chceme dobre a pohodlne žiť, ostatní nech drhnú a hynú v biede, špine, len keď je nám dobre. Robíme umelé rozdiely medzi sebou a tými otrokmi rečou, stavom, zákonom, každým možným spôsobom, aby sme ich čím dokonalejšie utlačili.

Barnássyho toto rečenie Lipnického naskrze nezaujímal; vypadla mu fajka z ruky a chrápajúc, zaspal.

Dežo pozrel naňho a zatým na otca a povedal:

— To sú hanebné veci. Neverím, že by bol na svete taký egoista, ktorý by žil podľa takých zásad.

— Dežko, pán vicišpán má pravdu. Pozri len, ako tunajší páni, ktorí sú údajne priatelia medzi sebou a sú jedného stavu, jednej národnosti, a jednako sú vždy hotoví sa škrtiť pre celkom malicherné výhody.

— Pravdu máte, — poznamenal Lipnický. — Výhoda nášho systému je, že si sami volíme administratívnych úradníkov, a tak si volíme len svojich ľudí, ale temná stránka je tá, že sa pre úrady medzi sebou rujeme ako psi o kosť. Najstarší priatelia sa rozkmotria, keď konkurujú obidvaja na jeden úrad, pričom často nejde ani o peniaze, ale len o honor, o vyššie postavenie. Koľko prípadov viem, že sa znepriatelili nielen jednotlivci, ale prenasledovali sa celé strany pre sprostý úradník.

— Vidiš, otec, to je preto, lebo ľuďom chýba aspoň trochu toho idealizmu, trochu obetivosti a uznanlivosti.

Barnássy zachrápal tak silne, že sa zobudil. Zavrel ústa, počul si oči a vypil pohár vína.

— Čože ešte stále tárate o takých hlúpostiach?

— Len jedno poviem ešte, — húdol svoje Lipnický. — Toto: ľudia si narobia o človečenstve vysoké predstavy, nerátajúc s tým, že sú nie takí. Nech sa pokladajú za také zvery, ako sú v skutočnosti, a nebudú toľko šomrať na seba. Sme egoisti, hľadáme svoje pohodlie a svoj pôžitok i s nespravodlivým ukrátením blížneho, ak to môžeme urobiť bez trestu, a basta.

— Ty, Šani, ja by som dal tú oziminu na Haklovom na tvojom mieste preorať, — odrazil Barnássy tému rozhovoru na iný predmet.

— Á, to nie, to nie, do toho sa ty nerozumieš, — odpieral Lipnický rozčúlený, že ho Barnássy zosadí z jeho koňa.

Pozreli sme s Dežkom na seba a odišli do záhrady, nechajúc dvoch starých pri ich gazdovstve. Nás zaujímali iné veci.

— Ty, Dežko, a ty sa často schádzaš s Hanul'ou?

„Mlčiac urobil niekoľko krokov; zastal a povedal hlasom trasúcim sa od rozčúlenia:

— Vezmem si ju za ženu. Ju alebo niktorú.

Ani neviem prečo, ale ma to osvedčenie Dežovo veľmi nepríjemne bodlo. Najskorej preto, lebo som vycítil mimovoľnú výčitku z neho, že ja som opustil Ilonu pre statkársku dcéru. A on „pán“ by si vzal učiteľku za ženu.

— Ty, Dežko, — povedal som po trochu rozvažovaní, — a ty myslíš, že ti to tvoji rodičia dovolia?

— Nedovolia, vydedia, prekľajú ma. Taký človek, s takými životnými náhľadmi, aké nám vykladal môj otec, nikdy nedopustí taký, podľa neho, hlúpy krok. Mne je to však jedno. Našiel som dievča, ktoré vyhovie všetkým jasným myšlienkam, ktoré sa ňou vzbudili v mojej duši. Neopustím ju. Som každý deň s ňou; vieme, hoci sme si to nepovedali, že sa máme radi do skonania, a nedotkol som sa ani jej ruky, ani si netykáme.

Krútil som hlavou.

— To je na neuverenie. Aký si ty čudák! Neznal som ťa z tejto strany. Veď si nebol lepší ako my ostatní.

Vzdychol:

— Nebol som. Máš pravdu. Bol som slepý, ako vy ostatní. Otvorili sa mi oči. Vidím, že je možný blažený a spokojný život jedine tou cestou, ako ma chce viesť Hanuľa.

— Dežko, uver mi, že teraz hovoríš v extáze. To sa minie. I ja som bol azda tak bláznivo zamilovaný, že by som bol dal život — a vdľačne — na pokyn toho dievčaťa. Dávno som ho zabudol. Hanuľa je iste dobré dievča, vychované — ako sa hovorí — bohabojnými rodičmi v dedinskom zákutí, neznajúce svet. Keď príde do víru života, bude inakšie zmýšľať. Oľutuješ, čo si v prenáhlenosti vykonal.

— Mýliš sa. Hanuľa je nie vychovaná v zákutí dedinskom. Je to skončená učiteľka. Má už dvadsaťštyri rokov. Pozná svet, a ako ho pozná! A jednako je svätá. Je to výnimočný duch, je na nej milosť božia. A mne príde do cesty taká osoba, taký boží dar, a ja ju mám opustiť! Mám ňou opovrhnuť!

Prišlo mi na um, ako mocne vplývala i na mňa, hoci som bol s ňou len pol hodiny. I zamyslel som sa. Pokladal som celý pomer Dežkov s Hanuľou za povážlivý. Ako sa to skončí? Čo by som mal urobiť, aby sa to najšťastnejšie riešilo?

— A rodičom si už niečo povedal?

— Nie. A to je najťažšia otázka v celej veci. Otec bude hromžiť; možno, aký je zaťatý a náruživý, keď sa mu niekto sprotiví, vyhodí ma z domu. Z toho si mnoho nerobím. Ale matka a sestra budú nešťastné. Budú plakať, budú ma zaklínať. Toto je strašné! A ja jednako neopustím od Hanule.

— Nemohol by som ti byť v niečom na pomoci?

— V čom? Nevieľ, v čom by si mi mohol pomôcť. Možno však, že o krátky čas áno, keď pôjde o náš sobáš.

— To ste už tak ďaleko? — zdúpnel som.

— Čo máme odkladať? Kúsok suchého chleba nám môj úrad poskytne. A nám to bude dosť... Jedine, čo od teba žiadam, aby si nás mal rád, s nami cítil. Hanuľa mi povedala, že si dobrý človek, a ja jej verím. Nehovor o tom nikomu, čo si počul.

— Dežko, ak niekoho rád, ak mi niekto prirástol k srdcu, tak si to ty a tvoja nevesta.

— Verím ti, brat môj drahý, — povedal a stisol mi ruku.

Vrátili sme sa k starým, ktorí teraz už boli v stoličnej politike. Dežko nás nechal tak, odíduc bez pozdravu.

O hodinu sa odkolísal i tučný Barnássy na svojich krivých nohách a ja som ostal sám s Lipnickým, kým mi kone nezapriahli.

Vicišpán si vytriasol fajku a nalial vína do pohárov.

— Vypime si. I tak je to už moje jediné potešenie. Fajka a pohár vína. Ktože mi má robiť radosť? Deti? Župan, môj ctený pán?

I začal ho omaľúvať.

Ja som hľadel naňho bez slova, ale som myslel na Hanuľu a Dežka. Čo urobiť? Nebolo by lepšie uvedomiť vicišpána o pomere Dežkovom? Možno Hanuľa by sa dala na niekoľko mesiacov odstrániť, hoc i pod zámienkou lepšieho miesta, alebo i liečenia, keďže je chorá na pľúca. Okrem toho som myslel i na to, ako by som si získal vďaka vicišpánovu, keby som mu všetko vyrozprával.

— Počujte, veď vy nesledujete, čo vám hovorím; ktovie, kde váš duch blúdi. Hľadíte tak prázdno na mňa.

Zobral som sa.

— Nuž, áno, pán vicišpán. Myslel som na veľmi vážnu vec, ktorá sa vašej rodiny veľmi zblízka týka.

— Čo je to? — zazrel na mňa, zvrátiac čelo a obočie. Obzrel som sa, či nás nikto nepočuje, a zatým povedal som skoro šeptom, nahnúc sa k nemu:

— Dežko je zamilovaný do učiteľovej dcéry z Ušova a chce si ju vziať za ženu.

— Ebadta kutyája! Čože sa šalie? Alebo vy tárate do sveta? — skričal a buchol na stôl, až nádoby podskočili na ňom.

— Je to celkom isté. Teraz mi to povedal. Ráta s tým, že pán vicišpán to nedovolí.

— Pravdaže, nikdy. Radšej nech ho uvidím mŕtveho, než aby mi taký škandál urobil.

Učiteľku! A Lipnický! A ešte k tomu panslávku, a akú!

Vyskočil a nechal ma tam bez slova. Iste utekal za Dežkom, lenže toho už doma nebolo.

Odobral som sa od dám v izbe, ktoré sa ma pýtali, čo je s vicišpánom, keď utekal cez salón ako fúria?

Povedal som, že úradné veci ho rozmrzeli a šiel som preč. Pani vicišpánka, jemná, utrápená stará pani, sa na mňa pochybovačne dívala. Zdala sa omnoho staršou, ako mala byť podľa veku. Mala ťažký život s takým mužom.

— Nenahneval sa na Dežka? — pýtala sa.

— Pánbohchráň!

Cestou sa mi všetko lepšie rozležalo v hlave, i ľutoval som, čo som urobil. Nemal som sa do celej veci miešať. Paromvie, čo ten natrhnutý človek v svojej zúrivosti urobí.

Vicišpán na druhý deň už včasráno prihrmel na svojej vysokej bričke a veľkých čiernych koňoch i s hajdúchom na baku do Ušova pred školu. Vrazil do obytnej izby bez pozdravu, s klobúkom na hlave; za ním vošiel i hajdúch.

Chudý, biedny učiteľ Miloslav Dluhík sa obliekal a jeho žena, na ktorej tiež nebolo vidieť blahobyt, postieľala.

Vicišpán reval:

— Kde je tá pobehlica, kde je tá vaša dcéra, čo zvädza mladých ľudí? Keď chce, nech behá, s kým chce, ale môjmu synovi nech dá pokoj, lebo vás vyženiem nielen z tejto školy, ale z celej krajiny!

Dluhík sa triasol, ruky mu hádzalo rozčúlením, chcel odpovedať, ale len nemo otváral ústa. Vtom vošla Hanuľa z bočnej izby a stala si k otcovi. Bola už celkom vyriadená a okrem neobyčajnej bledosti nebolo na jej tvári vidieť premeny, bola milá a ľútostivá ako vždy.

— Tatuš, upokojte sa. Ja pána vicišpána hneď utíšim, — i chcela Lipnickému vyložiť, čo je vo veci, keď jej matka začala kričať ako bez rozumu:

— A kto ste vy, čo sa opovažujete vraziť k poctivým ľuďom horšie od zbojníka a okrádať ich o jediný majetok, čo majú, o ich česť? Vy ste vicišpán? Vy ste strážca poriadku? Vy ste lupič! Straťte sa z môjho domu!

— Hovorím vám ešte raz, — kričal Lipnický, — odpracte tú osobu odtiaľto, lebo ju odpracem sám!

Hanuľa predstúpila pred vicišpána, uprosiac rodičov, aby mlčali.

— Pán vicišpán, upokojte sa. Uznávam vám, musíte byť veľmi nešťastný, ale verte mi, nemáte prečo. Ja som vášho syna nezvädzala, ale ani on mňa. Nie som jeho milenkou, a nebojte sa, nebudem ani jeho ženou. Dovoľte, aby som sa len ešte raz s ním zišla, aby som

mu všetko vysvetlila? O dva-tri dni ma už tu nebude — i usmievala sa naňho milo a kývala mu hlavou, aby prisvedčil.

— Nie sú to len kadejaké švindle? — hovoril Lipnický, ale už omnoho tichšie.

— Nech vám boh odpustí, že takto upodozrievate nevinné dieťa, — povedal rozhorčene Dľudík.

— Tatuško, nemrz sa na pána, veď on ma nezná. A dnešné dievčatá sú väčšinou také, ako si on o mne myslí. Nuž, pristanete, pane?

— Hovoríte, o tri dni vás tu nebude?

— Celkom iste nie! — povedala Hanuľa s takým výrazom tváre, že všetci ustrnuli a jej matka začala plakať.

— A kdeže pôjdeš, kdeže sa podieš?

— Svet je veľký a ja mám mnoho priateľov, — odvetila tak uspokojivo a povznesene, že na všetkých prišiel akýsi pokoj.

Len hajdúch, Ondro Beloň, vydal hlas, ako keby plakal a uvrzol z izby.

I Lipnický sa upokojil.

— Vidím, že ste dobré, vážne dievča, nechcete zničiť pre chvíľkový záchvat lásky, aký je pri mladých ľuďoch taký obyčajný, existenciu mladého človeka. A neďivím sa mu, že ste sa mu zapáčili, — chcel zažartovať, ale nikomu z Dľudíkov nebolo do smiechu. — Tak teda o tri dni. Zbohom. A prepáčte otcovi, že stratil chladnú krv, keď ide o šťastie jediného syna, — hovoril, vychádzajúc z domu.

Vysadol na vozík a odfrčal.

Na tretí deň podvečer hľadali po celej dedine Hanuľu. Nebolo jej nikde celé popoludnie. Dľudíkovci s farárom Drobniakom chodili po domoch, vypytujúc sa, kto by ju bol videl a vedel niečo o nej.

Videli ju viacerí, ale už pred hodinami a len v dedine. Bola dobrej vôle ako vždy, a mala len svoje zvyčajné háby, aké nosievala.

Zmrklo sa, prišla noc — dievčať a nebolo nikde. Zúfajúcich rodičov tešili, ako vedeli, farárovci a niektorí priatelia.

Gabica, hoci ľahkomyselná, nebola zlého srdca. Sedela tiež do polnoci v škole a rozposlala čelaď z kaštiel'a hľadať slečnu. Pravda, keď nastala noc, museli prerušiť všetko hľadanie. Aké to bolo čakanie do svitania! Nešťastná mať a úbohý otec vďačne by boli pretrpeli namiesto toho hrozného duševného trápenia akúkoľvek telesnú bolesť.

Okolo siedmej prišiel pastier, nasprostastý Pavo Mičuda so zvest'ou, že je slečna s mladým od vicišpánov v bučine na Jánskom vršku. Ale sa mu vraj akosi nevidia. On ich zazrel sediacich

na briežku z náprotivného kopca, kde pasie dobytok. Hľadel na nich dosť dlho, zapekačku vyfajčil, čo sa nehli. Možno, že už umreli.

Učiteľka zúfalo skríkla a všetky prítomné ženy zaplakali.

Jedni utekali do mesta po Búroša, druhí sa vybrali na obďalečný Jánsky vrch, kde pod starým bukom, šumiacim tarkavým jesenným listím, našli Dežka a Hanuľu oblapených — mŕtvych. Boli opretí o starý strom, ktorý ako keby ich bol privinul svojimi konármi a zasýpal prchnúcim žltým a červeným listím.

Pri nohách ležal revolver, Hanuľa a Dežko mali po jednej rane do srdca.

Zamierajúcu učiteľku odviekli, ako i riedke vlasy si trhajúceho Dľudíka. Nariekajúce ženy a rozčertení chlapi nadávali na Lipnického, spomínajúc iné prípady jeho bezohľadnej surovosti.

— Akej kaše si navaril, takej sa naje, — riekol starý Klanica. — Však i on prišiel svojím besnením o syna.

— Čo si on z toho robí, — podotkla Juránička, — veď on nemá duše, len kus čiernej hliny, ako povedala stará Cigánka o zlom žandárovi.

Búroš prišiel za prekvapujúco krátky čas a prezrel mŕtvolu. Nebolo pochyby, boli už dávno bez života, stuhnuté. Prehliadnuc ich šaty, našiel u obidvoch po kartičke z Dežovho notesa, napísané ceruzkou.

Keď čítal karty, vypadli mu slzy. Hanuľa písala: „Mamička a tatuško, oželejte ma; beztoho nebolo môjho života mnoho na tomto svete. Bola som na ceste, ktorou kráčali Jaroš i Milka. Videla som už, kde vedie. I trafil sa mi taký milý spľucestujúci, nuž ideme spolu. Pochovajte nás do jedného hrobu. Nech vás poteší boh dobrotivý. Vaša Hanuľa.“

Dežko písal matke: „Mama drahá, ukrutne mi strpčuje posledné chvíle, že tebe a Irenke zapričiním takú strašnú bolesť. Ale nemôžem opustiť najlepšie dievča na svete. Teraz som ju bozkal prvý a ostatný raz. Usmiala sa mi. O dve minúty už bude po nás. Pochovajte nás spolu. Bozkávam ťa a Irenku. Želáme vám všetko blaho. Dežo.“

Hanuľu odviezli do školy do Ušova a Dežka do Lipnického kaštieľa. Tak to rozkázal vicišpán, chcējúc ukázať, že má dušu ako Riman. V krypte Lipnických nebude vylihovať kadejaká dcéra panslávskeho učiteľa. Keď vedel urobiť poriadok so živými, tak ho urobí ešte ľahšie s mŕtvymi.

Ale mŕtvi majú tiež svoju moc. Vicišpánke sa noc po noc snívalo o Dežkovi a Hanuli. Všeličo, raz to, raz to. Ale vždy ju prosili, aby ich zlúčili.

Žene ľahko vynájst' figel'. Lipnický odcestoval raz na týždeň do Pešti, a to bol dostatočný čas na premiestnenie milencov. Lipnická chcela najprv, aby bola Hanuľa tiež prenesená do ich krypty. Tomu sa vzopreli Dľudíkovci, ktorým sa zdala príšernou predstava, že by ich dieťa malo ležať medzi ľuďmi jej každým spôsobom cudzími a najmä i v spoločnosti Lipnického.

I rozľúštili otázku tak, že ich pochovali v parku Lipnickovskom na útulnom mieste, medzi starými lipami na kvetnatej lúčke. Na hrobe je kameň s nápisom: „Hanuľa a Dežko. Odišli

spolu. Boh sa zmiloval nad nimi.“

Keď Lipnický stál nad týmto hrobom, neriekol nič. Musela mu zaryť do srdca výčitka, že on sa nezmiloval nad nimi, ale boh.

Ja som si myslel, že sú stavy a národnostné roztržky výmyslom diabla a zlých ľudí. Prečo len tak strašne otravujú ľudskú dušu?

Myslel som to preto, aby som poľahčil svojmu svedomiu, ktoré ma hrýzlo, že som pred Lipnickým vytáral Dežkovo tajomstvo. Keby bol jeho otec býval pripravený, bolo by sa celé možno zbehlo bez tragického konca.

Na šťastie o tom vedel len Búroš, ktorému sa Dežko vyžaloval pred smrťou.

Búroš mi raz povedal:

— Vy ste zavraždili Deža a Hanuľu.

Ale ináč to nerozprával pred nikým. Možno, že pred svojou ženou, lebo dlhé časy neprijala môjho pozdravu.

*

Myslím, že každý manžel špehuje svoju ženu, keď ju upodozrieva z nevery. Ja som sa neopovážil robiť Gabe výčitky, ale som ju podľa možnosti nebadane pozoroval. Keď jej nebolo doma a Rózka, jej chyžná, mi nezavadzala, som vše prezeral jej veci, hoci i nočným časom. Zaujímal ma najmä jej starodávny nočný stolík s mnohými zásuvkami. Zadovážil som si celú hľbu pakľúčov a otváral nimi, čo sa dalo. Lenže práve najtajnejšiu skrinku som nemohol otvoriť. Jednako sa mi raz podarilo vytiahnuť lístok papiera, z ktorého trčal konček vonku. Bol to zaujímavý dokumentík. Pravda, len ceruzou napísaný, ale i tak hodil ostré svetlo na moju situáciu. Nebol podpísaný, ale poznal som celkom iste na ňom županovo písmo.

Na papieriku bol len riadok, zrejme koniec dlhšieho listu: „Keď budeme mať peniaze, si ťa vezmem.“

Z toho vysvitlo, že Gaba a Guzy majú nejaký plán zadovážiť si väčšiu sumu peňazí, mňa sa striasť a zatým sa zoberú.

Županova pani bola už taká slabá, že sa s jej skonom rátalo každý deň. Pravdepodobné bolo, že si župan za najkratší čas bude chcieť vziať za ženu nejakú bohatú dámu, ktorej sa nejako strasie, keď vymámi od nej väčšiu sumu, a vezme si Gabu. Ponáhľať sa musí, lebo teraz sa už s určitosťou povrávalo, že ho pozbavia úradu, a on sa iste bude usilovať oženiť, kým je ešte županom.

Rozmýšľal som, čo mám urobiť. Mal som Gabu istým spôsobom rád. Isté je, že vedela byť prvotriednou milenkou, ale z toho mali iní omnoho viac pôžitku ako ja. Nemal som nádeje získať si jej lásku len pre seba. Vedel som, že sa ma vtedy strasie, keď bude chcieť. Lenže som jej mohol robiť ťažkosti a preťahovať rozvod, alebo jej ísť poruke.

Život, aký som viedol, sa mi zunoval nadobro. Pracovať dve-tri hodiny bez chuti v kancelárii a zatým sa povalovať do pozdnej noci po hostincoch, vyčkávajúc kompánov, ktorí by ma pozvali na pohár vína, sa mi čím ďalej, tým väčšmi nepozdávalo. Peňazí na lumpovania a karty mi neostávalo, lebo mi môj skromný plat test' a žena vypoďkali, ako som ho dostal.

Domácnosť ma nemohla tešiť, keďže som ju vlastne nemal. Bol by som sa vd'ačne zaujímal o gazdovstvo. Ale test' mi raz navždy zakázal sa pliesť do vecí, do ktorých sa vraj nerozumiem.

Uvážiac všetko, nahliadol som, že by bolo pre mňa vykúpením, keby som sa mohol vyslobodiť z jarma szökeovského. Ale zasa by som bol býval nerozumný, keby som nebol hľadel čím najviac vybiť zo župana za moje odstúpenie mu ženy.

Možno, že najbližšiu reštavráciu ešte on vykoná; ved' už mala byť o tri mesiace. Možno, že mu žena umrie za najkratší čas a že ešte stihne vziať si už vyhľadanú ženu, ktorou polepší svoje hmotné postavenie, ktorého slabosť bola najväčšou príčinou, nútiacou ho opustiť úrad.

Odhodlal som sa jedného dňa ísť k nemu do kancelárie. Keď som vošiel k nemu, sedel v klubovke, majúc prevesené nohy na jednej strane operadla a hlavu opretú o jeho opačnú stranu. Fajčil, hľadiac zadumane na povalu.

— Ponížený služobník, pán osvietený.

— Dobrý deň, pán asesor.

Ostatné časy mi zasa vykal. To sa uňho menilo. Vôbec robil na mňa dojem, že vlastne ani nevie, na akej nohe je so mnou. Či som vôbec na svete.

— Tak čo je dobrého?

— Prichádzam so žiadosťou.

— Nuž čujme, s akou?

— Bude reštavrácia a mne sa už moje asesorstvo zunovalo, rád by som dostať iné miesto.

— Nie zlá myšlienka od vás. A aké, ak sa smiem spýtať?

Vyskočil pružne z klubovky a prešiel k písaciemu stolu.

— Barnássy, sirotský prézes, ide do penzie.

— Isté je to nie, ale pravdepodobné. Lenže na to miesto ašpiruje jeho syn Aladár.

— Dajte mu iné miesto.

— Ktoré napríklad?

— Máte šiestich hlavných slúžnych. Každý je súci na penzionovanie. Vykopnite z nich jedného. Napríklad môjho test'a.

— Ohohó! Test'ov nevykopneme, amice. S tými musíme na dobrej nohe stáť.

— Tak vyhod'te Berceyho, však trpí už na delírium tremens.

— Len niekedy. Pol roka je veľmi upotrebitel'ný. A pri voľbách nezaplatiteľný. Unmöglich!²¹

— Tak Szattyándzkeho. Máte s ním len nepríjemnosti.

Župan si počúchal fúzy a rozstrapatiac ich, hľadel na ne.

— Hm, — riekol o chvíľu, — čosi hovoríte. To by bolo zabiť dve muchy naraz. Ale vlastne, povedzte mi, čím podopierate svoj nárok na prézesstvo?

Hľadel som mu s porozumením do očí.

— Rozsobášim sa.

— Nehovorte, — riekol župan posmešne. — A čo je do toho stolicu a sirotsky úrad, že sa rozsobášite?

— Nič.

— Tak teda?

— Vás je do toho, pán župan.

— Ako to rozumiete? — riekol ticho, hľadiac na mňa hrozivo.

Pristúpil som celkom k nemu.

— Myslíte, že nemôžem dokázať, že ma moja žena s vami...

— Ticho, ticho! Vidím, že ste rozumný človek. Viete čo? Nerozsobášite sa a ja urobím všetko možné, aby ste sa stali prézesom.

Zastal mi rozum. Nerozumel som z celého nič. Musel som hľadiť naňho veľmi sprosté, lebo sa hlasite usmial.

— Počujte, amice, a prečo vy predpokladáte, že by mi bolo milé, keby ste sa rozsobášili?

— Bože môj! Máte radi Gabu, že by ste si ju vd'ačne vzali!

— Barátom,²² keby som si musel vziať každú ženskú, ktorú mám rád, to by som mal hárem, a to dobre zariadený.

— Povedať to Gabe?

— No, to je práve nie veľmi potrebné. Veď viete, aké sú ženy v tomto ohľade nerozumné, nemajú rady konkurencie.

— Len preto jej to nepovedať? Vôbec povedať jej, že dostanem prézesstvo pod tou podmienkou, že sa nerozsobášim s ňou?

— Počkajte, ešte neviem, ako to bude. Podpíšte mi túto kartičku, — i napísal chytro na kúsok papiera niekoľko riadkov.

Prečítal som: „Zaväzujem sa čestným slovom rozviesť sa so svojou ženou Gabrielou Szökeovou, keď budem vyvolený za prezesa sirotskej vrchnosti.“

— Tak to jednako žiadate, aby som sa rozviedol?

— To ešte neviem. To závisí od okolností. Ešte neviem, ako sa mi lepšie hodí, či rozviesť, či nerozviesť. Mne však stačí, že sa musíte rozviesť, keď to budem chcieť. Podpíšete, či nie?

Rozmýšľal som trochu. Čože riskujem? Že sa musím rozviesť? Ved' to chcem. A rozviesť sa môžem i bez rozkazu županovho, keď sa mi páči, lebo sa nezaväzujem, že sa nerozvediem.

I podpísal som.

— Tak je to v poriadku, — riekol župan a vopchal kartičku ledabolo do vestového vrečka. — Tak, servus, pán prezes!

Každého prekvapilo, aký slávny pohreb mala županova pani. Nočným časom viezli v sprievode jazdiacich, fagle nesúcich hajdúchov jej telesné pozostatky z Blyštian do jej rodnej obce, asi šesť kilometrov vzdialenej, kde jej rodina mala pekné mauzóleum, v ktorom ju uložili na večný odpočinok. V sprievode bol nekonečný rad kočov. V prvom z nich sedel osvietený pán Jonáš Guzy v spoločnosti svojho najpriateľskejšieho hlavného nepriateľa Lipnického a plakal, nariekal usedavo. Bol to človek citlivého srdca, keď išlo o jeho kožu, i tak sa zdá, že mu prišli na um všetky hriechy, ktorými sa proti nebohej previnil, ktorá po jeho boku jedla dlhé roky najtrpkjší chlieb horkého sklamania. Lipnický fňukal s ním, a keď mu to i nešlo od srdca, tak žalostný hlas ešte dosť dobre napodobňoval.

V ostatných kočoch išlo panstvo podľa stupňa a úradného stavu, čím ďalej od pohrebného voza, tým veselšie. Veľkí páni, najmä v spoločnosti starších dám, ako-tak zadržali istú vážnosť, a čo mladší, využijúc nočnej tmy, povytáhovali všelijaké väčšie-menšie fľašky so slivovicou, borovičkou a vínom a popíjali si veselo. Čo oni mali smútiť za osobou, ktorú väčšina z nich ani len nevidela? Museli sa zdržiavať, aby ostali len pri veselých anekdotách a aby sa nepustili do spevu. Vôľu na to mali.

Bola to podarená komédia.

Starší a stavom vážnejší páni sa zhovárali o tom, aké šťastie má tento huncút Guzy. Umrie mu žena práve v zvrchovaný čas. Ten lump už má nahovorenú akúsi pani Matildu Kurzhammerovú, viacnásobnú milionárku, ktorej na šťastie chybí len titul osvietenej panej. Iste si ju hneď po pohrebe v tichosti vezme a tak, zriadiac si majetkové pomery, ostane nám d'alej na krku.

A bolo by veru na čase, aby sa na jeho miesto už aj iný mohol dostať do županského kresla. Latróczymu, Formayovi by veľmi patrilo byť ním. Skorej ako Guzymu. Ved' jeho otec, a či starý otec, bol len krpčiarsky zemanček v Kalinove. Omaľovali ho a prešli zatým na jeho budúcu paniu, o ktorej už vedeli, že je prekrstená a že má spôsoby, kombinované z kožkárskej kinderštuby s jemnými mravmi chyžien a s dobytkom a obilím obchodujúcich ctihodných gentlemanov.

Tak pani županka našla svoj večný pokoj aspoň na onom svete v spoločnosti svojich znamenitých predkov, ak ich slávne činy vôbec stačili, aby im zadovážili ten pokoj, ktorý oni na tomto svete tak málokomu dopriali.

Bolo by na to potrebné mnoho ľudomilnosti a nekonečnej mäkkosti srdca, aby sme v tichosti neúfali, že sa aspoň trochu opekajú čo i na tichších ohníčkoch purgatória,²³ keď im to horúce, priveľmi vykúrené peklisko odpustíme.

Už niekoľko dní po dušu pozdvihujúcej pohrebnej slávnosti — ako ju niekoľko ráz nezabudol označiť v svojej pohrebnej reči pán opát Schuster — začali Guzyho kaštieľ čistiť, vakovať, maľovať, izby rozkošnými hodvábnymi tapetami pokrývať. Prichádzali vozy so skvelým nábytkom, o ktorom sa naše obecnstvo hádalo, na čo je vlastne každý kus. Doviedli štyri páry utešených kočových paríp a niekoľko rozličných kočov a vozíkov. Záhrady riadili záhradnícki majstri. Vôbec s celým kaštieľom sa stal najväčší prevrat. Gaba trávila celé dni v Blyšťanoch, rozkazovala, nariaďovala tam, ako keby všetko jej patrilo. Ľudia chválili preto jej dobrodušnosť. Ja som si myslel svoje.

Asi o dva týždne dostali čo lepší páni uvedomenie, že pani Matilda Kurzhammerová a pán pernai és hajderi Guzy Jónas²⁴ slávia svoj sobáš vtedy a vtedy vo farskom kostole obce Balogzár, kde mala pani Matilda svoj veľkostatok.

Páni Tibor Latróczy a Elemér Formay dali zabaliť svoje najlepšie fraky a išli na svadbu i s Lipnickým, ktorý nevzal si nijaký frak, rátať s tým, že si v meste, od Balogzáru neďaleko ležiacom, v obchode vypožičia potrebné šatstvo za lacnejší groš, ako by ho stál nový. Hovoril, že mu Guzyho sláva nestojí za frak.

Celé mesto bolo na železničnej stanici, keď sa doviezol nový — nie mladý — manželský pár. Pred stanicou stálo niekoľko štvoriek, ktorých záprahy mocní kočiši len s namáhaním udržali v akom-takom pokoji.

Keď vlak zastal a hlavný župan vystúpil z prvej triedy, spustila na stanici postavená cigánska banda tuš a Latróczy zložil novú pani županku elegantným švihom z vozňa, predstúpil a rečnil, ako obyčajne najhorší rečník obecného zastupiteľstva, a pozdravil panstvo. Obecnstvo z vďačnosti za lacný pôžitok kričalo „éljen“ a bielo oblečené dievčatá s kyticami vykonali svoje vekmi ustálené funkcie. Špatnejšie z nich župan potľapkal po líčku a krajšie bozkal na čelo s otcovským dojatím.

Lepšia čiastka obecnstva bola výzorom hlavnej županky nepríjemne prekvapená. Očakávali staršiu, tučnú pani, a zazreli elegantnú, štíhlu, veľmi isto vystupujúcu dámu vo veku medzi dvadsaťpäť a šesťdesiat rokmi, ktorej správanie bolo milé, priateľské, blahosklonné. Znalci hovorili, že bolo v ňom primnoho blahosklonnosti. Tomu by sa však pri najbližšom verejnom vystúpení dalo ľahko odpomôcť väčšou dávkou veľkopanskej vážnosti. Jej spôsob hovorenia poukazoval na prvotriednu školu. Hovoriť mnoho nehovorila, nechcejúc riskovať nejaké — povedzme — nedorozumenie. Ono je obsah reči ťažšie nabiť do hlavy ako spôsob hovorenia.

O županovi sa hovorilo, že za celý čas dvorenia bol stelesnený Don Juan. Všetky figle a kumšty vybitého šarméra²⁵ žien využil, aby si pani Matildu Kurzhammerovú nielen naklonil, ale aby vzbudil v nej čím najblkotavejšiu lásku k sebe. Potreboval tú lásku súrne. Preto kľáčil pred ňou, plakal, vzdychal, triasol hlasom, prevaľoval oči, bol s bozkami neodbytný a

neukojiteľný, prinášal jej drahé šperky, horel láskou a túžbou cez celý čas pred sobášom i niekoľko týždňov po ňom. Toľkú prácu si vzal s tou dámou len preto, aby ho vyplatila jedným kratučkým podpištekcom. A ako obozretý človek hľadel na to, aby mu podpis dala v „náhodnej“ prítomnosti jej správcu a kľučiaru slečny Irmu.

Pán župan všetku prácu s vystavením toho podpísať sa majúceho písomka vzal na seba, nakoľko ho sám vlastnoručne napísal pred ňou. Bolo krátke, nie viac bolo celé ako tri riadky, ktorými sa zaviazala pani Matilda Kurzhammerová vyplatiť z manželskej lásky, bez akéhokoľvek nároku hocijakej náhrady, všetky dlžoby, ktoré jej manžel, pán Guzy Jonáš, bude mať v deň ich sobáša.

Pán župan ju ubezpečil, že je to pre ňu maličkosť. Ale aby mohli pokojne a šťastne žiť, je to nevyhnutne potrebné. Pani Matilda môže byť presvedčená, že žije a mrie len za ňu, a tak nesmie byť medzi nimi takej špatnej hmotnej hrádze. Pravda, pani Matilda sa ho spýtala, koľko to asi môže činiť, tie jeho dlžoby, na čo jej pán župan odpovedal nonšalantne, *na gavalierske, čestné slovo*, pravda, tentoraz v náhodnej neprítomnosti všetkých svedkov, že okolo stotisíc korún. Na to sa pani Matilda pohrdlivo zasmiala, že takého gavaliera, ako je jej Jónika, by bola na viac dlžôb cenila. Iste jej pán župan posmešné ústa zavrel bozkami.

Pomocou osvedčenia, podpísaného správcou a kľučiarom ako svedkami, si pán župan v peštianskych bankách vykonal ešte niekoľko stotisíc korún pôžičiek, vyplatiteľných podľa istých, v bankových kruhoch zvyčajných kautel.

Po sobáši na rozkaz pani županky fiškál dr. Ižo Steiner vykonal vyplatenie všetkých dlžôb pána župana, ktorých bolo viac ako stotisíc korún. Bolo ich omnoho viac. Nechýbalo mnoho do milióna. Pán župan sa postaral, aby mu i nejaké hotové peniaze ostali v rukách. Napokon, čo bolo na tom? Pani Matilda bola veľmi bohatá, mala viac miliónov. Jeden mohla dať za toľko lásky a také veľkopanské postavenie.

Na nežnosť pána župana hádže krásne svetlo, že sa postaral o to, aby sa jeho pani nedozvedela naponáhle, koľko peňazí musel pán fiškál urobiť tekutými (folýositami), aby vyplatil všetky dlžoby. Veď mali z čoho žiť i bez tých peňazí. A na dopočutie zlých novín je vždy dosť času i neskoršie.

Parádne štvorky prihrmeli do parku županského zámku a zastali pred širokou terasou, na ktorej očakávala panstvo služobná čeláď na čele so správcou panstva Blyšťany a s veľmi peknou a do zjedenia vkusne odetou dámou.

Keď moja Gabica, ktorá s otcom a so mnou tiež sedela na jednej zo štvoriek (županovej, lebo my sme nemali na bydle takého záprahu, s ktorým by sme sa pri takej príležitosti boli mohli ukázať), zazrela krásnu osobu na terase, zvolala:

— Érdekes, zaujímavé, čo *tá* tu robí?

Bolo to ozaj zaujímavé. Neskoršie sa Gabica presvedčila, že budúcnosť mala pre ňu s tou osobou ešte viac prekvapení v svojom „cégri“.

Bola to Magda Brettschneiderová.

Keď si páni županovci niekoľko dní oddýchli, začali robiť na naliehavú žiadosť pani Matildy

návštevy po okolitých popredných pánoch. Pán župan síce pod všelijakými zámienkami odhováral od toho svoje „drahé srdce“, ale jej slzám nemohol odporovať, i urobili niekoľko vizít. Keď im nie práve v presný čas boli povracané, pani županka si nežiadala ísť viac z domu.

Pani Matilda bola veľmi dobrá gazdiná a rozumela sa najmä do kŕmenia sviň. Týmto svojím umením značne zveľadila svoj majetok. Ale kŕmenie mangulíc je nie veľmi zaujímavá téma pre dámy v salónoch. Bože, koľko iných vecí zaujíma človeka väčšmi! K tomu sa ukázalo i to, že pani županka nedá nič na kadejaké hlúposti, ako sú spoločenské spôsoby, na čo zasa ostatné dámy kládli nepomerne veľkú váhu. Pani Latróczyho a najmä Evička Formayová chytro vykutili, že pri príchode preukázané pekné správanie bolo horko-ťažko s ňou našudované slečnou Greenrockovou, jej anglickou spoločnicou, ktorú si najala krátko pred sobášom.

Aby pani županka jednako mala akúsi spoločnosť, navštevovali sme ju na žiadosť županovu my, Gabica a ja, skoro každodenne. Obyčajne som ja trávil s ňou čas, chodiac po dvore, po poliach, lebo v izbách ju nič netešilo. Bola to dobrá, prostá osoba, ktorá sa dostala naozaj nepochopiteľným spôsobom do osídíel Guzyho, ktorého prehliadla zakrátko skrz-naskrz. Veľmi chytro vytriezvela. Ale keď zaobchádzali s ňou v dome láskavo a s presnou úslužnosťou, bola spokojná, najmä keď ho celé dni nebolo doma.

Gabica sa s ňou veľmi dobre znášala. Hovorila s ňou o gazdovstve, o ktorom mala akýsi čuch, a tá dobrá osoba sa jej odmeňovala za jej prítulnosť i cennými darmi. Medziiným jej darovala prsteň, ktorý bol hoden niekoľko tisíc korún, ako sme sa presvedčili, keď jej ho otec ukradol a založil.

Takto sme nažívali príjemne a priateľsky niekoľko týždňov, kým neprešla reštavrácia, na ktorej ma naozaj vyvolili za sirotského prézesa, čo bolo veľké advancement²⁶ pre mňa, berúc do ohľadu nepatrný počet mojich služobných rokov.

A jednako mi to nebolo milé. Tieto týždne sme žili s Gabicou tak, že sa to zdalo ako manželstvo. Ja som mal Gabu vždy rád a teraz i ona ukázala ku mne trochu lásky. Možno preto, lebo nechodila nikde, len do Guzych, a župan bol málokedy doma; k tomu i Magda odvádzala jeho pozornosť od Gabice.

Bol by som býval veľmi spokojný, keby tieto pomery boli trvali roky.

Ale reštavrácia prešla a dlžoby županove boli povypĺčané.

A tu nastúpila v domácnosti županovej podivná a veľká zmena.

Magda, dosiaľ stelesnená ľúbeznosť voči pani županke, sa premenila za noc na protivnú, pyskatú babu, aká môže byť len osoba, pochádzajúca zo spodiny periférie veľkého mesta. Bolo prekvapujúce, kde tá osoba, jednako dieťa vzdelaných ľudí, nabrala takej urážlivej bezohľadnosti.

Každým posunkom, každým slovom, pohľadom urážala tú dobrú, skromnú paniu, ktorá plačúc žalovala sa mi na jej správanie.

— Viete, keď som ju poprosila, aby mi poslala slečnu Greenrockovú, povedala mi, že by som ju skorej ja mohla obslúžiť, ako tá *dáma* mňa! K tomu pobúrila celú čeľaď proti mr. Thompsonovi, ktorého teraz nikto nechce poslúchať. Len sa mu porúhajú... A prečo nebola tu po tieto dni Gabica? Či sa i ona hnevá na mňa? Neviem, že by som jej bola v niečom ublížila.

Vedel som už, odkiaľ vietor duje.

— Gabica je nie doma. Musí súrne urobiť niekoľko návštev; môže to potrváť niekoľko dní,
— vyhovárал som sa.

I ja som bol dostal pokyn, aby som do Guzych tak často nechodil. Ale rozmyslel som si: Čo mi teraz po županovi? Urobil ma prézesom, viac od neho nemám čo čakať, a ženu mi podľa všetkého tiež vezme. Aspoň sa ja zachovám slušne k tej oklamanej osobe.

Náhodou sa pamätám, že to bolo v jednu stredu večer, keď prišla pani Matilda k nám pešo so slečnou Greenrockovou. Magda im nechcela dať kone a voz, kúpené za jej peniaze.

Hľadala Gabicu, ktorá nebola doma; zaviedol som dámy do salóna a dosť som nevedel, čo si s nimi počať, keď som videl, že by chceli niečo povedať, ale nevedeli ako do toho.

Napokon sa zobrala slečna Greenrocková a pozerúc na svoju paniu, sa pýtala:

— A madame nepríde domov?

— Myslím, že sotva, lebo išla do mesta na návštevu.

— To je zle, lebo my sme mysleli, že tu prenocujeme. Zajtra by sme odcestovali odtiaľto do Pešti.

— A prečo neprenocujete doma, veď vám je odtiaľto do mesta ďalej.

— Ja sa už nevrátim do Blyšťan. Skončila som tam svoju úlohu, — povedala pani Matilda a začala plakať.

Zarazene som hľadel na ňu.

— Preboha, a čo sa stalo?

— Milostivá sa presvedčila, že pán župan je nie gentleman, ó, nie, práve opak. Bol k nej surový, urazil ju a — dovolil si obľapať a bozkávať pred ňou tú zlú ženu.

Zamĺkol som a krútil ľútostivo hlavou.

— To ste, pravda, videli len vy, osvietená pani, tú scénu s Magdou?

— No, pravda, mal rozum nerobiť to pred svedkami. To bola komédia, usstrojená len pre moje oči. Ó, akému hochštaplerovi som padla do rúk, — povedala s rozhorčeným posmechom a žalostne plakala.

— Čo urobí teraz osvietená pani? — pýtal som sa.

— Čo urobím? Prosím vás, nemenujte ma osvietenou. Nechcem to viac ani počuť. Čo urobím? Čo môžem urobiť? Rozsobášim sa. Idem rovno do Pešti k svojmu advokátovi a podám žiadosť o rozvod. Teraz vidím čisto, že mu išlo len o to, aby ma oklamal o peniaze.

— A viete, o koľko ide?

— Povedal mi, že má asi stotisíc korún dlžôb, aby som mu ich vyplatila. Zaplatila som náučné. Druhý raz už nebudem taký blázon.

Vytiahol som obrvy a riekol:

— Hm, to by nebolo mnoho.

Slečna Greenrocková povedala:

— Bude toho ešte viac, nemyslíte?

— Bojím sa.

— Čože, viac ako stotisíc? — skríkla pani Matilda.

— Počul som o mnoho väčšej sume.

— Koľko ste počuli? — skríkli obe ženské razom.

— Omnoho viac!

— Povedzte koľko!

— Skoro milión.

Obidve vyskočili a začali, rukami zalamujúc, nariekať.

— Milostivá, upokojte sa. To sú iste len povedačky zo strany županovi nepriateľskej.

— Milión! Veď ma tým znivočí. Čo sme sa natrápili, aby sme trochu majetku nazbierali, a teraz mám takto prísť o osoh celoživotnej práce mužovej, otcovej a mojej!

— Milostivá pani má tých miliónov viac. A ako hovorím, nie je to isté, že je toho toľko.

— Mám viac, po žobraní nepôjdem preto, ale ma strašne hnevá, že som sa ja, predsa už nie malé dieťa, dala takto oklamať ako osemnásťročná zamilovaná hus. Vlasy by som si trhala, že som bola taká sprostá!

— Ak sa milostivým dámam páči, môžu tu ostať prenocovať. Ja by som odišiel inde spať, hoc i do hospody k židovi. Ale myslím, že by urobila milostivá múdrejšie, keby ešte teraz išla odtiaľto do mesta do hotela prenocovať, lebo Guzy je schopný i to nejako využítkovať proti milostivej, že tu nocovala v neprítomnosti mojej ženy. Dal by som vám zapriať, a veď je to nie ďaleko.

— Tak poďme, ale čím skorej, — skočila stále usedavo nariekajúca pani.

— Ráčte počkať, kým dám zapriaťnuť.

Vyšiel som zháňať kočiša. Cestou som klial. Môžem povedať, že som nebol ohľadom mravnosti zvlášť prepiaty, ale tento županov kúsok bol predsa len priostrý tabak. Keď sa táto vec roznesie po verejnosti, župana musia pozbaviť hodnosti. Nuž ale čo si taký lotor z toho robí? Ak je pravda, že mu tá hlúpa osoba sama dala toľko peňazí, tak nepotrebuje viac ani úradu, ani ju. Má povypĺácané dlhy, zariadený majetok a ostalo mu iste ešte niekoľko stotisíc korún. Ak nebude sprostozahadzovať peniaze, môže žiť po pansky i do ďalekej smrti.

Pani županka odcestovala do Pešti a právo o rozsobáš sa za veľmi krátky čas skončilo. Obe stránky poznali, že nemôžu spolu žiť. Pani Kurzhammerová chcela žalovať pána Guzyho i pre podvod. Ale on, prebýjaný gauner, radšej pustil nepatrnú čiastku svojho lupu a ona sa vyrovnala, myslíac, že lepšia chudá zhoda ako tučné právo. I po zhode ju župan oklamal ešte skoro o sedemstotisíc korún!

*

Hoci pravota županova o rozvod sa pomerne chytro skončila, trvalo to jednako niekoľko mesiacov. Za ten čas žil pán Guzy zlaté časy. Bol slobodný a mal pritom dve pekné milenky a peňazí dostatok. Gabica by bola chcela, aby sa i naša pravota o rozvod začala čím skorej, ale Guzy dôvodil, že by to bolo priokaté a že sa my len potom rozsobášime, keď on už bude rozvedený.

Gaba by bola i na to pristala, ale žiadala, aby Magda odišla z domu. Dobré, uzná, že bola potrebná na odstránenie pani Matildy, ale teraz ju tam už nebolo treba. Lenže s Magdou nebolo tak ľahko obskočiť. Ona vedela toho mnoho a vyhrážala sa, že sa ponúkne pani Kurzhammerovej so svojimi vedomosťami, a to by bolo bývalo veľmi nepríjemné. To posmrdkávalo kriminálom. Tak radšej nie.

Rozvod Guzyho nebol ešte skončený, keď prišlo jeho pozbavenie županskej hodnosti. Stolica si vydýchla, hoci vlastne nemala prečo. Veď on bol i pre úradníctvo i pre obecenstvo vzorným županom; úradníci robili, čo chceli, on im do nijakej kaše nedúchal, a obecenstvu za dobré slovo a hlavne za tvrdé groše vykonal, čo bolo možné. Každému nepríjemnému rozčuľovaniu išiel z cesty, a preto ani na panslávov nedovolil robiť pohony. On vedel, že mu pre každú takú hlúposť chodili na krk i všelijakí vplyvnejší panslávi, s ktorými žil ináč na priateľskej nohe. Veď hneď Búrošom zaopatrená pôžička padla nepríjemne na váhu. On chcel dobre žiť a mať s každým svätý pokoj. Ale niektorí páni chceli byť županmi a rozduchovali všeobecnú mravnú rozhorčenosť proti nemu, hoci tú mravnosť skutočne len vtedy poznali, keď išlo o jej upotrebenie za zbraň proti protivníkovi. Oni sami neboli o nič lepší.

Tentoraz však tým pánom, s Lipnickým na čele, klepli zuby naprázdno. Tak sa zdá, že vtedajší minister vnútra bol dobre poučený o hodnote tých chlapíkov, natískajúcich sa mu, a poveril susedného župana i spravovaním X-skej stolice.

Guzy sa smial. Vyhral na celej čiare. Aby ich ešte väčšmi rozhneval, roztrusoval všade, že to bol on, ktorý ministrom poradiť, ako má županskú otázku rozlúštiť.

Ale niet ruže bez trňa. To pobadal skorej, ako mu bolo milé, i Guzy. Musel sa rozhodnúť medzi Gabou a Magdou. Stál na rázcestí ani Herakles,²⁷ voliaci medzi hriechom a cnosťou.

Gaba by bola sama najväčšmi prekvapená, keby jej bol niekto vyložil, že tentoraz ona predstavuje cnosť. Ona totiž chcela s Guzym riadne manželstvo, a Magda by bola bývala spokojná i s titulom správkyne domu pána Guzyho. Pravda, predbežne. Iste si robila nádej, že by ho bola časom celkom opanovala a vložila mu na krk sladké jarmo manželstva.

Gaba vedela veľmi dobre, že Guzy sám sa Magdy nikdy nestrasie, lebo sa jej ani nechce striasť. Preto ona sama vyjednávala s ňou a prišla na takýto výsledok. Magda dostane od Guzyho raz navždy štyridsaťtisíc korún a Gaba jej zaopatrí vekom a postavením primeraného muža, s ktorým bude môcť byť spokojná.

Z jej rečí som vybral, že tým manželom by som mal byť ja.

Bol to podivný pomer medzi nami dvoma. Hovorili sme o svojom rozsobáši čo najpriateľskejšie, ako o okolnosti, žiadúcej pre nás oboch. Hoci som sa Gabe dosť nahovoril, keby bola taká, ako v ostatné časy, že bol by som veľmi šťastným manželom.

— Ale ja nie manželkou, môj drahý, — povedala mi, keď sme raz spolu obedovali v jej izbe pri malom kartovom stolíku. — Pomysli si, akou dámou ja teraz budem, keď si ma Jóni vezme. Má najkrajší kaštieľ v celej stolici. Kone, peniaze! Peniaze, braček, ktoré ja dostanem do svojich rúk, za to ti ručím.

— No, dobre, a čo ja mám z toho? Hoci si ma klamala, hoci som sa pri tebe dosť natrápil a nasužoval, jednako ťa mám rád. A teraz ťa stratím navždy.

Nahla sa ku mne a pohladila ma mäkkou rukou po tvári. Išlo jej o to, aby ma udržala pri dobrej vôli.

— Ty blázon, neboj sa. Nájdem ti ženu s peniazmi, a peknú, omnoho krajšiu, ako som ja, — tu pozrela na mňa koketne, že ma striasla nervózna zimnica. — Veď keď som teba klamala s Guzym, budem omnoho vďačnejšie Guzyho klamať s tebou. Chceš?

Čo som si mal počať? Robila so mnou, čo chcela.

Raz sa skončila i rozsobášová pravota Guzyho, a tak prišiel rad na moju. Môžem povedať, že mi bolo sprvu ľúto. Pravda, len sprvu, lebo Gaba ma zviedla s Magdou, ktorá odišla od Guzyho a vzala si byt v Stráňove, kde žila veľmi utiahnuto a vzorne, živiac sa údajne vyšívaním a maľovaním vejárov a podobných hračiek. I ja som musel vyjsť z kaštieľa Szökeho, keď sme sa rozsobášovali.

Podarilo sa mi nájsť byt u ovdovenej Žofky Zelinovej, mojej bývalej lásky. Mala pekný prízemný dom s troma dosť veľkými izbami a kuchyňou, ktorý prenajímala, sama bývajúc vo dvore v drevenom domci s jednou priestrannou izbou a kuchynkou. Držala si slúžku i paholka a bola veľmi dobre majúca sa gazdiná. Bola ešte veľmi hodná, hoci trochu stučnela.

Vďačne by som bol rozdúchal pahrebu starej lásky k nej, ale ona ma odbavila posmechom. Vôbec sa jej príroda celkom premenila. Za tých niekoľko rokov sa vyvinul v nej diabol skývražnosti a sebecka. Aké milé, dobrotivé, skromné dievča bola kedysi, takou skúpu sedliačkou sa stala. Sedela na peniazoch ani čert na duši. Keď som ju chcel oblapiť a obštipkovať, pozrela na mňa tak, že mi nadobro odišla od nej všetka vôľa.

— A čože si oni o mne myslia? — i odišla, trepnúc dverami.

Ono je pravda, že som sa za roky ani neobzrel o ňu, a keď som sa s ňou náhodou zišiel, ani som sa jej nepozdravil, keď som išiel s niekým. Tykať som jej nechcel, vykaním, onikaním by som ju bol urazil, tak som si ju radšej nevšímol. Pobadala a cítila to veľmi dobre.

Szöke v ostatné časy veľmi ostarieval. Nemal tej energie a nevrieskal ako predtým. Včашšie chodil domov. Jedného pekného dňa mu Búroš povedal:

— Géza, alebo krčma, alebo život! S obidvoma nezostaneš na dobrej nohe. Ak prestaneš lumpovať, môžeš sa ešte niekoľko rokov udržať, ak budeš tak ďalej pokračovať, tak ťa za rok pochováme.

— Brr, ako to nerozumne hovoríš! Ty si zlý doktor!

Starý bol zbabelý a prišiel v ten istý deň hneď po obede domov. Bol skrúšený ani chorý psík a vyžadoval, aby ho každý ľutoval a bral ohľad na jeho chorobu.

Keď sa zo dva týždne solídnejšie držal, pozbieral sa zasa a nadával na Búroša, že je somár, prepiatec, plaší ľudí podaromnici, a šiel zasa do hostinca. Na slávu jeho vystania urobili s ním kompani exces.²⁸ Vypil viac ako iný raz a prišiel domov neobyčajne podpitý. Ale na druhý deň nevládal vstať, srdce mu robilo nezdobu i hnal kone ozlomkrky po lekára, ktorý bol zasa zlatý, drahý, najmúdrejší doktorko.

Búroš mu povedal:

— Vidiš, Géza, prírodu neoklameš. Teraz sa ešte pozbieraš a môžeš byť lepší chlap, ako si bol. Ale riadny život!

Tentoraz poslušol. Dával si vždy od každého pulz chytať a prekrúcal oči ako chorá kura. A skutočne sa zozbieral. Nebol by vypil pohár vína za nič na svete, len fajky sa nechcel zrieť. Za dva mesiace cítil sa omnoho lepšie ako predtým, a i jeho gazdovstvo pocítilo jeho premenu. Zasa sa ozýval po dome a bolo badať na všetkom oko pána. Svoje dlžoby riadil sám, predal kus hory a mal peňazí nielen na zaplatenie najväčšej čiastky dlžôb, ale i mňa vyplatil, čo bolo tým súrnejšie, keď som odchádzal z domu.

On vedel — ako celý svet ináče — že sa s Gabou rozchádzam vlastne na jej žiadosť a že sme i popritom v najlepšej zhode, a nehneval sa na mňa.

Vyplatil som i otcovi dlh. Keď som mu povedal, že sa rozsobašujem, povedal mi:

— Si ty len šalamacha! Taký dom, takú paniu opustiť! Vždy som hovoril, že nemáš rozumu. No, ale komu niet rady, tomu niet pomoci.

Macocha mu skočila do reči:

— Nemelže toľko daromných rečí. Veď si vždy nadával na ňu. Mohol by si mu radšej povedať, aby sa o toho Ignáca obzrel. Ešte ho nechajú tí profesori prepadnúť.

Ignác bol môj mladší brat, majúci teraz maturovať v obchodnej škole.

— Čo je s Náckom?

— Parom ho tam vie, čo chcú s ním tí prekliati maďarskí profesori. Učí sa, veď vidím, a to ti doňho ak buta tót, tak buta tót, nikdy im nevie urobiť zadosť.

— Vidiš, otec, to je tvoj daromný panslavizmus. A ty hovoríš, že máš rozum?

— No, veď uvidíš, o čo ide, len sa dohovor s nimi, — škrabal sa otec za uchom.

Ono sa mu ten panslavizmus teraz veľmi videl. Bol s ním spojený aj istý honor, na ktorý, chudák, mnoho držal. Prebitý Búroš ho dal vyvoliť za predsedu remeselníckej besedy, čo mu veľmi do hlavy udrelo. Nevolali ho len ak pán predseda, tak pán predseda. Na Božie telo on s inými najpoprednejšími občanmi mestečka niesol baldachýn nad pánom opátom, ktorý ho vždy na každú väčšiu slávnosť i na obed pozval, kde boli najvyšší páni z úradov a — on!

Zhováral som sa s obchodníkom s obilím Schlimmerom, ktorého syn tiež maturoval, aby som sa prezvedel, čo je vlastne s mojím bratom, či ho bez príčiny neprenasledujú.

— Wissen Sie, Herr Präses,²⁹ — zhovárali sme sa po nemecky, — môj Arnold mi rozprával, že je Ignác celkom dobrý študent. Hovorí trochu po slovensky maďarsky. Viete, akí stock Magyaren³⁰ sme to tu. On sa *musí* zle učiť, on *musí* byť slabý, lebo je teraz matúra — und er kann zahlen.³¹ Môj Arnold sa tiež stal naraz slabým. Nebbich, a akým slabým!

— Odpusťte, pán Schlimmer, ale nerozumiem, čo tým chcete povedať.

— Bože môj, — taký múdry pán! — i mydlil palcom a ukazovákom. — Trochu pomastiť, trochu pomastiť. To je burza. Choďte k pánu profesorovi Lankayovi, das ist der ehrliche Makler,³² a zjednajte sa. Mňa opálil o osemsto korún. Môžem zato, že mám dom a obchod? Čo môže chudobný človek zato, že nemôže pod šiatrom bývať? Bolo by to lacnejšie. A o koľko lacnejšie! — I prevalil oči a pošúchal si ruky.

Prešiel som k Lankaymu, a skutočne sa zjednal na päťsto korunách. Za to prevzal pán profesor garanciu, že môj brat matúru zloží. Mohol to ľahko urobiť, lebo sa so zárobkom delili i ostatní profesori, ktorí chlapcom popredku povedali, z čoho sa majú pripraviť.

Mali pravdu! Načo robiť chlapcom daromné ťažkosti? A prísť k tomu o zárobček! Keď som to rozprával Lipnickému, divil sa mi, že na tom nachádzam niečo nemravné a nedovolené.

— Keby ste už len raz prestali s takými hlúpymi rečami! A komu tým škodí? Trpí tým vlast' alebo človečenstvo? Nie sú skúšky len forma odierania ľudí?

Dal som mu za pravdu a priúčal som sa po troche uvádzať tieto zásady i do svojej úradníckej praxe.

#K3#Magda#-K3#

Keď som mal čas, šiel som k Magde. Sprvu za tri-štyri dni raz, akosi okúňavo, neskoršie deň po deň, až som napokon celý voľný čas trávil u nej.

Obcujúc s ňou často, naučil som sa poznávať, ako som ju zaznával a aké je to mimoriadne

cenné a vysoko vzdelané dievča.

Prvý raz ma prijala dosť chladne a obradne. Chcel som si, ako znalec všetkých jej pomerov, hneď dovoliť žartom rozličné ľúbostné narážky, ona však nevzala na vedomie moje približovanie.

Začala mi dávať otázky a viedla rozhovor tým najslušnejším tónom. Prinútila ma zaobchádzať s ňou ako s jemnou dámou.

Oblečená bola skromne, ale veľmi vkusne. Vedela sa znamenite obliekať; každý oblek ju robil inou, a ako sa mi zdalo, vždy krajšou. Izba bola prosto zariadená, ale prísne čistá a prítulná.

Spýtala sa ma, či sa schádzame niekedy s Gabicou. Na moju, s úsmevom danú odpoveď, že áno, ma požiadala, aby som od nej vypýtal „Iphigeniu auf Tauris“,³³ ktorú bola od nej vzala mysliac, že ju bude čítať, ale celkom iste nečítala. Bolo jej ľúto knižky, ktorú dostala raz od matky na Vianoce.

Bol som rád, že mi dala to poverenie, lebo mal som príčinu k nej prísť. O tri dni šiel som jej povedať, že som už bol s Gabou a jej povedal o knižke. Zasa o dva-tri dni som jej oznámil, že zabudla ju poslať, až napokon o dva dni som jej ju doniesol.

Každý raz bola ku mne milšia a menej uzavretá. Posledne mi trochu stisla ruku, čo ma tak dojalo, že som jej ju trochu nasilu bozkal. Odvtedy som jej ju, prichodiac i odchodiac, vždy bozkával.

Najväčšmi ma prekvapovalo, že dievča s takou dobrodružnou minulosťou vie na mňa robiť dojem čistej, neskazenej ženskej. Účinkovalo to na mňa tak, že pohľady odchyťovala od mojich, keď sa nám oči stretli. Jej nie hanblivé, ale vyslovené cudné posunky museli mať podklad ozajstne precítenej cudnosti.

A ja myslím, že mali. Lebo keď som už chodil denne k nej a zoznámil sa s ňou bližšie, prihodilo sa mi, že sa preobliekala, keď som prišiel. Mala okolo postele postavenú španielsku stenu, za ktorou menila vrchné šaty. Pravda, pokladal som si za svoju povinnosť, postaviac sa na palce nôh, pozrieť na ňu. Nevidel som nič, čím by bola i v najmenšom prezradila niečo zo svojich vnád, čo každá trochu plesovite dekoltovaná dáma bez najmenšieho ostýchania ukazuje obecenstvu. Mala bielučkú vyšívanú sukničku, siahajúcu trocha vyše členkov, a vkusnú, hodne vysoko siahajúcu košielku. A jednako, keď zazrela moju žiadostivú tvár, skrížila ruky na prsiach a zavolala ostro:

— Chod'te hneď preč odtiaľto.

Z hlasu som vyrozumel, že to mieni naozaj. I odišiel som a usadil sa na pohovku a mlčky zapálil si cigaretu. Cítil som sa urazený a nehovoril som, aby som jej ukázal, že sa hnevám.

Ale naše mlčanie trvalo dlho. Za španielskou stenou som nepočul ani pohyb, ani hlas. Napokon sa mi zdalo, že zavzlykala.

Vyskočil som.

— Preboha, slečna Magda, azda len neplačete? Ved' keby som bol tušil, že vás svojím hlúpym kúskom urazím, bol by som radšej utiekol neviem kam, ako to urobiť. Odpusťte, Magda zlatá, drahá Magduška!

Keď videla, že je jej plač prezradený, zaplakala vzlykavo, zajakajúc sa ako malé dieťa:

— Vy si myslíte — že som ja ľahká... korist'... a že so mnou môžete... takto zaobchádzať... Nikdy by ste sa to... neopovážili... urobiť ženskej... ktorú pokladáte za... ozajstnú dámu.

— Magda, už ste oblečená? Môžete už vyjsť ku mne?

— Vy ste protivný, nechcem mať s vami nič viac do činenia, — povedala, ešte vždy plačúc, ale už s menšou náruživosťou.

— Magda, prisahám vám tu, ak chcete, na kolenách, že vás tu a v celom okolí pokladám za jedínú skutočnú dámu, že mám k vám najväčšiu úctu, že vás veľmi rád a že si (tu mi prišlo na um, že má štyridsaťtisíc korún) nič tak nežiadam ako to, aby ste boli celkom mojou, mojou jedinou sladkou ženičkou, keď sa skončí moje právo o rozsobáš!

Dievča sa hystericky zasmialo.

— Sie sind ein Narr, ein nährischer Narr!³⁴ — pritom vyzrela spoza steny, už oblečená, a úsmev jej zahrával na mäkkej, okrúhlejšej tváričke, na ktorej si vyplakané oči zakrývala šatôčkou.

Zasmial som sa šťastlivo, a pribehnúc k nej, vytiahol som ju za ruku do izby.

— Počujte, Magda, čo to má byť, vyznanie lásky a či čo, ten Narr, nährischer Narr?

— Vidíte, mne tak strašne zle padlo, že preto, že som sa dopustila kadečoho v živote, čo nám naši dobrí rodičia zakazujú, čo je naozaj nie pekné, čo je naozaj často hrozné, a aké hrozné, že už nemôžem nikdy viac byť šťastlivou. Ich werde schon immer eine Ausgestossene bleiben!³⁵

Tu začala zasa plakať, uľútostiac sa nad sebou tou tirádou.

— Podívaj sa, Magda, ja vidím, že ste prestáli ťažké skúšky a že ste v niektorej i prepadli. Ale kto zložil dobre každú skúšku? Azda ja? Ja, pán sirotsky prézes, pán všeobecne uznaný, majúci ešte pred sebou krásnu budúcnosť, ja som možno v každej prepadol. Teraz ste prestáli okrem jedného všetky exámeny, a keď ten zložíte, tak neprepadnete viac nikdy.

— A to je aký? — pýtala sa.

— Neviete? Také bystroumné dievča by to neuhádlo? Nuž, či ma máte radi a či si ma vezmete za muža? Keď na tú otázku dobre odpoviete, tak máte po skúškach.

Chytila ma za plecia a hľadela mi s blaženou bláznivosťou do očí.

— Už som vám povedala, že ste blázon, bláznivý blázon! Neviete, čo je to?

— Aha, tak to je to!

I chytil som ju do náručia a bozkával jej oči, ústa. Taká bola mäkká, teplá, prítulná na mojich prsiach! Možno, nebol som nikdy tak šťastlivý. Aspoň sa mi tak zdalo.

Priznám sa, že veľkú čiastku môjho blaženého pocitu zapríčiňovalo povedomie, aký som veľkodušný, keď také už spolovice stratené dievča zachránim pre slušný rodinný život. Pravda, bolo ono také chutné, voňavé, drahé; sálala z nej taká dobrotivosť a prítulnosť, že mi moja obeť nepadla príťažko.

Tak sme sa zasnúbili.

Zaiste som neznal, a ani dnes neznám osobu, s ktorou sa zhovárať vážne či žartom by pôsobilo väčší pôžitok. Hodiny sa v jej prítomnosti míňali, že som bol vždy prekvapený, keď mi po večeri povedala:

— Aber jetzt heisst es gehen.³⁶

Hoci mi bolo ľúto, ale šiel som. Nahovoril som ju, aby si i slúžku držala, aby sme neboli sami v byte a podľa možnosti predišli klebetám.

Uznala môj dôvod a zaopatrila si asi šestnásťročné inteligentné dievčatko, ktoré jej tvorilo akúsi spoločnicu.

Raz mi rozprávala všetko o svojich pomeroch. Jej otec bol majorom a — ako sa to v takýchto prípadoch vždy povie — mal peknú budúcnosť pri vojsku, keď dostal dýchavicu a stal sa neschopným služby.

Jeho pani bola chudobná barónka Vivianne von der Stiege a bola mala po biede kauciu, aby sa mohli zobrať. Mali troje detí, dve dcéry a chlapca, ktorý je teraz bankovým úradníkom. Jej sestra, Suzanne, je hrbatá a najlepšie stvorenie na svete, obetujúce sa úplne rodine. Žili najsrdečnejší rodinný život. Otec je dobrý, gavalier, a matka skromná, jemná osoba. Magde však hovorila: Madl, šumná si, budú ťa iste zvädzať na zlý život, ku ktorému má každý človek náklonnosť. Aby ťa nedostatok k nemu nedoniesol, uč sa všetko, čo môžeš.

A tak Magda má učiteľský diplom, je učiteľkou francúzštiny a hudby a vie šiť, vyšívať a variť ani kuchár od Sachera. Je sčítaná ani profesor literatúr.

— Nuž, — pýtal som sa, — ako si mohla prísť na tú myšlienku ísť a zostať u Guzyho?

— Vždy sme doma hovorili o tom, že by som si už mala niekde nejaké miesto hľadať. I našlo sa. Ale keď prišlo ísť, nemohli sme sa rozísť. Veď tak celkom nútení sme na to neboli. Hoci skromne, ale vyžili sme dosť slušne. Jedného dňa bol v Neues Wiener Journal³⁷ veľký inzerát, nie ako osobné bývajú, že v Hornom Uhorsku v krásnom kraji sa hľadá inteligentné dievča z *veľmi* dobrého domu za spoločnicu k chorej dáme, ktorá netrpí na nákazlivú chorobu. Spoločnica sa bude pokladať za člena rodiny. Honorár podľa dohovoru. Žiada sa poslať fotografiu a vysvedčenia. Tentoraz sme sa ujednotajili, že by sa to malo oprobovať, možno, že tu ponúka šťastie svoju ruku. Poslali sme na udanú adresu žiadané spisy, a už o niekoľko dní prišiel elegantný list s dvesto korunami cestovného. Veľmi mi bolo ľúto, plakali sme všetci, ako keby som išla aspoň do Austrálie, ale išla som. Na konečnej stanici ma čakala

nóbl ekvipáž s kočišom a so šumnou chyžnou, a tak som sa dostala do kaštieľa Guzyho. Pani županka bola ku mne dosť milá s istou blahosklonnosťou, ale hneď som pobadala, že sa jej čosi na mne nevidí. Však chytro som prišla na to, čo to môže byť. Stala sa žiarlivou ako tigrica. A, bohužiaľ, mala pravdu. Keď som prišla, vládala ešte po biede o dvoch paliciach chodiť, jej stav sa však za rok tak zhoršil, že musela stále ležať alebo sedieť. Bez pomoci sa nemohla ani hnúť. Guzy sa najprv nezaoberal mnou; pred svojou ženou si ma vôbec nevšimol. Pozrel na mňa bokom, rozstrapatil si riedke fúzy a šiel bez slova. Ale keď sme sa zišli v niektorej izbe, kde sme boli sami, mi sprvu ironicky, ako keby to naozaj nemienil, lichotil, vychvaľoval moju krásu, postavu, rozum, všetko. Ako to zvodcovia už vedia. Jeho dvorenie sa stávalo čím ďalej, tým dotieravejšie a začal mi dávať i cenné šperky do daru. Mala som odtiaľ hneď odísť, ale — neodišla som. Miesto bolo skutočne výborné. Mala som pri opatrovaní županky dve spoločnice; jej chyžnú Julišu a staršiu osobu, vdovu po akomsi malom úradníčkovi, ktoré mi vlastne odobrali všetku prácu a ma špehovali a novinky prinášali županke. Keď nebolo župana doma, pani Melánia, županka, nechcela ma ani vidieť; keď bol doma, nesmela som vyjsť z jej izby, aby som nemala príležitosť zísť sa s ním. Ale župan bol cez deň málokedy doma. Prichádzal neskoršie večer. Moje správanie k nemu bolo naivné, detské. Keď mi dal prvý, ešte dosť skromný prstenček, povedal, že je to za moju námahu okolo jeho ženy. Vzala som ho srdečne. Dával mi zatým i také drahé veci, že som sa až bála ich prijať. Ale — ja blázon — prijala som. Všetky ženy sa blaznejú za šperkami, ani ja som nie výnimkou. Až raz mi ponúkol krásny collier,³⁸ ale len pod podmienkou, že mi ho smie vložiť na krk a že sa mu zavďačím jedným bozkom. Odhodila som ho a utiekla z izby. Bola som rozhorčená i na seba, i na Guzyho. To bol ten moment, v ktorom som sa bola ustálila, že ak príde, hodím mu všetky jeho dary a odídem.

Vo svojej izbe vybrala som všetky šperky, ktoré som dosiaľ od neho dostala a dlho bojovala so sebou; vrátiť, či nevrátiť? Boli také pekné a bolo ich tak mnoho! A keby som mala ešte collier! Bol by to celý malý poklad! A čo je jeden bozk? Čože je to? Dotknúť sa ho perami! Ved' ak by si chcel dovoliť viac, môžem ho vždy odmrštíť! Nevrátila som mu tie šperky. Bolo to pre mňa priveľké pokušenie.

Čo ti dlho rozprávať? Však je to taká všedná história. Sľúbil mi, prisahal mi, že si ma vezme za ženu po smrti jeho panej, a — padla som. Nemala som ho rada, jeho láska mi bola protivná, trpela som ju s najväčším odporom, ale chcela som byť dámou, pretrápiť sa k pohodlnému panskému životu, i trpela som. Ako môj chudák otec hovorieval: Život je boj, každý z nás je vojakom, ktorý musí konať preťažké povinnosti, musí trpieť až po obetovanie života. Nuž trpela som. A trpela som často hrozne. Mnoho ráz som si myslela, že ujdem z toho nešťastného domu, a vždy mi napokon bolo ľúto, že by som mala bezvýsledne obetovať už toľko pretrpených útrap. Tak vydržím do konca. Z jednej strany lásku županovu a z druhej žiarlivé, jedovaté, nikdy neustávajúce sekatury jeho ženy! Priznám sa, že keď som mala možnosť, som sa jej pomstila. Boli to asi tie najmrzkejšie skutky, ktoré som v živote urobila. Hanbím sa za ne teraz — keď netrpím.

Jedného večera ma tá nešťastná osoba tak dokatovala, že som sa rozhodla urobiť koniec s ňou a ju otráviť. Nemohla spať bez liečív. Vtedy užívala chloralhydrát; dala som jej z neho namiesto lyžice tri či štyri. Myslela som si, že pokojne zaspí a viac sa neprebudí. Iste by som sa i tak bola možno zošalela od výčitiek svedomia, keby bola umrela ticho, bez každého rozruchu. Ale dostala kŕče, metala sa — ústa sa jej penili! Stratila som celkom hlavu, utekala som do svojej izbičky kričiac, že som županku otrávila, a tam padla od kŕčov a blúznila v

najväčšom zúfalstve. Na šťastie sa jej pomohlo.

Zнала som dr. Búroša dobre, však sme sa veľmi často schádzali pri županke. Bol ku mne milý, zdvorilý, často mi urobil nejaký komplimentík, doniesol knihu. Raz-dva razy ma vzal i so sebou a zoznámil so svojou paňou, veľmi dobrou a múdrou osobou. Keď som zavše prišla sem do mesta, skoro vždy som ju navštívila.

Po tej príhode doktor bol jediný človek, ktorý ma ľutoval, a to úprimne a s porozumením. Guzy sa mi diabolsky vysmieval — ó, aký je to strašný človek! — že ma teraz drží v rukách. I pokus vraždy sa vraj tresce! Strašné! Teraz ma celkom zotročil.

V svojom zúfalstve som sa hodila Búrošovi na prsia. Nahovorila som si, že ho zbožňujem. Ved' vieš, však si nás raz vypočul. A ten šľachetný človek trpel moju lásku, aby ma celkom nerozhorčil. Pravda, bola v tom jeho láskaní vlastne len otcovská dobrotá, ale jednako ho i tým chceli zlí ľudia doniesť do nešťastia, mysliať, že mu ženu odvedú. Ľudia sú ozaj veľmi zlí...

Zakašlal som trochu a — múdro mlčal.

— Jeho žena vedela veľmi dobre o našom pomere, ktorý pozostával z toho, že sme mnoho filozofovali a že tu i tu strpel niektorý môj bozk. Zazlievam mu, že ma hodil do náručia Aladárovi Szökemu. Naozaj neviem, prečo to urobil.

— Hm, nemusela si sa tak ukrutne zamilovať doňho.

— Ty si smiešny. Môžeš si ty lásku rozkázať? Videla som krásneho chlapa, z ktorého sálala žiadosť za mnou, ktorý si ma vzal bez pýtania. Stratila som rozum, stratila som bázeň pred županom a šla za ním z toho pekla do raja, ktorý mi sľuboval.

Ako sa to ľahko povie: Nemala si sa doňho zamilovať! Tri či štyri roky som trpela milovanie mi celkom nie žiadúceho človeka, cítila som tak túžobne potrebu ozajstnej, skutočnej — poviem pravdu, nič netajím — duševnej a telesnej lásky, že som sa bez rozmyslenia hodila — ba bola temer proti svojej vôli hodená — do náručia človeka, o ktorom som myslela, bola istá, že mi lásku poskytne!

Za dva týždne, za krátke dva týždne, sme boli jeden s druhým hotoví. Videla som, že je to celkom obyčajné bezdušné zviera. Zaoberá sa so mnou ako s kúpenou dievkou a pritom ma chcel okradnúť i o moje šperky. Čo som mala hotových peňazí — dosť veľkú sumu pre mňa — to mi vzal a zatým ma nechal tak.

Bola som tomu rada, lebo som chcela to isté urobiť.

Odišla som domov. Rodičom som rozprávala, že pani županka už nepotrebuje spoločnicu, ale len opatrovkyňu. Pravda, svojimi šperkami som sa nechválila. I mama i otecko môj majú ostrý zrak, boli by iste s podozrením hľadeli na také bohatstvo.

Keď sa Guzy oženil druhý raz, písal po mňa. Písal dosť hrozivo, i prišla som. Správala som sa k jeho druhej panej škandalózne, hoci som ju ľutovala. Je to dobrá stvora, ale veľmi neznalá sveta, ona i so svojou anglickou spoločnicou.

Celú mrzkú komédiu s ňou urobila som len následkom hrozieb toho strašného človeka. Rada som, že ho tvoja bývalá pani dostala do svojej moci; je to omnoho silnejší charakter ako on, a celkom iste urobí s ním, čo bude chcieť. A to bude pomsta za mnohé...

Chcel som jej urobiť jednu-druhú výčitku, ale obával som sa, keďže som i ja sám stál na dost šmykľavej pôde ohľadom svojho minulého života. „Eh čo tam,“ myslel som, „radšej quieta non movere.“³⁹ Nevie, čo všetko vie o mne.“

Ale tú poznámku som jednako riskoval, že sa divím, že taká vysoko inteligentná a vzdelaná osoba mohla byť taká — ech — nie jemná, sťa obchodníčka s ovocím a vajcami, ako ona bola ku druhej panej Guzyho.

Magda sa zasmiala.

— Bože, aký si ty detinský! Každý vie byť ordinárny, keď na to príde, i svätý dalajláma i anglická mylady,⁴⁰ len chcieť treba. Gentlemana nie to robí, že nevie byť surový, ale že nechce, že sa opanuje. V spodine našej duše je bahno, nie lepšie ako v duši najostatnejšieho veľkomestského apača.

Krútil som nad tým hlavou. Ale keď som trochu porozmýšľal, nebol som celkom istý a radšej mlčal.

Ako som len mohol, som sa s Magdou zosobášil a dosiaľ toho neoľutoval. Bol to iste najšťastnejší a najlepší krok môjho života. Je to žena vzorná v každom ohľade. Každý ju má rád a si ju ctí a váži, okrem niekoľkých panských hriešnic, majúcich omnoho viac priestupkov na svedomí ako ona, spáchaných bez poľahčujúcich okolností tých ospravedlní, ktoré mala ona. Spriatelila sa s Búrošovou a paňou Miloša Lúčku, ktorý si hneď po zložení advokátskej skúšky vzal za ženu dcéru dedinského notára, poštovú úradníčku Terinu Terčákovú. S Anušou Búrošovou bola a je veľká priateľka. Anuša je tichá, rozvažitá, radšej počúva, ako hovorí, a Magda je živá, mnoho hovorí, majúť vždy čo povedať, čo je hodno počuť. Terina je dobré stvorenie s veľkou chybou. Bola vychovaná v skromných pomeroch a dostala muža, ktorý zarába hodne, takže si môže i dosť značný luxus dovoliť. Následkom toho robí veľkú dámu, hľadá zhora na chudobnejších a rada sa chvastá svojou zámožnosťou. Chýba jej úplne hlbšia výchova duše, má drezúru spoločenskú, ale mimovoľne vyzýva úsmevy lepších ľudí svojimi životnými náhľadmi.

Magda o nej povedala, že má také držanie, ako hovorí po nemecky. Ponáša sa to na pohyby nešikovného človeka, majúceho obrátiť na iný koniec dlhú dosku v malom priestore, keď hľadá na jeden, zaprie druhým. Tak je i s Terinou. Chváli alebo haní niečo jednému členovi spoločnosti kvôli a urazí ostatných.

O mne sa viac ráz vyjadrila, že som ako prázdne vrece, ktoré nemôže stáť bez náplne. Stojím vraj tak a tak dlho, ako dlho je vo mne cudzí obsah. Magda sa podľa možnosti starala, aby som nebol tým prázdnyim vrecem.

*

Prišiel som na poludnie domov a ako vždy v takýto čas, našiel som svoju ženičku v kuchyni. Varila výborne a varila rada. Nebolo obeda, na ktorý by som sa nebol tešil, a pritom bola

vždy, ako keby bol prvý deň po sobáší a ona vlastne len koketovala varením. Keď odložila širokú, celé šaty kryjúcu bielu zásterku, bola tak vyobliekaná, že mohla každú návštevu prijať.

— Magduška, pôjdem zajtra do Pešti s Lipnickým. Ak chceš ísť, vezmem ťa so sebou.

— V takej spoločnosti nejdem ani za teba. Strasie ma, keď len počujem to meno. Choď do izby, hneď prídem s polievkou; pri obede sa porozprávame.

Šiel som, keď som jej najprv bozkal vášny krk, hoci bola slúžka v kuchyni, hoci som vedel, že za to dostanem. Ale stálo mi to za to.

Pri obede rozpovedala svoju mienku o Lipnickom. Je to akési nikdy nie poriadne umyté prasa. Chodí ako handrár. Nemá pochopu, že sa nechty čistia a strihajú. Keď ide do mesta, oblečie si vždy málo nosený oblek, na ktorom vidieť všetky záhyby, ako bol zložený. Nohavice má vždy alebo prídlhé, alebo príkrátke a trčia mu z nich nad topánkami tkanice zo spodných nohavíc. Fúzy si vymastí do špica ako hajdúch, spod nich sa mu vyvaľuje hrubá spodná pera. Zuby má nanič, zafajčené, nikdy neumyté. A táto maškara, pravda, pritom do krajnosti namyslená na svoje panstvo, ovešaná starými nevkusnými prstenčiskami a reťazami, sa správa všade s neokrôchanou prepotentnosťou, namýšľajúc si, že je vo svojom stoličnom dome, kde každého podľa svojej vôle môže sekírovať.

Smial som sa a dal jej za pravdu. Bol to viac-menej typ našich džentríkov, s výnimkou tých, ktorí svoje majetky premárnili v Pešti a vo Viedni, ba i v Paríži, ktorí si zasa zahrávali na gentlemanov v spôsobe šatstva a správania, kým ich niekto nepoškrabal.

— Ale to je ešte najmenšie, ako sa šatia. Ale ich správanie! O nejakej jemnejšej slušnosti nemajú ani potuchy. Lipnický hľadá na mňa tak, že idem hanbou zhorieť v jeho spoločnosti. Keď ma obzerá zo všetkých strán, zdá sa mi, že ma nijaké šaty nechránia pred jeho chlipnými pohľadmi. Keď sa zhovára s nejakou, hoc i celkom cudzou dámou, tak mu je už o päť minút „lelkem-szivem“, ⁴¹ najmä keď je mladšia a hodná. Ten starý „Trottel“ ⁴² si namýšľal, že to tej osobe lichotí, a že tým dáva znak istoty svojho vystúpenia. V hostinci — i v najlepšom — kričí, ako keby bol tam sám. Maďarov vždy poznáš všade podľa vrieskania a nadrapovania sa. A najmä v cudzine.

Chcel som jej odporovať, ale prichádzali mi na um scény či doma, či v Pešti, ktoré dokazovali, že nezveličuje, aspoň nie priveľmi.

— To je tak, Magduška, že sa držíme podľa porekadla: Úr a pokolban is úr! ⁴³ — Pán je pánom i v pekle.

— No, vidiš, — usmiala sa.

— Videla som viac ráz našich pánov doma, keď sú „entre nous“, dégagé. ⁴⁴ Tu sa ukážu v celej krásnej prirodzenosti. Dovolia si všetko, čo iný, i veľmi nedostatočne vychovaný človek potlačí. A jedia!

Tu zalomila rukami.

— Ešte i Guzy, ten gavalier, si rozmieša príkrm s pokrájaným mäsom a pchá to do hrsti

chytenou lyžicou do úst, že mu obidve líca nadjú. Nožom narába ako robotník, plniaci nejakú dieru lopatou. Pravda, v cudzej spoločnosti chcú ukázať, čo vedia, a jedia ako iní Európania, lenže pre nedostatok cviku si nevedia s nijakým jedlom dať rady. Za gavaliersky spôsob pokladajú byť neslušnými alebo bezočivými k ženskej čeladi.

— Bohužiaľ, máš pravdu. Tak nejdeš do Pešti?

— S tebou samým by som išla. Teraz, keď som ťa už tak trochu ohobľovala. Hoci skutočnému gentlemanovi sa ešte veľmi nepodobáš. Na to treba mať i dušu vycibrenú, a tej ty, braček, nemáš, a ani nikdy mať nebudeš. Neznáš literatúru, nemáš ani predstavu o myšlienkovom svete európskom. A to všetko sa zračí na tvojom správaní.

— Nonono, nebude to také smutné, — smial som sa jej do očí.

— Ty, nepokúšaj ma. Vezmem ťa na exámen; uvidíš, že tvoja z denných maďarských novín čerpaná múdrosť ťa nevytiahne ani z najplytkejšieho močiarika nevedomosti.

— No, probuj, — chlapil som sa.

— Povedz mi teda, čo je to socializmus? — spýtala sa s pohrdavým úsmevom moja zlatá ženička.

— Socializmus je nadrapovanie sa robotníkov, ktorí by chceli byť tiež pánmi.

— No, čosi je to veci. Ale aké sú ich požiadavky a aspoň najhlavnejšie zásady?

Rozmýšľal som trochu.

— Neviem.

— No vidíš, a si doktor in politicis⁴⁵ a pomerne vysoký stoličný úradník. Keď ani to nevieš, čo môžeš vedieť? Z filozofie nemáš iste ani len bledého tušenia. Vieš aspoň, kto je Bergson⁴⁶ a Nietzsche?

— Neviem. Zdá sa mi, že som tie mená kdesi počul a či čítal! Aha! Nietzsche: Übermensch!⁴⁷

— A zo svetových literatúr koho poznáš?

Bolo to divné, ale prichodili mi na um len mená, ktoré sme sa v škole učili, a najmä z moderných nikto, okrem Zolu, od ktorého som čítal, pravdaže, Nanu, a Ibsen, od ktorého som videl ako študent Noru v divadle. Hanbil som sa s tou biedou vyrukovať a radšej som mlčal.

— No, počuješ, celkom tak beznádejne nevzdelanou som si maďarskú inteligenciu jednako nepredstavovala. Pravda, maďarských spisovateľov poznáš niekoľkých, ale tí ti veru neotvoria brány do veľkého sveta. Ste vy len chudáci, milý priateľu.

Začalo ma to examinovanie mrziť.

— Pozri, Magda, myslíš, že úradník má čas na také daromnosti? Sedím v úrade, musím znáť všetky zákony. A noviny len musím tiež prečítať každý deň, to len uznáš. I trochu sa prejsť,

medzi ľudí pozrieť tiež musím, no a deň je na konci.

— Pozri si Búroša, ten robí viac ako vy, čo deň po deň kradnete v kancelárii čas. Najmä ty, ako prézes, akúže ty máš robotu? Búroš behá celý deň po chorých tu a po dedinách, máloktorú noc má pokojnú, a vie o všetkom. Pozná skutočné, myšlienkové a vedecké udalosti celého sveta, číta v noci, vo voze, vždy, keď má trochu času. Vy všetci spolu nemáte ani desatinu týchto vedomostí, čo má Búroš. Tak je ani nie div, že ho nenávidíte a prenasledujete ako oheň; musíte cítiť, ako vami opovrhuje.

— Búroš, Búroš, to je čudák, to je nie normálny človek.

— A on je vám, múdрым Maďarom, „buta tót“. Čo si on myslí o vás?

— Nuž, uznám, darebáci sme.

Vstala zo stoličky a prešla ku mne. Oprela mi hlavu o svoje prsia a potľapkala ma po ústach a lícach:

— Čo ako je, si jednako len môj milý sprostáček.

Chcel som sa hnevať, ale ma odzbrojila nadobro. Obed bol znamenitý a niekoľko pyštekov, ktoré som dostal na zmierenie, ma tak uchvátilo, že som išiel s ňou do druhej izby a vybral si z jej kníh — mala ich hodne — jednu na čítanie. Odporúčala mi ako zábavnú Hauffov román „Der Mann im Monde“.⁴⁸ Vzal som ju a ľahol pohodlne na diván — a zaspal za tri minúty i s milým „Mužom na Mesiaci“.

Keď som sa zobudil, knihu som darmo hľadal, odložila ju na svoje miesto.

Viac mi knihy nenúkala.

*

Okolo pol piatej zastala pred našim bytom skvelá ekvipáž, z ktorej vystúpila moja milá Gabica, osvietená pani Guzyová. Hľadel som na ňu oblokom, keď náramne elegantne vyobliekaná, v anglickom kočovom plášti, zoskočila svižko a vošla do našej brány.

Magda sedela pri obloku vyšívajúc a zazrela ju tiež. Pred zrkadlom si trochu popravila vlasy a čakala na zaklopanie.

Gabica vošla s veľkopanskou grandezzou a povediac: — Dobrý deň, dobrý deň, — podala žene a mne afektovane ruku.

Hľadel som na tie dve ženy. Boli priateľsky zdvorilé, ale obidvom v očiach sedel podivný lesk. Keď som Gabe zložil plášť, obzreli sa od päty do hlavy.

— Prišla som vás raz pozrieť, ako si to žijete. Dajte mi šálku čaju.

Magda ju voviedla do nášho útulného salóna, ktorý Gaba tiež obzerala neženírovane.

Mne jej návšteva nebola naskrze po vôli. „Keď nemá nijakého studu tá osoba,“ myslel som si. A ani sa mi nevidela; taká mi bola akási cudzia a zdalo sa mi, ako keby bola o desať rokov

ostarela. Možno, že toho príčinou bola jej veľmi módna frizúra. Ponášala sa na obraz španielskej tanečnice s našuchorenou hlavou.

— Tak zabávajte sa, kým nachystám čaj, — povedala Magda a nechala nás samých.

Gaba počúvala, kým zapadli dvere. Ako šťukli, hodila sa mi do náručia a bozkávala ma vášnivo, že som ledva lapal dychu.

— Chceš ma, chceš ma? — šepkala medzi bozkávaním.

Stál som ani drevený stĺp. Celé telo mi hrôzou a odporom zmeravelo.

— Preboha, nešal' sa, veď Magda môže každú chvíľu vojsť! — odtískal som ju od seba.

Bola mi odporná, bol by som býval schopný ju udrieť. Videla mi odpor, možno až hnus na tvári.

Odskočila odo mňa a zatnúc päste, ma prekávala pohľadom:

— Tak teda taký si ty? Ty bedár! Ty nikto! Tá nemecká súložnica ti pomútila hlavu! No, však ty to ešte opláčeš! Daj mi kabát!

I schytila svoj zvrchník a trhala ho na seba.

— Neostanem ani minúty pod jednou strechou s takým naničhodníkom!

I ušla, trepnúc dverami.

Magda vbehla ku mne, keď počula buchnutie.

— Čože sa stalo? — pýtala sa, vytiahnuc obrvy dohora a obzerajúc sa po izbe. — To odišla tá dáma?

Vytiahol som plecica k ušiam a zasmial sa:

— Ušla. Sklamala sa. Myslela, že som vždy hotový k službám. Že potrebuje za mnou len ruku vystrieť. No, nie som. Úfam, že si z toho prípadu stiahne primerané poučenie.

— A čo chcela vlastne?

— Čo chcela? Bože, aká si ty naivná a ťažko chápeš. Nadišla ju vôľa poihrať sa trošku, i vybrala si na to mňa za partnera.

— Naozaj? No, počuješ, tu prestáva všetko! Ale, pravda, ona je taká? Dávno som to pozorovala. Ona sa vedela oddať len vtedy, keď jej hrozilo nebezpečenstvo prichytenia. Jej jedno rozčúlenie nestačilo.

Bol som pyšný na seba, že som sa tak dobre zachoval. Aby som ešte lepšie presvedčil Magdu, aká mi je Gaba naozaj protivná, poznamenal som:

— A ako ošpatnela!

— Milý priateľu, nikdy nebola pekná. Je to rasová žena, samý nerv, samá túžba, ale pekná je nie. Ale zaujímavá je veľmi — a veľmi nebezpečná.

Vtom odchádzajúc, poznamenala ešte:

— A obliecť sa nevie. Je ako primadona z provinciálneho divadla.

Teraz, keď som Magdu už dobre poznal a naučil sa ju i rešpektovať, mi Gaba naozaj — okrem chvíľkových krátkych záchvatov — nechýbala. Vyhrali sme tým to, že nám dala pokoj, ibaže o nás obidvoch roztrusovala jedovaté poznámky. Ale to sme preniesli ľahko. Magda mala toľko dobrého vkusu, že sa jej neodplácala rovným spôsobom.

Zakrátko sa stratila celkom z nášho života, a bolo to i primeranejšie pre rozsobášených manželov.

*

Keď som sa vrátil z Pešti, Magda sa ma pýtala, čo som tam vlastne robil. I vyrozprával som jej všetko.

Boli sme u ministra pre blížiace sa voľby do snemu.

— A čože je teba do volieb? Azda ťa nechcú kandidovať?

— No, to nie.

— A čo, preboha?

— Mám byť volebným predsedom v našom okrese.

— Bože na nebi! Aký si ty „Waschlappen“,⁴⁹ keď sa dáš na takú mrzkú úlohu upotrebiť! Ty musíš byť strašne zbabelý, že vezmeš na seba takú katanskú prácu.

Myslel som, že Magda bude hrdá ako na vyznačenie, že ma poverili takou vážnou a dôvernou funkciou. Ale tá žena prehliadla cez každé sito. I hneval som sa, aspoň som tak robil.

— Magda, ako môžeš tak hovoriť? Veď je to veľké vyznamenanie od vlády. Keď voľbu šťastlivo skončím, tak ma čaká odmena, a aká!

Riadiac v izbe, rozprávala:

— No, za takú hlúpu ma nepokladaj. Musíš robiť celý rad mizerných skutkov. Myslíš, keby to bola čistá vec, poverili by teba? Potrebujú kliešte, ktorými by mandát vytiahli z blata. Veď uvidíš.

— Nebude to také strašné, neboj sa.

Magda zastala predom mnou. Hoci mala krásne vlasy zaviazané šatkou a celé telo jej kryla dlhá zásterka a v ruke držala prachovku, vyzerala s blýskavými okál'mi tak, že som s potešením pásol na nej oči. Hovorila mi ostro a sekajúc slová, aby jej reč bola čím najdôraznejšia.

— Merke dir,⁵⁰ voľba bude veľmi nespravodlivá, a ty sa veľmi ňou zašpiníš. Vládnú stranu nikto nechce. Odhod' im to. Poslúchni, čo ti hovorím.

Namrzene som trhal kravatu na golieri.

— Škoda, že si mi to nemohla povedať predtým, ako som išiel do Pešti. Bol by som ťa možno poslúchol. Teraz už nemožno odstúpiť.

— Vždy je dosť času zo zlej cesty sa vrátiť.

— Ďakujem, ale tentoraz je to vylúčené.

A bolo. Mali sme v sirotskej istú nemilú kauzu,⁵¹ pri ktorej sa porobili nesprávnosti, nie celkom bezzištné. No, čo je pravda, je pravda. O nej vedeli v Pešti, veď to vedela celá stolica. Touto ma pritisli k stene, musel som prijať predsedníctvo, alebo sa vystaviť disciplinárke. Toto som nechcel Magde všetko vyrozprávať, lebo žena nikdy nerozumie a neuzná ospravedlniteľné dôvody, ktoré jej muž donáša, keď sa dostal do nejakého pomykova. Človeka vtisnú do nekorektných činov často jeho predstavení proti jeho vôli a pri všetkom vzpieraní sa.

Videl som, že sa Magda mrzí, preto som sa chytro poobliekal a utekal do úradu. Odberajúc sa, povedal som jej, že keď prídem naspäť, jej porozprávam niečo veľmi zaujímavé, čo som počul v Pešti od Lipnického.

Tým som ju neuchlácholil. Keď som prišiel na obed, bola taká chladná, ako keď som odchodil. Čakal som, že sa spýta, čo jej to chcem rozprávať, ale ona bola zamĺkla a pretvárala sa, že ju to vôbec nezaujíma.

— Nuž čo, Magda, nie si zvedavá na moje noviny?

— Nijakou novinou neodpracuješ zo sveta tú pravdu, že robia s tebou, čo chcú.

Vstala a odišla do salóna, kde si sadla k obloku s vyšívaním. Mala tam milý kútik, v ktorom rada sedávala.

Stal som si k druhému obloku a díval som sa von. Bol smutný, zamračený decembrový deň. Padali veľké vločky snehu riedko do blata, v ktorom sa ich čistota pomaly menila tiež na blato.

Nevdojak mi prišlo rozmýšľať o tom, ktorý bol môj prvý rozhodný krok, ktorý ma zvedol na cestu, ktorou som teraz nútený kráčať ďalej a ktorá mi zapríčiňuje toľké trápenie a stále duševné boje. A prečo? Veď som dosiaľ málokedy mal so svedomím nepríjemnosti, dosiaľ ich len Búroš rozvíril vo mne. A teraz sa k nemu pridala i táto osoba, táto viacnásobne upadnutá žena. Akým právom mi robí výčitky? Veď keď si ona vezme na pretras svoje skutky, tak ich má dosť, ktoré jej môžu nahnať červeň hanby do tváre.

Keď chce byť takou Máriou Magdalénou, tak nech hodí svoje peniaze a šperky Guzymu pod nohy a nech opustí i mňa, ktorý som tiež len čiastka, vyplatená za jej nečisté obchody, a zatým nech hľadá na mňa zhora. Ona je teraz hriešnym spôsobom nadobudnutým majetkom zabezpečená a sedí oproti mne na vysokom koni.

Odkášlal som raz-dva razy, chlapiac sa jej to povedať. Ale vtom obrátila ku mne svoju milú tváričku, ktorá je vždy ako nevinného dieťaťa, a usmiala sa mi.

— Tak, čo ti rozprával ten tvoj Lipnický, povedzže už, povedz. Sadni si oproti mne na fotel, zápal si cigaretu a rozprávaj.

Razom pominulo moje rozmrzenie. Sadajúc si do fotela a zapalujúc si cigaretu, hľadel som na ňu; neprestala sa mi usmievať, tak trochu zhovievavo a posmešne. Myslel som, aký prepodivný jemný cit má, ako dlho smie napínať strunu bez prasknutia.

— Tak čo ti rozprával Lipnický? — durkla ma nôžkou v črievičke.

— Sedeli sme po večeri sami dvaja v Panónii. Lipnický, ktorý, hoci bol už Guzy odbavený, ešte vždy mal niečo proti nemu, najviac len o jeho kúskoch rozprával. Guzy — vedel prečo — prišiel ešte ako župan do ministerstva financií. Vrátnik ho úctivo pozdravil a ticho mu oznámil, že hlavný správca kancelárie Müller mu naložil, že keď príde pán župan Guzy, aby ho poslal k nemu. Všetci drobnejší ľudia v ministerstvách išli Guzymu poruke, lebo ich podplácal. Müller zaviedol Guzyho k referentovi Göröghovi. Tento mu povedal, že ministerský radca, barón Pernyei, rozkázal, aby žiadosť Mórica Schmalztopfa o licenciu zamietol. Schmalztopf vraj nesmie licenciu dostať pod nijakými podmienkami. Pernyei bol vraj vo veľkej miere rozčúlený, keď o tom hovoril, musel ho niekto veľmi nahuckať proti tomu židovi.

Guzy si šúchal fúzy a neriekol nič, okrem „ďakujem, ďakujem,“ a potriasol Göröghovi ruku.

Šiel rovno k Pernyeimu. Išlo mu veľmi o to, aby Schmalztopfovi licenciu vykonal. Iste tu išlo o pekných pár tisíc korún rebachu preňho.

Pernyei je mocný chlap s okrúhlou ani tekvica hlavou, s čiernou bradou a vlasmi nakrátko ostrihanými a s veľkými hrubými fúzmi, ktoré mu stoja vodorovne ako na drôtoch. Je to surovec. Keď vošiel Guzy s priateľským úsmevom k nemu a podával mu ruku, Pernyei mu ju potriasol a povedal posmešne.

„Servus, Jóni! Ako sa máš, Jóni? Tentoraz ti zuby naprázdno klepnú, Jóni!“

„Prečo?“ zadivil sa nevinne Guzy. „To nechceš prísť ku mne na poľovačku na divé kačky?“

„Hohoho!“ zasmial sa Pernyei. „Ty si neprišiel sem, aby si ma na poľovačku zavolať. Ty máš iné za lubom.“

„Ale ja? Ani sa mi nesníva. A čo by som mal mať takého?“

„Ale nepretvaruj sa, nie. Tebe ide o Schmalztopfovu licenciu.“

„O Schmalztopfovu licenciu? Mne? Možno Kövessymu (ablegátovi), ale mne? Nuž, mohol by si mu ju povoliť, urobil by si mestu vďaku. Ale pre mňa si urob, ako chceš, mňa do toho nič. Tak čo? Pôjdeš, či nie na kačky?“

„Nuž, naozaj ťa nič do Schmalztopfa?“

„Namojdušu, nič.“

„Hm, ty si figliar, Jóni. Ja ti licenciu nepovolím. S tým môžeš byť na čistom. Dobre, na kačky prídem. Kedy a kde?“

„Na budúci štvrtok do Blyštian.“

Guzy poznal slabôstky svojich ľudí. On vedel, že Pernyei je veľký znalec všetkých tabakových vecí a že by sa veľmi rád dostal do tabakového oddelenia. Vedel, že rád má hostiny, ktoré nie on platí, a že sa šalie za jemnými cigaretami. Vytiahol veľmi peknú škatuľu cigariet a roztvoril ju, ponúkol radcu.

„Skús to! Musí to byť niečo zvláštneho. Drahé je to čertovsky. Teraz mi doniesol dve takéto škatule Halmay z Viedne.“

Pernyei vzal škatuľu do rúk a obzeral vinetu, cenu.

„Hm! Šesťsto korún za sto kusov. Doparoma! To je nóbl.“

Vyňal cigaretu a zapálil si ju.

„No, to je niečo najprvotriednejšieho! To som ešte naozaj nefajčil!“

„To ti uverím,“ zasmial sa Guzy. „Ty, Bandi, mohol by si mi veru urobiť niečo po vôli. Zdá sa, že ma niekto očiernil u teba, keď si ma tak nemilo prijal, a chcel mi naprotiveň urobiť s tým Schmalztopfom. Ktože to bol?“

„Ale nikto! Čože myslíš, že ma s tými cigaretami dostaneš?“

„Možno.“

„To už veru nie!“ i odtisol škatuľu na kraj stola.

„Pozri, Bandi, ja potrebujem kratučký referát o tabakovej réžii v Uhorsku. Kto sa tak vyzná v tom ako ty? Nenapísal by si mi hlavné body o tom predmete, čo len na štvrt'hárku papiera? Mám mať dohovor o tom s naším kubánskym konzulom, ktorý bude dnes večer u Daruváryho. Mám sa tam s ním zísť. Čestné slovo ti dám, že verejne vyhlásim, že svoju tabakovú múdrosť mám od teba a že sa nikto tak do toho nerozumie ako ty, pán barón Pernyei.“

Pernyeimu bolo na tvári vidieť, ako mu celé lichotí.

„No, ak len to, to ti vďačne urobím.“

„Tak ďakujem ti. A kedy by som si mohol poslať po prácu? Na poľovačku prídeš?“

„Prídem. Ďakujem ti. Pošlem ti prácu o druhej popoludní. Do Hungarie?“

„Do Hungarie. Tak moja najúprimnejšia vďaka. Uvidíš, odplatím sa ti, odplatím!“

I rozišli sa čo najpriateľskejšie. Cigarety ostali na stole.

Guzy myslel, že ak toho chlapa takto nedostane, inakšie nie. Odišiel s presvedčením, že mu licenciu dá. Pre istotu sa však ešte ohlásil u Görögha a tomu naložil, aby obratne ubezpečil Pernyeiho, že Guzymu veľmi mnoho záleží na tom, aby Schmalztopf licenciu dostal. Görögh neskôršie vyzradil, že Pernyei skutočne odvolal svoj zákaz ohľadom Schmalztopfa. Nariadil mu, aby predbežne celú vec odložil na niekoľko dní.

Elaborát o tabakovej réžii Guzymu poslal načas. Bola to pekná práca. Guzy sa iste rehotal, keď ju čítal. Lenže, aký bol ľahotikár, nešiel večer k Daruvárymu. Veď celá história s kubánskym konzulom bol len výmysel. Ale keby bol mal rozum, bol by šiel na ten rout a bol by tam pred niekým plietol niečo o našej tabakovej réžii a spomenul meno Pernyeiho. Ale zišiel sa s akousi dámou v Bristole a šiel s ňou večerať, zabudnúť na Schmalztopfa, Pernyeiho a celý ostatný svet.

Pernyei sa vyzvedal — bolo tam dosť jeho známych — či Guzy bol na route a či tam niečo rozprával o našej tabakovej réžii.

Každý ho uistil, že Guzyho tam nebolo. Bolo mu to dosť. Hneď v prvom hneve kázal teraz už nemilosrdne zamietnuť Schmalztopfovu žiadosť, o čom sa Guzy v ten istý deň dozvedel.

Čo teraz? Schmalztopf sľúbil desaťtisíc korún za licenciu, a tie už z väčšej čiastky minul prvej, ako ich dostal. I šiel večer do klubu vládnej strany, kde skoro každý večer sedával vo zvláštnej izbici Wekerle so svojimi najvernejšími. Wekerle rád počúval dobre rozprávanú historku. Guzy mal výrečnosť a minister sa ho každý raz spytoval, keď ho zazrel, či nemá nejakú novinu zo svojho pašalíka.⁵²

Guzy si umienil, že mu vyrozpráva svoju potýčku s Pernyeim úprimne, ako sa stala. Možno, že mu to niečo pomôže, možno, že nie, ale stratiť pritom nemá čo.

I vyrozprával hneď od začiatku, ako ho prijal so „Servus, Jóni! Ako sa máš, Jóni? A zuby ti naprázdno klepli, Jóni!“ Wekerle sa smial a informoval sa i bližšie o podmienkach licencie. Guzy mu zasa vyfarbil, aký je Schmalztopf vlastenec, ako kúpou starého paláca Bardóczi Bardó Gašparovi pomôže na nohy a aký elegantný, moderný hotel urobí z toho baraka, za ktorý zaplatí ohromnú sumu.

Na otázku ministrovu, prečo teda Pernyei nedá licenciu, mal hotovú odpoveď, že je to kontremína⁵³ zo strany druhého hotela v meste.

„Tí lumpi iste omaľovali mňa — mňa, najnevinnejšieho a najstatočnejšieho človeka na svete — a poriadneho, v poctivej práci zošediveného Mórica Mardochaja Schmalztopfa. Milostivý pane, však ma poznáš!“ zvolal Guzy s veľkou emfázou,⁵⁴ na čo sa zasmial Wekerle a celý kruh.

„Tak čo, dáme Schmalztopfovi licenciu, či nie?“ pýtal sa minister rozveselený.

„Dať mu, dať mu ju, milostivý pane, nech si statočný Guzy tiež niečo zarobí,“ volali ostatní páni.

Guzy d'akoval, ale poškrabal sa za uchom.

„No, čo je ešte?“ pýtal sa minister.

„Milostivý pane, ja som svetaskúsený človek. Zajtra sa môže všeličo stať. Možno odcestuješ, môže ťa zísť vážna porada, návšteva. Bože môj, veď nikto nemôže vedieť, čo sa zajtra stane, a najmenej minister, majúci starosti celej krajiny na hlave. Milostivý pane, dokonaj svoju milosť a ráč mi napísať na akt, že sa má hneď a priaznivo vybaviť. Referent Görögh je tu s tým písmom.“

„Si ty len obozretný človek! Daj sem akt.“

Guzy ho predložil a Wekerle ho podpísal s poznámkou, že sa má na podpis direktne jemu predložiť.

Poznamenávam, že Guzy si vzal naspäť z kancelárie Pernyeiho cigarety, ktoré bol na stole — ako hovoril — zabudol, takže Pernyei za svoju prácu o tabakovej réžii nič nedostal.

Na druhý deň mal priaznivo vybavenú vec Schmalztopfovú vo vrecku, keď idúc dolu schodmi ministerstva, stretol sa s Pernyeim. I zavolať mu zd'aleka:

„Servus, Bandi! Ako sa máš, Bandi? Zuby ti naprázdno klepli, Bandi!“

Najedovaný Pernyei mu zavolať:

„Hlupák!“

Guzy na to:

„Jeden z nás je ním!“

Následok týchto úprimností bol, že sa o dva dni včasráno strieľali v Zugligete. Vedúci sekundant bol všeobecne známy Srb Radoje Dolovan, ktorý poučil súperov, že budú dva razy strieľať na seba. Na komando „Pozor!“ sa postavia a streliť smú len v tom čase, kým prečíta „jeden — dva-á — tri“; čítal pomaly a rozvážne. Tak postavili sa a Dolovan komandoval: „Pozor!“ a zatým „razdvatri“ tak chytré, ako to len mohol vypovedať, takže sa prvý raz ani nespamätali natoľko, že by boli mohli vystreliť.

Druhý raz si umienili, že sa nedajú prekvapiť a ako počujú po „pozore“ len najmenší hlas, už strelia. Ale Dolovan im zasa prešiel cez rozum, lebo po „pozore“ neurobil prestávky, ale zakomandoval „p'zorrazdvatri“, takže práve mali len toľko času, že vystrelili bez mierenia do povetria.

I Guzy i Pernyei urobili takú hlúpu tvár, že sa všetci sekundanti i lekári hlasito rozosmiali. Mali toľko rozumu, že sa zasmiali i oni a pomerili; zatým Guzy poslal druhú škatuľu cigariet Pernyeimu do daru, lebo si myslel, že sa mu ešte môže zísť. Ale sa mu nezišiel, lebo ho zakrátko vyhodili... No, Magduška, ako sa ti páči rozprávka?

Zdvihla hlavu od vyšívania a zasmiala sa.

— Tak sa zdá, že si páni zo všetkého robia len žart. Také je vaše úradovanie a také i vaše súboje. Všetko vám je len „hec“.

— No, a čo? Mali by sme sa pre každú hlúposť zabíjať? Ale ti poviem ešte jednu historku, čo

mi tiež Lipnický rozprával.

— O kom?

— Zasa o Guzym. Ako vieš, viedenské banky dali Guzyho exekvovať, o čom sa on popredku dozvedel od okresného sudcu, ktorý mu to odkázal, keď dostal exekúciu. Guzy obratne dal nočným časom odviezť a odniesť všetky drahocenné veci zo svojho kaštieľa k Lipnickému, takže keď prišiel exekútor s fiškálom, nenašli ani dobytku, ani ničoho, čo by bolo stálo veľmi za popísanie. Keď Guzy povyplácal dlžoby, poslal po svoje veci k Lipnickému, ktorý mu ich vrátil. Lenže teraz už komandovala u Guzyho Gaba, moja drahá Gabica, ktorá pobadala, že Lipnický namiesto cennej sevreskej vázy⁵⁵ poslal naoko čačanú, sevreskej sa ako-tak podobajúcu vázu, ale nie tú, ktorú bol od Guzyho dostal na uschovanie. Guzy pýtal svoju vázu naspäť. Lipnický tvrdil, že mu poslal jeho vázu. Z naťahovania povstalo právo, lebo Guzy zažaloval pred súdom Lipnického, že mu odcudzil jeho drahocennú nádobu. Obidvaja zháňajú svedkov, ktorí by dokázali, či bola ktorá váza. Lipnický požiadal i mňa, aby som svedčil v jeho prospech, veď som u Guzyho musel často vidieť vázu, a tak ju musím poznať. A ak by som sa nepamätal, môžem sa spoľahnúť na jeho čestné slovo, že mu vrátil jeho vázu. Veď kdeže by predkovia takého sedmoslivkára, ako bol Guzy, boli vzali takú drahocennú vázu?

— Milý priateľu, pani Guzyho bola z veľmi bohatého domu, ona mala mnoho krásnych vecí. Myslím, že ja by som tú vázu ešte poznala. A okrem toho, Guzy bol a je gauner, ale i ľahkomyselný, a tomu by veru neprišlo na um chcieť nestatočným spôsobom vydrieť od Lipnického vázu, ktorá mu nepatrila. Lipnický je, ako vieš, starý, špatný vydríduch. Tomu skorej prišlo na um, keď videl svoju a Guzyho vázu, jednu pri druhej, že by ho bolo možno oklamať tým bezcenným brakom a zadovážiť si kus, majúci hodnotu niekoľko tisíc korún.

— Máš pravdu, — dotvrdil som jej slová, obdivujúc ju, ako vždy trafi klinec po hlave. — Tak čo urobiť? Povedal som Lipnickému, že prídem k nemu a obzriem si vázu, ktorú si Guzy prisvojuje. A podľa toho budem alebo nebudem svedčiť.

— Pamätám sa dobre na vázu. Mala výšku asi päťdesiat centimetrov a bola na nej obruba zlatá a či pozlátená. Na nej je pekný obraz, a to Fragonardova hojdačka.⁵⁶ Poznáš ten obraz?

— Ale kdeže by som ja poznal obraz akéhosi Fragonarda? Nie. Lenže i na Lipnického váze je ten istý obraz.

— I tak by to bolo možno poznať, lebo na Guzyho váze je to umelecká práca. Ty nesvedč, keď nevieš iste, nedaj sa zasa naviesť na nejaké lotrovstvo. A môžeš prísť i do pomykova, lebo keď sa dokáže, že je to jednako nie majetok Lipnického, tak budeš mať opletačky pre falošnú prisahu.

— Hm, máš pravdu. Nebudem sa do toho tisnúť. Ty, Magda, škoda, že som sa ja s tebou prv, pred rokmi nezišiel. Možno by bol býval zo mňa celkom iný človek.

Magda sa zahľadela na mňa a o chvíľu si vzdychla:

— Možno! Možno, i ja by som sa bola vyhla mnohým veciam, spomienka ktorých mi otravuje teraz život. My dvaja slabí by sme boli bývali spolu možno mocní. Obidvaja sme

boli bez opory...

Ja som si myslel, že čo sa tej opory týka, tú by som ja bol mal. Lenže ona nebola podľa mojej vôle.

Ale ktovie, či by ma láska tej ženskej nebola viedla po lepších cestách? Ved' ako nám je všetko ľahko urobiť, k čomu nás vedie láska!

A ju? Ktože môže ručiť za ženskú? Za ženskú mladú, neskúsenú, žiadajúcu si život, keď príde do pokušenia?

Ved' len kto sa popálil, pozná oheň!

Kto ho nezná, myslí si, že len svieti a hreje.

#K3#Voľba#-K3#

V čas voľby zastupoval nášho župana Rátónyi Kázmér, župan X-skej stolice. Prišiel k nám dva-tri razy do roka na deň-dva. Naše panstvo ho zakaždým oslavovalo verejnými banketmi a privátnymi hostinami vo svojich kaštieloch. Tancovali okolo neho a obkiazdali ho sťa Židia zlaté teľa na púšti. Nevedeli nájsť dosť slov a poklôn na vyjadrenie svojej otrockej oddanosti. Rátónyi bol pekne urastený chlap, prísnej vojenskej tváre, s fúzmi dohora vyčesanými, podobnými fúzom Wilhelma II. („Es ist erreicht.“)⁵⁷ Nehovoril mnoho. Zdal sa byť človekom vážnym; nevedelo sa o ňom nič nečestného.

Asi desať dní pred voľbami prišiel k nám a dal si zavolať predsedov volebných okresov, hlavných slúžnych a vicišpána. Stáli sme pred ním ani strážmajstri pred plukovníkom. Ani Lipnický sa neopovážil sadnúť si, kým nás neponúkol stoličkami, a my sme si zasa razom všetci sadli, ani na komando.

Vyložil nám, že vláda žiada od nás, aby sme urobili všetko, čo je v našej moci, aby vládni kandidáti prešli.

— Hovorím, všetko! Heslo je: Minden áron buktatni!⁵⁸ — Za každú cenu poraziť opozičného kandidáta. Tu netreba pokračovať pribojácne. Použite násilia, úskokov, odnímania hlasov, zavieraní nepohodlných kortešov pod akýmikoľvek zámienkami. Neposlušných notárov suspendujte, taktiež aj iných odporujúcich úradníkov, bez milosrdenstva. Najmä nesmie sa dostať do snemu ľudácky kandidát, páchnúci panslavizmom. Za to robím osobne zodpovedným každého volebného predsedu.

Po tomto úvode županovom sa rozpriadla rozprava, čo a ako sa má pokračovať, ako ďaleko môže sa ísť s násilienstvom a zavieraním. Vytrepáť renitentného⁵⁹ voliča je dovolené, ale nie tak, aby utrpel trvalú telesnú chybu. Szöke, Bercey a aj iní páni boli skúsení bojovníci a bezohľadní lupiči volebných hlasov. Sľubovať bolo dovolené všetko, i belasé z neba. Bolo slobodno očividne luháť, keď sa našiel hlupák, ktorý ľži uveril. Taktiež bolo dovolené každé strašenie a terorizovanie.

Takto dopodrobna inštruovaní sme sa rozišli. Každému volebnému predsedovi boli pri boku aspoň dvaja hlavní slúžnovci a celý rad drobnejších úradníkov, notárov, richtárov, a do okresov bolo rozoslané hodne vyberaných pyskáčov opatrených hojne peniazmi, aby

napájaním, skupovaním hlasov a najnezmyselnejšími sľubmi zháňali hlasy pre vládnych kandidátov. Obvodní a úradní lekári museli spisovať gazdov, u ktorých našli hnojovky a iné nečistoty po dvoroch. Každému bolo pohrozené, že bude za to prísne pokutovaný, ak nebude hlasovať na vládneho kandidáta.

A jednako pri tejto voľbe všetky tieto zákerníctva neosožili nič. Ohromná väčšina občianstva stala si do ľudového tábora.

Kandidátom vládnej strany práce bol náš priateľ Elemér Formay a strany opozičnej, ľudovej, bol cudzí akýsi Ondrej Bartoš, na ten čas „Slovák“.

Na ľudovej strane boli v našej stolici všetci katolícki kňazi a kortešovali v prvom rade vierou, v druhom národnosťou, hoci veľká ich väčšina bola maďarónskeho zmýšľania. Ale na šialenie ľudu to bolo dobré.

Naši sedliaci mali nepatrné národnostné povedomie; dosiaľ ho v nich nebol vzbudil nikto. Keď si sa poniektorého spýtal, či je Slovák a či Maďar, odvetil ti akosi neiste: — Ved' som vari Slovák, či čo? — nemajúc ani najmenšieho povedomia, čo to znamená, že je Slovák, čo by malo z toho vyplývať pre jeho život a správanie sa. Ale že je katolík, to vedel, to bolo jeho životné krédo. Ako vieru chápal, to bola iná vec. Pri examenovaní iste by bolo bývalo ľahko usvedčiť každého alebo ohromnou neznalosťou, alebo kacírstvom. Ale do duše mal vcvikávané, že je katolík a že je to preňho niečo spásonosné na tomto a na onom svete, a to bola celá duševná výplň jeho života, za ňu sa vedel biť a obetovať.

V takýchto pomeroch sme boli na čistom, že pri všetkých predvolebných kortešských figľoch bude mať opozícia prevládajúcu väčšinu.

Museli sme upotrebiť hanebnú, ľudí o hlasy zbíjajúcu mašinériu, aby nezvíťazil ľudák.

Na mňa padla hlavná zodpovednosť za celé škandalózne trýznenie ľudu, ktoré sme páchali celé tri dni.

Voľba padla na prvé dni januára, zima bola treskúca. Tábory voličov boli v meste tak umiestené, že v jednom boli všetky hostince, krčmy, potravinové obchody, pekári, mäsiari a v druhom len jedna malá krčma a jeden pekárík, viac nijakého potravinového obchodu.

Preto sme „vylosovali“, kde bude ktorý tábor takým spôsobom, že ani nie tisíc vládnych voličov dostalo výhodné miesto a niekoľko tisíc opozičných miesto s jednou krčmičkou. V našom pláne bolo, že sa voľba v tuhom mraze bude podľa možností pretľahovať, aby ľudácki voliči i mrazom, i hladom boli donútení sa rozutekať. To však nepomohlo nič — ľudáci vytrvali všetci v tuhej zime a o hlade do trpkého konca.

Pred voľbou dva dni som so žandármi a so slúžnym chodil po dedinách, aby som sa presvedčil, či sa nikde nedeje kortešovanie, zhromažďovanie bez úradného dovolenia. Kde sme našli hoci malý zhluk ľudákov, rozohnali sme ho a rečníka zavreli. „Naši“ mohli hovoriť, koľko chceli.

Deň pred voľbou prichytil som Búroša v Blyšťanoch u istého gazdu, kde bolo zidených niekoľko susedov, pri poburujúcej reči. Dozvedel som sa v obci, že je u Krúpu, lepšieho gazdu, majúceho vtedy chorého chlapca.

Keď Búroš prišiel ta, vošlo za ním, ako je to na dedine zvykom, niekoľko občanov, zaujímajúcich sa o chorého. Keď prezrel chorého, prišla mimovoľne otázka na zajtrajšie voľby.

Búroš bol zlý korteš. Nevedel hovoriť ľuďom podľa ich chápania, a či nechcel. Opovrhoval tým. Nadával im a chcel ich pozdvihnúť na svoje stanovisko rozmýšľania. Pravda, darmo. Nerozumeli mu.

Vkradol som sa v tichosti s niekoľkými občanmi do pitvora domu a priotvoril dvere, aby sme počuli, čo sa deje v izbe. V izbe bolo zo desať chlapov, sediacich na laviciach okolo stien a stojacich pri dverách. Bolo počuť Búrošov hlas:

— Mňa sa pýtate, na koho máte hlasovať, keď ste už i tak rozhodnutí, čo urobíte. Mojim rečiam vy beztoho nerozumiete. Vám treba rečník, ako je majster Svoreň, ktorého iste všetci znáte. On vám vyloží, že štátnymi matrikami a civilným sobášom odvádzajú ľudí od viery. Keď pán farár chce, aby ste pred sobášom išli na katechizmus, hociktorý z vás môže povedať, že nejde, lebo ak ho bude pán farár nútiť, zosobáša sa len civilne. A páni farári sú veru dobrí ľudia, lebo si všetci dávajú u neho šiť reverendy, a nie u žida, a to preto, lebo je i on dobrý katolík. Podľa mojej mienky vám vieru neberú, lebo veď čo veríte, nesúvisí s civilnými matrikami. Preto, že si štát o svojich občanoch zapíše, kedy sa ktorý narodil, sobášil a umrel, vám nebráni v nijakom výkone vašej viery. Ale berú vám vašu reč. Na to vy poviete, že reč vám nemôžu vziať. Nemôžu vám zakázať hovoriť po slovensky, keď inakšie ani neviete. To je pravda. A jednako vám berú reč, lebo keď vás už nemôžu, ale vaše deti chcú pomadžarčiť školou, životom, ako to vidíme v mestách. Pri súdoch a v úradoch zaobchádzajú s vami ako s nemou tvárou; jednájú sa o vás ako vy o dobytku na trhoch; neviete, čo hovoria a ako rozhodujú vo vašich veciach, len čo vám advokát povie, že platíte toľko a toľko, alebo sedíte tak a tak dlho. Hlavná vec je, že vás takýmto spôsobom pripravujú o najzákladnejšie práva, ktoré má každý človek, a urobia z vás ľudí druhotriednych, ktorí sú súci len za ťažkých telesných robotníkov bez akéhokoľvek duševného života. Preto je vaša povinnosť sa proti tomu postaviť a hlasovať na takú stranu, ktorá vám aspoň sľubuje, že sa zaujme vášho práva národného. Ľudáci vás iste tiež oklamú, lebo sú to tiež Maďari a maďaróni, ale už tým sľubom, že budú za vaše národné práva pracovať, uznávajú, že ho máte. Vládna strana neuzná ani to. Vaša povinnosť je zastať sa svojho práva.

Bolo mi dosť, čo som počul. Vošiel som so slúžnym a so žandármi do izby a vyzval slúžneho, aby urobil svoju úradnú povinnosť oproti doktorovi Búrošovi.

Mladý Barnássy okúňavo hľadel na Búroša, ktorý stál chladnokrvne, ako keby sa nič nebolo stalo. Zobral sa, a kým slúžny zajakavo vyhlásil, že zatýka doktora Búroša, lebo prestúpil zákon o zhromažďovaní, Búroš si obliekol zimník, vzal svoju tašku a položil klobúk na hlavu.

— Tak poďme.

Chcel som dať zapísať i prítomných chlapov, ale chlapi sa skoro do jedného roztratili. Neskoršie som sa dozvedel, že im Búroš pošepkal, hneď ako ma zazrel, aby sa rozišli, lebo že ich môžu tiež pozavierať.

Posadali sme do korby a šli do mesta. Žandári sa viezli na obecných, my traja na Barnássyho

sánkach. Cestou sa slúžny s doktorom veselo zhovárali a žartovali. Ja som mlčal.

Bol som pyšný, že som sa odvážil Búroša dať zavrieť, čím svojim ľudom iste imponujem. Vcelku som cítil, že i mňa zachvátila vlna náruživého rozochvenia, ktorá opanovala celý kraj. Boli sme všetci rozhnevaní a pokladali za oprávnené každé násilie proti svojmu odporcovi. Búroš nás všetkých rozčuľoval, lebo sme vedeli, že chodiac úradne po obciach, všade robil len posmech z našich nariadení a z hlúpeho strašenia občianstva. Hneval som sa, že nám sprostí sedliaci odporujú, nahuckaní, ako sme si vtedy nahovorili, kňazmi, pred prechmatmi ktorých sme ich chceli brániť. Zdalo sa mi vtedy oprávneným urobiť odporcovi hocijakú škodu, dať palicovať a hoci aj inakšie trýzniť. Čo bolo jednoduché zavretie? Nič. To nebola nijaká pokuta, to bolo len odstránenie nepriateľa z bojiska. Suspendovaním by Búroša neboli zastrašili, preto mu v tomto ohľade dali pokoj. Bolo výhodnejšie urobiť ho neškodným. S týmto som bol na čistom, že som správne konal.

Jednako ma zožieral tajný nepokoj, keď som si pomyslel, čo povie moja žena na moje konanie. Od tých čias, čo sa začal volebný boj, nebola ku mne taká milá ako predtým. Bola chladná, nevšímavá. Moje láskanie trpela, ani keby bola z chladného kameňa. Ťažko opísať, ako mi jej správanie zožieralo srdce. Mal som ju rád, túžil som za jej láskou, a ona si ma nevšímala. Moje vzdychy, prekrúcanie očí, prosby, dary ju naskrze nepohli. Začal som sa hnevať. Zasa som myslel, ako neoprávnené sa nadúva nado mňa osoba, ktorá prešla toľkými nemravnosťami. Ale hovor so ženskou! Ona odložila svoj minulý hriešny život raz navždy nabok a dnes bola, ako si namýšľala, vzornou ženou a žiadala odo mňa, aby som ani ja nebol takým slabochom, ktorý sa len zo zbabelosti dá nahovoriť na vykonanie akejkoľvek podlosti. Hrozila mi, že ak sa nepochlapím, že ma nechá tak a odíde k rodičom.

Vedel som, odkiaľ duje vietor. Priatelila sa s Búrošovcami a oni udržiavali v nej tieto zásady. Veľmi dobre jej padla srdečnosť, s akou s ňou zaobchádzala celá Búrošova rodina. Teraz, keď mala všetko, čo potrebovala pre slušný život, žiadala si mať i úctu svojich známych a priateľov.

A v tom som jej ja stál v ceste. Stále musela o mne počúvať veci, ktoré ju rozladžovali.

Čo teraz urobí, keď počuje, že som dal Búroša zavrieť?

Barnássy dovolil Búrošovi ísť domov a oznámiť, čo sa s ním stalo, a porobiť podľa toho potrebné poriadky, oddať chorých kolegovi a zásobiť sa jedivom a šatstvom do väznice. Zasmial sa s deťmi — s už dorastajúcim synom a dcérou — nad svojím martýrstvom a vykľial srdečne ženu, že opúšťala hlavu pre takú hlúposť, a šiel. Moja žena, vysedávajúca celé dni u Búrošov, bola prítomná, keď prišiel večer s Barnássym. Keď počula, čo sa stalo, zbledla ako stena a utekala domov. Toto všetko mi vyrozprával Barnássy v úrade, kde som teraz stále vysedával vždy v pohotovosti. Ten chumaj mi teraz ešte odberal všetku smelosť, keď mi duplikoval, že zavretie Búroša bolo prenáhlené a netaktické, že tým našej veci viac škodím ako osožím.

Ja sám som cítil mocne vplyv strachu na účinkovanie ľudské, a preto som bol presvedčený, že zastraším podobnými násilnosťami i iných. Preto som sa začal a nechcel popustiť.

Ťahalo ma ukrutne domov k žene. I bál som sa, že urobí niečo dešperátneho, a chcel som ísť jej to nejako vyhovoriť, i nevedel som sa odhodlať predstúpiť pred ňu.

Napokon už neskoro večer mi bolo do nevydržania v úrade a šiel som k nej, keď som bol najprv vypil niekoľko pohárikov koňaku.

Keď som prišiel, bolo už skoro dvanásť hodín. Sedela ešte oblečená ako na vychádzku v obednej pri stole a čítala. Modlila sa; poznal som jej modlitebnú knižku. Na dvoch stoličkách pri peci boli postavené cestovné kufriky. Mal som úmysel vojsť veselo, ako keby sa nič mimoriadne nebolo stalo, ale keď som ju videl modliacu sa a prípravy na odcestovanie, stratil som všetku odvahu.

Pozrela od stola na mňa bez slova.

— Magda, a prečo si už nešla spať?

— Čakala som ťa; chcem sa s tebou zhovárať. Káž vypustiť Búroša ešte teraz v noci z väznice.

— Veľmi rád by som to urobil, ale je to nemožné. Uznaj mi, že keď som raz vzal istú povinnosť na seba, musím ju i vyplniť. Nahliadam, že som urobil chybu, že som prijal volebné predsedníctvo, ale keď som ho raz prijal, nemôžem konať proti našim pánom. Hovoríš mi, že som slaboch; ukážem ti, že viem byť dôsledný.

— Ty si nie dôsledný, ty si — opitý. Ešte i to k tomu! Viem, čo mám urobiť.

Vstala od stola, a vojdúc do spálne, zavrela za sebou dvere na kľúč.

Cítil som sa, ako keby ma boli kolom po hlave udreli. Hľadel som na zavreté dvere; trvalo dlho, kým som sa spamätal, a sadnúc k stolu, vložil som hlavu do dlaní a rozmýšľal, rozmýšľal. Opustí ma, zostanem sám; nemám na svete duše, ktorá by cítila so mnou. Predstavoval som si byt bez nej, biedny, stratený život. Ostanú mi len krčmy a — opíjanie sa.

Čo mám urobiť? Vypustiť Búroša? Ved' keď toho pustím, musím vypustiť i jedného katolíckeho kňaza a jedného kaplána a zo päť-šesť iných kortešov. Tí sa všetci menej previnili ako Búroš. Čo mi povedia vicišpán a slúžnovci a celá naša strana! Keď som si len pomyslel na tú celú zdivenú spoločnosť, zdalo sa mi to takým nebezpečným, že som tú myšlienku ďaleko odpudil od seba.

Skúsím radšej uprosiť Magdu.

Klopal som ticho na dvere a prosil, aby ich otvorila.

Nedala znaku života. Ani keby jej nebolo v izbe.

Mal som už so ženskými toľko do činenia, že viem, že je najistejší spôsob nedosiahnuť od nich niečo, keď chceme ich odpor premôcť, prosením. Dobré im padne naše pokorenie, a práve zato neurobia, čo chceme.

Vedel som, že žobraním ani rozumnú ženu nenakloním, aby mi dala aspoň odpoveď, i zahasil som lampu, hodil sa na pohovku a pokúsil sa spať. Ale daromná bola moja námaha. Počúval som odbíjanie hodiny za hodinou a moja hlava bola stále plná najtrúchlivejších myšlienok. Nemohol som sa nijako vzchopiť, bez nej ostala mi vždy len jediná predstava potechy, opíjať

sa. Nad ránom ma začala hlava tak bolieť, že som musel vstať. Močil som si hlavu v studenej vode, to mi však len prechodne pomohlo. I zozbieral som sa a vyšiel na pustú ulicu, ktorou sa ešte len kde-tu nejaký opilec tackal alebo slúžka ponáhľala sa k pekárovi.

Námestie, ulice boli zavešané zástavami a z hostincov sa ozývalo opité hulákanie a rozličné muziky, ktoré voliči, čo už večer prišli do mesta, doviedli so sebou. Vše bolo počuť i odmeraný krok vojenských patrol. Bol mráz, zima ma sekala. Prišlo mi na um, že v kancelárii mám ešte čosi koňaku; išiel som ta v nádeji, že pálenkou zažením mučiace bolesti hlavy. V kancelárii bolo zima, hajdúch práve len že bol zakúril, i vypijúc koňak, ktorý mi skutočne rozohnal bolenie hlavy, vyšiel som zasa na ulicu. Začalo už dobre svitať a mesto začalo ožívať.

Úradníctvo stoličné sa dnes omnoho včasia ako v iné dni zbehlo, i hovorili sme o voľbe a robili všelijaké poriadky. V týchto starostiach som zabudol na Magdu i Búroša. Začali sa hŕfnie s krikom, s éljenovaním svojich kandidátov valiť voliči, vyobliekani slávnostne. Nad skupinami sa strakato množstvo zástav. Vojsko vystrelo na námestí dva kordóny takým spôsobom, že medzi nimi zostalo hodne voľného miesta, ktorým sa mohlo z oboch strán prechádzať do volebných miestností. Voľbu by bolo bývalo možno rozhodnúť podľa množstva voličov; na Formayovej strane bolo na námestí a v susediacich doň uliciach len niekoľko hlúčikov ľudí, na Bartošovej strane zaplnili chlapi husto všetok priestor a doň ústiace ulice. Bolo zrejmé, že ľudákov bolo mnohonásobne viac ako vládných.

Keď som videl ohromný rozdiel medzi stranami a pomyslel som si, že je mojou povinnosťou v takýchto okolnostiach vynútiť víťazstvo pre Formayho, sprvu sa mi zatočila hlava a hneď zatým ma začala bolieť zasa.

Porobili sme predpísané poriadky a začali o ôsmej ráno voľbu v troch miestnostiach. Najprv odhlasovali obyvatelia sídelného mestečka a niektoré obce, v ktorých Formay mal väčšinu, takže okolo desiatej viedol silne; Bartoš mal len niekoľko hlasov. Dosiaľ sa hlasovalo poriadne, niektoré opozičné hlasy sme prepustili bez akejkoľvek zádrapky. Po jedenástej sa začali valiť ľudácke dediny, a tu začala pracovať hlasy ničiaca mašinéria. Každého voliča sme examinovali na jeho meno a vek. Ak sa v niečom pomýlil, nebol jeho hlas uznaný za platný. A ak sa nepomýlil v ničom, boli tu otrockí notári a richtári, ktorí mali smelosť odtajiť jeho totožnosť. Dôverníci, chcjúci protestovať, boli surovo zahriaknutí a zastrašení, takže o krátky čas sa neopovážili otvoriť ústa.

K tomu sa pridružil nárek a krik bitých a trýznených ľudí. V pitvoroch a chodbách, do ktorých odchádzali odbavení voliči, sa zišla jeunesse dorée⁶⁰ panákov a džentríkov, a tí úbohých, o právo hlasovacie olúpených ľudí ťali, zauškovali a kopali pri asistencii žandarmérie, ktorá dávala pozor, aby niektorý zdivený, smelší sedliak neodplácal panákom rovnakou mierou. Raz-dva razy sa to pridalo. Vzдорujúci bol rehotajúcimi sa, socajúcimi ho žandarmi nemilosrdne uväznený.

O jednej som prerušil voľbu a komisie išli na obed, ktorý trval do tretej. Obedovali sme všetci v kasíne, kde sa zišli všetci straníci Formayho. Bolo tam smiechu a kadejakých posmešných poznámok! Možno ani jednému z tých pánov neprišlo na um, aké strašné veci sme páchali.

Mňa bolela hlava čím ďalej, tým väčšmi.

Ledva sme si posadali okolo stolov, prišli do dvorany obidvaja Lúčkovci. Miloš podišiel ku mne a odvolal ma do susednej prázdnej izby.

Lúčkovci doniesli so sebou vkladnú knižku na desaťtisíc korún, ktorú mi ponúkli ako kauciu za Búroša, keď ho vypustím na slobodu. Kaucia bola na to, že sa Búroš počas celej voľby viac nezamieša do nej. Ak by sa previnil hoci jediným slovom, môžem kauciu zadržať na ľubovoľný dobročinný cieľ. Miloš mi oddal i kartičku od mojej ženy.

Prečítal som ju a vydýchol zhlboka. Bol som vo volebnej trme-vrme úplne zabudol na Magdu. Na kartičke stálo, že ak nevypustím Búroša a nevzdám sa z hocijakej príčiny volebného predsedníctva, odcestuje vlakom o šiestej večer do Viedne a nevráti sa ku mne nikdy. Ak jej žiadosti vyhoviem, bude mi zasa dobrou ženou.

Bolo mi, ako keby všetku starosť a ťarchu zo mňa sňal. Áno, urobím všetko, čo žiada. Naraz sa mi to zdalo také ľahké. Hlavná vec bola, že mi bolo úplne jedno, nech sa robí, čo chce, len keď bude Magda zasa moja. Tak mám možnosť dostať ženu naspäť. Surovosti, ktoré sme páchali s ľuďmi, sa mi razom zdali ukrutnými. Voľba sa mi zdala daromnou hlúposťou v porovnaní so získaním prítulnosti mojej ženy. I hlava ma bolela a chcel som mať pokoj za hocijakú cenu. Čo by som Búroša na takú kauciu nevypustil? Ved' čože nám ešte môže škodiť? Menej voličov Formay nemôže mať, ako mal. Kto by sa namáhal ešte mu niekoho odviesť, keď ich ľudáci mali nazvyš a neosožilo to jednako nič? A vzdať sa volebného predsedníctva bolo tiež ľahko. Ved' som sa i tak cez celý čas žaloval, že ma hlava tak bolí, že je to už ani nie na vydržanie. Prosto, nevládzem ďalej. Strašné rozčuľovanie ma úplne zničilo.

Prešiel som s Lúčkovci do dvorany a vyložil pánom, čo žiadajú. Na moje slová povstal hurhaj, že o tom nemôže byť ani reči.

— Páni, utíšte sa. Ja mám právo Búroša na svoju zodpovednosť vypustiť. A ja ho vypustím, lebo pokladám za úplne zbytočné dráždiť i tak do krajnosti už teraz rozľútené voličstvo a obecnosť.

Lipnický kričal:

— Nedovolím, nedovolím! Keď vypustíš jedného, musíš vypustiť všetkých.

Martin Lúčka svojím hromovým hlasom zvolal:

— To je nie pravda. Za Búroša stojí jeho čestné slovo a kaucia. Ináč môžete smelo vypustiť všetkých zajatých. Pri vašom spôsobe vykonávania voľby je akékoľvek kortešovanie zbytočné. A kde by i kortešovali? Medzi vašimi voličmi? Ved' ich nemáte. Hohoho! Ved' ich nemáte.

Zloba sa však nepoddala. Väčšina podnapitých žiadala zamietnuť žiadosť Lúčkovcov.

Vrieskali:

— Nepustiť! Nech sa naučia pre budúcnosť.

Jediný hlavný notár Baksay stál a bol rozhodne za to, aby Búroša vypustili z väznice.

Nenašiel okrem nenávisti nijakej príčiny, aby bol ďalej väznený.

Na to som povedal ticho, ale rozhodne:

— Vypustím ho. Beriem za svoj skutok všetku zodpovednosť. A vypustím i tých dvoch kňazov, pod podmienkou, že sa rovno z väznice vrátia do svojich dedín. Kortešov nevypustím, lebo tí sú iste takí opití, že nevládzu stáť na nohách, aspoň sa vyspia.

I poslal som svojho adlátusa Barnássyho, aby išiel do väznice a Búroša a kňazov vypustil. Vkladnú knižku som od Lúčkovcov prevzal len preto, lebo som nechcel rozjedovaných pánov ďalej dráždiť.

Hneď zatým som si chytal hlavu, ktorá ma bolela ozaj do nevydržania, a odišiel, ako mi Lúčkovci neskoršie povedali, celkom premenený, do susednej izby a ľahol si tam na pohovku.

Hlava ma v pokoji trochu prestávala bolieť, ale keď prešli dve hodiny a prišli ma volať, aby sme vo voľbe pokračovali, povedal som slabým hlasom a tackajúc sa, že som naskrze nie schopný viesť voľbu ďalej; nech ma zastúpi môj náhradník. Bol to Bercey, a páni s tým všetci boli spokojní, ba radi, že dostali vycvičenejšieho a bezohľadnejšieho človeka, ako som bol ja.

Šiel som domov a hľadal po izbách Magdu. Slúžka mi povedala, že je pani u doktorov.

Sprvu ma zaboľelo, že ma nečakala. Veď Búroš už musel dávno prísť domov. Len neskoršie mi prišlo na um, že nemohla ešte vedieť, že som sa predsedníctva striasol.

Zatým som rozmýšľal o svojom skutku. Zasa som bol slaboch. Pravda, tentoraz na spravodlivú stranu, ale jednako slaboch, na žiadosť ženinu...

Napokon som sa chytro upokojil. Nech som slaboch! Tak sa zdá, že mi je to už raz súdené ním byť. Ale odteraz neurobím vážny krok bez porady so svojou ženou. A dá azda boh, že tak prídem i so svojím svedomím do poriadku.

Poslal som slúžku, aby šla oznámiť panej, že som už doma, keď vbehla moja drahá Magduška ani vietor cez pitvor a obedňu ku mne do spálne, kde som ležal na pohovke.

Lúčkovci boli prišli do Búrošov a vyrozprávali, že som sa vzdal predsedníctva. Pravda, nie na tom základe, že nechcem byť ďalej nástrojom takej strašnej neprávosti, akú odo mňa žiadali, ale s nemužnou výhovorkou choroby.

Hoc i tak, ale som sa striasol mrzkého páchania.

Magda sa mi hodila na prsia a obľápala a bozkávala ma.

— Ty dobrý, drahý muž! Ako ťa milujem! Aká som šťastná, že som ťa k dobrému skutku naklonila! Keby si bol býval u Búrošov, keď doktor prišiel, bol by si i ty blažený, že si to urobil. Všetci sme ho vítali, obľápali, ako keby bol prišiel po mnohoročnom väznení. Zaslúžil si to. Bože môj, aký je to chlap!

— Magduš, som šťastný, že som si ťa vydobyl zasa. Ale ty mi iste uznáš, ako ťažko mi to

padlo, ako som musel zobrať všetku svoju energiu, aby som ťa poslúchol. Ty len toho Búroša chváliš. Azda si ešte i teraz doňho zamilovaná? Ved' čože sa mu stalo? Dajsamibože! Sedel noc a pol dňa v spoločnosti dvoch inteligentných kňazov v teplej komore. Mali všetko, čo potrebovali, a boli aj o všetkom, čo sa deje, informovaní, lebo ved' každú chvíľu prišiel niekto k oblôčiku na dverách väznice a vyrozprával im všetko, čo sa deje.

— Mýliš sa, môj drahý. Zaiste si sa tiež pekne správal. Tentoraz možno krajšie ako Búroš, hoci by to on bol inakšie urobil. Nie preto som zaňho oduševnená, ale preto, čo urobil, keď prišiel domov. Neriekol nám skoro ani slova, ale šiel do svojej ordinácie, poslúc nás do dennej izby, susediacej s ňou dvermi. Počuli sme, ako vzdychá a vydáva zo seba zvuky, ako keby ho niečo škrtilo. Zľakli sme sa a vbehli k nemu. Stál opretý o stôl a premáhal plač. Predstav si, ten mocný, tvrdý chlap a — plakal! Anuša sa hodila k nemu: „Čože ti je, preboha, Vladko?! Čo sa stalo?“ Zmŕštil sa a kázal nám ísť von. Nešli sme. Zvolala som: „Vy, doktor, ved' vy máte nervovú krízu. Poznám to. Plačte! Nehanbite sa.“ Pozrel na mňa a hodil sa na fotel, zakryl si tvár rukami a plakal. Rozumie sa, že sme plakali s ním, okrem Janka, ktorý zamračene hľadel na otca. Premohol sa chytro a povedal: „Ukrutne ma dojme, keď vidím dobrotu, akú mi preukázali Lúčkovci, a keď vidím trpieť za pravdu, utláčanú hanebnou krivdou a nespravodlivosťou. Nikdy nezabudnem múr odhodlaných tvárí našich chlapcov za vojenským kordónom, ktorým blýskalo z očí, že vedia už, že darmo trpia zimu, hlad a hanebné bitie, ale budú trpieť za svoju pravdu. Nech sa naplní miera hriechov nepravdových. Tým skorej príde ich deň hnevu božieho. Akí vedia byť ľudia biedni, horší od zverov, a akí vedia byť hrdinovia! Ó, bože, aký by bol náš ľud, keby mu neslepili oči, ale vedeli mu vnuknúť oduševnenie za vec spravodlivú!“ — Čo povieš na to, mužičku? Plakal by si ty pre niečo také?

Zasmial som sa.

— Veru sotva. Mám dost' iných príčin.

Magda pozrela na mňa nie bez opovrhnutia.

— Vidíš, taký si ty.

Tak som sa zatým cítil, ani keby ma bol z kríža sňal. Pominul ma strach o ženu a striasol som sa katanskej práce. Nedbám, nech nemám zásluh. A ved' som preukázal dobrú vôľu, nemôžem za to, že som ochorel. Ostal som ležať cez celý čas, kým sa voľba neskončila. Málokedy som sa cítil tak dobre. Prišiel ma na druhý deň navštíviť Lipnický s lekárom Wintersteinom. Tušiac, že sa niečo podobné môže pridať, pripravil som si ľad v obkladkoch, ktoré som si hodil na hlavu, ako som počul, že do susednej izby vošiel niekto.

Keď vošli páni, stonal som, ani keby som bol na mukách. Na ich otázky som len čosi zamrmľal. Počul som Wintersteina šepkať, že najskorej mám zapálenie mozgu.

Keď odišli, smiali sme sa na nich so ženou, na ktorú Lipnický vyvaľoval zamilovane oči.

Hlupáci.

Voľba sa skončila až na tretí deň predpoludním. Keď vyhlásili jej výsledok, že Formay vyhral nejakými pätnástimi hlasmi, nebolo už vlastne v meste nijakých voličov, ľudáci z vidieka sa

hneď rozišli domov, ako odhlasovali. Výsledok ich nezaujímal, veď vedeli, aký bude. Len víťazi čakali na nejaký oldomáš.

Ale oldomáš vypili páni sami. O zavedených ľuď, ktorí im predali svoju statočnosť, sa viac neobzrel nikto. Išli domov, stobohujú a kľajúc na pánov.

V tie časy som bol presvedčený prívrženec maďarskej štátnej idey. Myslel som, že by Uhorsko bolo silnejšie a bohatšie, keby jeho obyvateľstvo bolo všetko jednej národnosti maďarskej.

Ale, možno i následkom reči mojej ženy a Lúckovcov, ma trápilo vedomie, že vyvolenie akéhosi Formayho do snemu nestálo za útrapy a trýznenie toľkých zavedených ľuď. Najmä keď sa neskoršie dokázalo, že „néppártisti“ (ľudáci) neboli ani o zblo statočnejší ako „munkapártisti“⁶¹ (strana práce). Ich jediná zásluha bola, že doniesli do volieb nové heslá, ktorými práve tak klamali svet ako ich protivníci.

Ako vždy u nás, ruvali sa medzi sebou len páni. Kto vyhral, to bolo pre blaho krajiny vedľajšie, keďže to boli vždy len páni, ktorí všetci išli len za cieľom upevnenia svojej nadvlády.

Za niekoľko nasledujúcich rokov sa v mojom živote neprihodilo zvláštnejšej udalosti. Stalo sa so mnou však isté preporodenie. Odučil som svojich predstavených od toho, aby ma chceli použiť za nástroj násilníckych alebo nezákonných výkonov. Nemôžem povedať, že by sa moje zmýšľanie o svete bolo nejako premenilo, ale prítulnosť a lásku ženy som si cenil vyššie ako sľuby svojich šéfov, a jej hrozby mi ťažšie zaľahli na dušu ako ich.

Magda, ktorá po maďarsky už hovorila, naučila sa dokonale po slovensky; prečítala slovenské znamenitejšie diela a oboznámila sa i so slovenskými snahami. V tomto všetkom boli jej učiteľmi Búrošovci a najmä doktor, na ktorého som vždy hľadel okom možno priveľmi zostreným žiarlivosťou. Čo si myslela o pomere Magdy a lekára jeho žena, to neviem; ja som presvedčený, že to priateľstvo nebolo celkom platonické.

Búrošová bola osoba chladná a flegmatická; znášala sa s Magdou veľmi dobre. Búroš bol človek zápalistý; pravda, s rokmi i jeho oheň sa miernil a on sa stával trpezlivejším. Ale pekné a najmä duchaplné a vtipné ženy vplývali naňho mocne. Radšej mal ich spoločnosť ako mužskú, a ja som presvedčený, že nezachoval vždy prísne hranice medzi mojím a твоjím, keď išlo o lásku ženskej.

Dobrá priateľka Magdina bola ešte i Terézia Lúcková, na ktorej sprvu bol silne badateľný vplyv maďarskej výchovy. Podivným spôsobom nie jej muž a švagor urobili z nej ženu, ktorá preukazovala aspoň záujem o slovenské snahy, ale Magda, Viedenčanka, ktorá sa síce nevzdala svojho nemectva, ale uznávala oprávnenosť slovenských požiadaviek.

Mne hovorila o nich darmo, ja som nemal porozumenia za boje Slovákov. Môj um bol kŕmený maďarskými denníkmi; čo a ako ony písali, to bolo mojím krédom.

Magda ma doniesla do srdečného pomeru i s mojimi rodičmi, ku ktorým sa správala s detskou úctou a prítulnosťou, takže si získala nielen otcovu, ale i macochinu lásku. Vedela sa s tými prostými ľuďmi zhovárať, neurazila ničím ich zaostalosť, šetrila ich náhľady, že by

boli bývali vďačne šli za ňu do ohňa. Pri každej vhodnej príležitosti ich, ako i švagrov, obdarúvala ani nie cennými, ale vhodne vybratými darčekom. Tí ľudia boli šťastliví, keď ich navštívila; keď oni prišli k nám, ich nezanedbávala, ale aspoň ukázala úprimnú radosť, takže by boli urobili za ňu, čo jej na očiach videli. A ona vedela, že milo prijať malé služby a drobné darčeky veľmi udržuje priateľstvo.

V tých rokoch niektorí z mojich známych a kolegov dostali povolanie pred boží súd, niektorí pochoreli. Starého Barnássyho porazilo a Guzy, ktorý nikdy nebol spokojný so svojou hodnosťou, dostal paralýzu a vyaranžoval do angyalföldovského blázince.⁶² O Gabe sa rozprávalo, že sa stala veľkou priateľkou líkérov, neopovrhujúc ani varenou pálenkou.

Škoda jej. Mala umu, srdca dost'. Vyhynulo všetko v nepriaznivých pomeroch.

*

Kľbko veľkej historickej stuhy sa medzitým odvíjalo. My, rozličnými túžbami a falošnými záukami oslepení, sme netušili, že prichodí taká jeho zdruvujúca čiastka, akej svet nezažil. Veď čo dobrého mohli urobiť páni sveta, ktorých jedinou vzpruhou účinkovania bolo najnemilosrdnejšie sebeckto a najkrajnejšie násilie, nezastávajúce pred nijakým utrpením a pred nijakou stratou?

Svet sa rozčesol do dvoch táborov, zbrojenie naše a našich spojencov dosiahlo svojho vrcholu, vyššie stupňovať sme ho nemohli, i nastal ineluctabile tempus,⁶³ neoddeliteľný čas osudu, keď napnutá struna musela prasknúť a my zaslepení sme podpálili pod Európou podkop, ktorého výbuchom vyleteli najkultúrnejšie čiastky sveta do povetria.

Strašnou katastrofou sme sa mohli presvedčiť, že vojna nezaplatí hmotné škody ani víťazom; o akejsi náhrade za ľudské životy a za pretrpenie duševných i telesných bolestí nemožno vôbec ani hovoriť. Je veľká otázka, či pokrok v oslobodení ľudstva tými obeťami, ktoré si vyžiadala vojna a ňou zapríčinená bieda, nie je pridraho zaplatený, či by po čase, hoci dlhšom, nebol nastúpil i miernou cestou.

Zverskosť v ľudských srdciach a obmedzenosť v ľudských umoch je tak hlboko zakorenená, že i po tomto ukrutnom poučení veľká čiastka ľudstva úfa v polepšenie svojho stavu zasa len nekonečným prelievaním krvi.

Odstránili tyranstvá jedny, aby urobili miesto iným, ešte hroznejším.

Šľachetné idey razia si cestu miernym konaním a presvedčovaním, surové bezohľadným násilím a hatením odporu ľudskou krvou a žalostnými slzami.

Sarajevské výstrely otriasli ozvenou celú zem. V psychóze, ktorá zatým nastala, stratili slabí, zlí ľudia hlavu a zapríčinili najstrašnejšie nešťastie, aké dosiaľ kedy otriaslo ľudstvom do koreňov.

Hoci sme videli náramné zamračovanie sa oblohy nad nami, hoci nám strach prechádzal údmi v očakávaní hromového úderu, jednako sme stratili rozum, a keď strašne zablysol a otriasol dunivým praskotom celý svet, sme spievali — my nešťastníci! — hymny a volali v bezhlavom pomätení:

— Nech žije vojna!

Živili sme kata, ktorý nás mal mučiť.

Mobilizačné rozkazy, tieto výroky smrti a najväčších utrpení pre mnoho a mnoho miliónov ľudí, sme chtivo rozniesli nočným časom poslami na koňoch po všetkých pokojných dedinách, zapríčiňujúc všade už v tú chvíľu to moriace oťaženie srdca, ktoré sa malo v nesčíselných prípadoch premeniť v zúfalý nárek a v preklínanie života a boha, o spravodlivosti a milosrdenstve ktorého sme pochybovali.

*

Lúčkovci boli stráňovskí rodáci, ich otec bol dobrý, usilovný, bohabojný a veľmi dobročinný roľník. Martin bol najstarším synom veľkej rodiny, Miloš sa asi o desať rokov neskôršie narodil ako on.

Martin zdedil povahu i postavu otcovu; bol hrmotný, prostoreký a zaťato statočný a šľachetný človek. Dobrota otcova sa uňho vystupňovala na povedomú a zásadnú šľachetnosť. Ako jeho rodičia, bol i on verný prívrženec svojej evanjelickej viery. Jeho vystupovaniu chýbala výchovná drezúra, na prvý pohľad sa zdal hrubý, urážlivý, ale už po krátkom spolubytí s ním poznal každý, že je to vlastne najmäkšia duša.

Miloš bol jemný, švihácky panák, na ktorom bolo badať, že sa mnoho krútil v takzvanej dobrej spoločnosti. Obliekal sa elegantne a robil vždy gavaliera. Ľahko vydával peniaze.

Martin sa bol pretráпил z vlastnej sily, nechcejúc otcovi padnúť na ťarchu, na Miloša nakladal už on, majúc dobrú kanceláriu, keď brat študoval. A nebol skúpy, keď išlo o vydávanie peňazí pre Miloša, i keď to boli podľa mienky ostatných súrodencov a matky prepiate zbytočností. — Len ho kazí, — hovorili nie bez závidy. Martin si však nedal povedať. V jeho prítulnosti k Milošovi bolo čosi otcovské, bol naňho hrdý a prižmúril oko i nad jeho priestupkami, ktorých bolo dosť, lebo Miloš bol v spoločnosti džentríkov rád videný a viedol život skoro taký ako oni. Martinovi to akosi lichotilo. Mnoho bol v hostincoch, hral karty výborne a šermoval prvotriedne. Chodil i za dievčatami a mladými paniami, veru nie s najlepšimi úmyslami. Bol tiež slovenského zmýšľania, ktoré nezatajil nikdy, ale nekládol naň zvláštnu váhu. Vôbec sa o politiku a vieru nestaral. Bol by možno i hlbšie klesol, keby ho nebola jeho neobmedzená vďačnosť a prítulnosť k bratovi udržala v istých hraniciach, lebo bol tiež citlivého srdca.

Na stále napomínanie bratovo sa oženil. Vzal si dievča len z lásky a viedol s ňou sprvu menej, ale z roka na rok spokojnejší a šťastlivejší manželský život, ktorý ho pomaly, ale iste odvádzal od ľahkomyselnosti.

Bol sa oženil asi päť-šesť rokov pred vojnou a dosiaľ nemal detí. Teraz od dvoch-troch mesiacov sa tešil nádejou, že im bude požehnaná rodina. Miloš sa od tých čias nadobro premenil. Nešiel viac do hostinca, len raz za dlhý čas s bratom a Búrošom, keď tých nadišla vôľa zabaviť sa.

Terézia znášala svoj požehnaný stav ťažko, trpela mnoho a telesne veľmi upadla, ale duševne bola veselá a veľmi sa tešila dieťaťu. Toto jej správanie dojalo Miloša natoľko, že bol nekonečne nežný a trpezlivý k nej, skoro ešte nežnejší ako Martin, ktorý dojemne miernil i

svoj hlas i hrmotnú chôdzu, keď predpokladal, že by ho Terézia mohla počuť. Bol by jej doniesol, čo jej na očiach videl. Často ho celkom vážne prosila, aby jej prestal tie kadejaké zbytočnosti donášať.

Do týchto pomerov vpadlo vypovedanie vojny a Miloš, ako rezervný poručík, musel narukovať hneď na vyhlásenie mobilizácie. Slúžil pri pešom pluku i odišiel už na druhý deň ku svojmu káдру.

Odchod Milošov uložil do postele Teréziu, ktorá sa dosiaľ už mužovi kvôli bola podľa možností premáhala. Keď dosiaľ máločo zažila, prestala na najväčšiu starosť nás všetkých skoro celkom jesť, takže Búroš rozmýšľal o prerušení tehotenstva, o čom však Terézia nechcela ani počuť.

Miloš vypisoval každý deň žartovné karty. Celé vojenčenie bolo, podľa jeho podania, holý smiech a žart. Veľká srdečná úzkosť Terézie sa zmiernila, mohla zasa vstať z postele a začala sa lepšie živiť. Búrošová, Magda a Martin ako nejakí sprisahanci vždy kuli plány, čo akú lahôdku do nej vkradnú. A akí boli šťastliví, keď zjedla, čo jej prichystali. Ako si za dverami kyvkali, že nič nenechala, všetko zjedla.

Martin vo svojom vytržení hocikedy obľápal Magdušu, proti čomu som nenamietal nič, lebo som vedel, že príčinou toho je len jeho prekypujúca vďačnosť. S Búrošovou si tykal, boli spolu ako rodina; hocikedy ju, keď mu prišla s dobrou zvesťou, i vybozkával na obe líca, že to bolo i do susednej izby počuť.

Minulo niekoľko týždňov a Miloš odišiel na ruský front. Písal i odtiaľ. Podľa jeho listov bol vždy v úplnej istote, ďaleko od bojovej čiary. Prišla karta, na ktorej opisuje, ako chytili niekoľkých Rusov, ktorí sa sami poddali. Veľmi dobrí chlapi sú tí Rusi. Mäkkí, dobrí ľudia, tí by ani mucu neublížili.

Hocijako naše správy zatajovali, jednako vyšlo najavo, že bola pri Rave Ruskej⁶⁴ veľká zrážka, ktorú sme nevyhrali.

Na druhý, tretí, štvrtý deň neprišla karta od Miloša. Teréziu sme ťažko upokojili. Neprišla však ani o týždeň, ani o mesiac...

Terézia viac nedostala nijakú kartu od svojho muža. S nekonečnou opaterou sme sa s ňou pretrápili až do pôrodu. Hoci pôrod bol ľahký, dieťaťko bolo slabučké, ledva v ňom tlela iskrička života, jednako stačil, aby ju pripravil o posledné sily. Jediný liek by bol býval od jej muža. Toho nebolo.

Všetci sme sa obávali o Martina. Mysleli sme, že si niečo urobí, keď ju vidí mŕtvu.

Prekvapilo nás jeho správanie. Stál ticho so zloženými rukami a zašepkal:

— Stala sa vôľa božia. Oslobodil ju od trápenia. Požehnané buď jeho meno. Zachovajme dieťa.

I Magda i Búrošová chceli dieťa vziať k sebe aspoň na prvé týždne, kým nezmocnie. O tom nechcel Lúčka ani počuť. Búroš telegraficky objednal z Opavy ošetrovatel'ku, ktorá príduc už na druhý deň, prevzala dieťa. Bola to osoba milá, múdra a vzdelaná a dieťaťko sa pekne

vyvinulo v jej rukách.

Počas celej choroby Teréziinej chodil som podvečer skoro denne do Lúčkov s Magdou. Skoro vždy sme sedeli hodinu-dve v Milošovej kancelárii my traja, Martin, Búroš a ja. Búroš vykladal chorobu Teréziinu ako všeobecné zoslabenie nervov, čo zapríčiňovalo najmä trápne nepokoje srdca, ktoré vzdorovalo liečeniu. Úbohé stvorenie zabila vojna, ako toľké mnohé ženy, matky a sestry.

I nám do sirotského úradu začali čím ďalej, tým viac prichádzať správy o zahynutí otcov; siroty sa množili úžasným spôsobom, dostávali sme sa čím ďalej, tým väčšmi do potopy ľudského utrpenia a biedy.

My traja sme z rozličného stanoviska posudzovali vojnu. Sprvu som ju pokladal za oprávnenú, lebo veď Srbi zákerne zabili nášho princa, čo sme nemohli trpieť bez odvety. Lúčka ju odsudzoval zo stanoviska slovenského, lebo núti nemravným spôsobom brata zabíjať brata. Búroš vôbec odsudzoval vojnu zo stanoviska všeludského.

Sprvu som hájil svoje stanovisko. Keď som každý deň musel pojednávať o nových a nových nešťastiach, ktoré zasahovali mojich rodákov a i mojich najbližších pokrvných z dedín, začal som uznávať Búrošovo stále opakované tvrdenie, že nijaká doktrína, nijaká politika neoprávňuje ľudí zabíjať jeden druhého.

— Čo nás do toho, že páni bohvie z akých dôvodov chcú podmaniť Srbsko. Zabrali Bosnu. Čo má z toho slovenský človek? Zaberú Srbsko. Čo je do toho Zvolenčana alebo Oravca, že Srbsko sa bude na mape skvieť ako provincis rakúsko-uhorská. Ani o jeden zemiak viac nezje preto. Možno bude môcť úradničiť tisíc, dvetisíc, tritisíc Uhrov v Srbsku. Ale vo vojne nám zabijú pol milióna ľudí. Keď bude tam úradničiť päťtisíc našich ľudí, sto rokov je potrebných len na to, aby bolo smrťou teraz žijúcich zaplatené to ich úradnícke živorenie. Prečo má teraz žijúci mladý, zdravý mužský zahynúť, aby mohol za jeho život biedne živiť nejaký potomok? Či je toho život cennejší ako terajšieho človeka? Kde je v tom nejaká spravodlivosť?

A za sto rokov čo sa môže stať! Môžu nás i viac ráz vyhádzat' z dobytej krajiny. Tak za čo a prečo sa vraždíme?

Keď som musel počúvať denne stále tie isté, a jednako iné žaloby o neustávajúcom utrpení našich ľudí, začal sa vo mne vzbúdzat' cit poľutovania a zatým pomaly rozhorčenia proti národom, čo zapríčinili túto skazu.

Sprvu som sa tešil, keď som čítal, že sme my a Nemci ubili nepriateľa; pomaly ma začalo tešiť, keď nás porazili: — Dobre, tak nám treba, načo sme sa do toho tislí. Tu máte teraz: Éljen a háború!⁶⁵

K tomu ako surovo a bezohľadne zachádzali s naším ľudom! Brali deti a vyklamali od ľudu rozličnými úskokmi a hrozbami jeho ťažko nasporené — my, ktorí ho známe, vieme, že od úst odtrhnuté — peniaze na vojenské pôžičky, pričom robili posmech z buta tóta. Náš pohorský ľud bojuje krvopotne o zachovanie najskromnejšieho života, a jednako ako len môže, hľadí odložiť nejaké grajciare na obranu proti vždy hroziacej biede. Ako ťažko vydávali tí naši neboráci tieto úspory len preto, aby mohli svoje deti čo len na deň-dva dostať

domov z prekliateho frontu!

Jeden prípad mi zvlášť zaľahol na dušu. Mal som ujca, starého Povalu. Bol to dobrý chlap a vždy som sa s ním pozhovával, keď som sa s ním stretol, lebo rád robil žarty a vždy vedel o kadejakých figľoch rozprávať. Ženatý jeho syn mal troje drobných detí. V druhom roku vojny musel tiež narukovať. Podarilo sa nám značením tritisíckorunovej vojenskej pôžičky oddialiť jeho odchod na front o niekoľko týždňov. Prišiel čas, že musel odísť.

Starý Povala bol na jedno oko slepý — vôl mu ho bol vyklal, a na druhé máločo videl. Bol v stálom strachu, že i na to oslepne.

Ale i tým poloslepým okom vedel prečítať kartu, ktorú mu napísal z bojiska Ondrov kamarát, že mu syna v jednej potýčke zabili.

Poznal som ho podľa štrkania palicou, keď ma deň-dva za tou zvesťou navštívil na mojom bývaní. Magda ho prijala vládne ako vždy, a keď počula smutnú novinu, zaplakala nad ním. Ujec vyrozprával sucho, čo sa stalo so synom, ani keby išlo o celkom cudzieho človeka. Sedel na stoličnici pri stole, nezložiac ani haleny z pliec, hoci som ju chcel odložiť.

— Netreba, nechajte, však ja tu nebudem dlho sedieť, — riekol odmietavo.

Žena ho núkala slivovicou; vypil zo tri kalíšky, chváliac ju, že je dobrá.

— Porad' mi, čo mám teraz urobiť? — pýtal sa.

— Čo tak mnohí iní, — povedal som. — Padol za svoju otčinu, urobil svoju povinnosť. Boh vás poteší a pomôže, len sa vy neopúšťajte, — tešil som ho.

Magda si utierala oči, vše pozrela na mňa a krútila mi hlavou, že nesúhlasí s mojou rečou.

Povala mlčal chvíľu. Zatým mrmlal ticho:

— Za otčinu, za otčinu. Boh poteší. Lepšie by bolo, keby mňa slepáňa tu nebolo. Skorej by sa našiel nejaký necelý lazár pre nevestu.

— Ujček, nehovorte také strašné reči, — zvolala naňho akoby nahnevane Magda. — Vy ste ešte mocný chlap a múdry, znáte život. A čo by ste i nepracovali, vaša hlava je viac hodná ako mnohý celý človek. Pomyslite si, že vás všetci radi máme, dosť je nám žiaľu za Ondrejom.

— Veru pravdu hovorí moja žena, — prisviedčal som a búchal ho priateľsky po chrbte.

— Veru verím, veru verím, že ho ľutujete. Nebol to ešte z tých najhorších. A keď tak musel ísť, keď tak musel ísť. Hja, mnohí museli ísť. A keby sme len vedeli, prečo? No, ale pôjdem.

I pozrel poloslepým okom na mňa, roztvoriac pritom ústa, ako keby chcel ešte niečo povedať.

— Nechod'te ešte, zostaňte u nás celý deň! — zvolala Magda a chytila ho za ruku.

— Čože by som ja tu robil? Iba by som vám tu zavadzal. Ďakujem vám za dobrotu. Nech vás boh požehná, — a vstal a šiel, točiac hlavou, aby lepšie videl, kade kráča.

Vyprevadili sme ho na ulicu, ktorou šiel pozorne ďalej, nepovediac viac ani slova.

Keď ho nebolo viac vidieť, vošli sme dnu.

— Ten si niečo urobí, uvidíš, — riekla Magda. — Der arme Mensch!⁶⁶

Roztrpčene som odsekol:

— Der arme Mensch! Teraz ti je der arme Mensch! Ale vojne si sa tešila a tešíš sa i teraz, že ju vy Nemci vyhrávate a vykynožíte celé národy.

— Čože skáčeš do mňa? A bol si ty azda lepší? Či si si ty nežiadal, aby naučili tých zbojníckych Srbov?

— Bol som sprostý. Kde by som bol na to pomyslel, aká je vojna strašné nešťastie! A taká vojna ako táto! A to všetko zapríčinili vaši prekliati kaiseri.

— Neboj sa, keď vojnu vyhráme, bude lepšie na svete, — škriepila sa so mnou.

Často sme sa teraz pre vojnu hádali. Sprvu som i ja cítil za Maďarov a Nemcov, teraz som čím ďalej, tým väčšmi začal želať našim nepriateľom víťazstvo.

— Môžeš sa uspokojiť, vojnu nevyhráme. Búroš tvrdí s celou určitosťou, že Angličania nikdy vojnu neprehrali, lebo sa vždy bijú tak dlho, kým nepriateľa nevysilia. Ak bude treba, naženú nám nepriateľov toľko, že ich nezmôžeme. Tu máš Rumunov a Talianov. Prídu nám na krk i Američania, ak bude treba i Japonci. Na to sa môžeš spoľahnúť.

Prekvapilo ma, ako naskočila na mňa. Sypala sa z nej viedenská nemčina, ani z nejakej celkom obyčajnej osoby. Hľa, ako kedysi, tak i teraz, keď vyburšuje silnejší cit, padne z nej celá glazúra vyššej civilizácie. „Elende Slowaken“, „Gesindel“, „Verräther“⁶⁷ mi len tak lietalo okolo uší.

Keď som videl, aká je rozrušená, bolo mi jej ľúto. Ved' chud'a, čože môže zato? Keď je Nemka, nemôže inakšie cítiť. Však, hľa, i vo mne sa zobúda slovenské povedomie, keď vidím, ako mučia našich ľudí! Bez najmenej stopy mravného oprávnenia ženú ich na jatku vlastne proti svojim záujmom. Ona je presvedčená o spravodlivosti pokračovania Nemcov a Maďarov, lebo ved' človek vždy podľa citu riadi i svoje myšlienky.

— Magduša, utíš sa. Uznávam, že ty ako Nemka nemôžeš inakšie hovoriť. Sľubujem ti, že sa viac nikdy nebudem pre vojnu s tebou hádať. Ľutujem, že som ťa rozčúlil.

Začala plakať a ešte mi nadávajúc, vyšla von. Ved' nahliadol som, že nemohla sa premôcť razom. Ale je jednako dobrá a rozumná žena, lebo keď som o niekoľko hodín prišiel domov, bola ku mne milá a vlúdna, ako keby sa nebolo nič stalo.

Nasledujúceho dňa už včasráno dostali sme správu, že sa chudák ujec v záčine obesil. Našli ho už stuhnutého. Nevedel ožlieť syna a šiel za ním.

Búroš poznamenal, že vojna len malú čiastku všetkých hrôz zapríčiňuje na bojisku. Každý smrtiaci výstrel rozvíri iste viac bôľu a zúfania v zázemí ako na frontoch. Vojna je ťažká

choroba celého štátneho organizmu. A kedy mohla byť choroba blahodarná? Je to kliatba pre víťaza i porazeného.

Prišiel čas, že i Búrošov Janko musel odísť na bojisko. Môj brat Nácko, zrodený suchotinárskou matkou, bol taký biedny, že ho ani najkrutejšie asentovanie nemohlo vstrčiť do mundúra.

Na Búrošovi nebolo poznať starosti o syna. Bol taký bystrý ako vždy. Ale jednako veľmi chudol a šedivel. Starol pred časom, zrejmý znak, že i on trávi nespavé noci a tiež nosí ťažký kameň na srdci. Hoci som sa s ním často schádzal u Martina, zostala medzi nami stála hrádza. Pridalo sa, že som sa s ním zišiel u Lúčku, kde sme v kancelárii Milošovej sedávali i vtedy, keď Martina nebolo doma. Vediac, že príde, čakali sme naňho. Sedeli sme, pozerajúc noviny alebo nejakú knihu beztoho, že by sme sa boli zhovárali. Len keď prišiel Martin, sme sa rozhovorili.

Búroš od začiatku vojny bol stále, i pri všetkých našich víťazstvách neochvejne presvedčený, že vojnu vyhrá entente.⁶⁸ Ani keď Rumunsko a Rusko vypadli, nepochyboval o tom ani najmenej. Toto svoje presvedčenie netajil pred nikým. Tak ho povedal hlavnému županovi a Lipnickému do očí ako nám. Sprvu ho preto napomínali a vyhrážali sa mu; v druhej polovici vojny začali mlčať, keď robil svoje výklady, lebo i pri pričastých víťazstvách cítili všetci, že nám ubúda sily a Amerika sa začala dvíhať na obzore ako hrozivá mátoha. Tešili sa nádejou, že Američania nebudú môcť, už i pre nemecké ponorky, doviesť toľko vojska do Európy, aby rozhodli s ním vojnu.

Ja som sa celkom pridal k mienke Búrošovej. Len v tom som nesúhlasil s ním, že by bolo pravdepodobné, že by sa Rakúsko-Uhorsko rozpadlo na kusy. Úfal som, že Uhorsko obstojí tak, že národnosti dostanú autonómiu a že vlastne všetko tak bude, ako bolo. Naši páni by si chytro spomenuli na to, že vedia i po slovensky. Nedokonale a len ľudove, ale vedia. Však by sa chytro priučili, čo im chýbuje. Na to sa Búroš smial.

— To by nestálo za prácu. Za desať-pätnásť rokov by Slováci boli zasa v maďarskom vreci. Slovensko sa musí spojiť s českými krajinami a tvoriť samostatnú ríšu. Práve tak srbské a rumunské kraje so svojimi materskými štátmi.

Martin nahliadal, že Búroš má pravdu, ale sa netešil spolku s Čechmi. Nemaľ Čechov rád. Rojčil za Rusko a Juhoslovanov, ale Čechov a Poliakov temer nenávidel. Ani nevedel povedať prečo. Bol to oddávna v ňom vyvinutý náhľad a cit. Možno, že táto antipatia sa zrodila i z účinkovania bachovského úradníctva, z ktorého mnohí ostali na Slovensku doživotne, a neboli vôbec obľúbení z rozličných, najviac však z politických a spoločenských príčin.

Ja som s tým súhlasil, čo sa týka Čechov. Búroš nám darmo vyhovárал naše predsudky. Rozprával nám mnoho z dejepisu, z bojov českého národa. Poukazoval na ich húževnatý pokrok na každom poli kultúry i pri rakúskom utláčaní. Dokazoval, že sú to vlastne jediní praktickí panslávi medzi Slovanmi. Robil posmech z nášho malicherného, ako ho menoval „kocúrkovského“ nacionalizmu, boiaceho sa českej súťaže.

My sme sa týmto názorom vzpierali a robili z nich žarty... Ale cítili sme jednako, že má v mnohom pravdu a — zostali pri svojom.

Čím sa koniec vojny väčšmi blížil a čím jasnejšie sme videli blížit' sa vyplnenie predpovedí Búrošových, tým väčšmi chladli voči sebe Búroš a Martin, a tým väčšmi som sa ja pridával ku slovenskému presvedčeniu, pravda, Martinovmu. Ono sa mi zdalo celkom prirodzeným a výhodným, najmä ohľadom mojej budúcnosti, čo mi padlo veľmi na váhu.

Do maďarskej spoločnosti som v ostatný rok vojny celkom prestal chodiť. Schádzal som sa so svojimi kolegami len v úrade.

Magda od začiatku málo obcovala s maďarskou spoločnosťou, ktorej dámy, hoci viac masla mali na hlave ako ona, hľadeli na ňu zhora. Jej priateľkami bola od začiatku Búroška a úbohá Terézia, kým žila, a preto jej ani na um neprišlo namietat' niečo proti tomu, že som prestal chodiť medzi maďarských pánov, ktorí boli čím ďalej, tým skl'účenejší a tichší. Raz-dva razy sme sa u Lúčkov zišli, ale Búroš a Martin sa skoro ani nezhovárali. Bolo vidieť, že každý myslel svoje, ale ani jeden nechcel vypovedat' svoju mienku, aby sa nepoškriepili.

Búroš prestal chodiť k Martinovi a prestali ich zábavky v hostinci úplne. Keď sa stretli na ulici, zhovárali sa srdečne a priateľsky ako predtým, ale ich styky prestali nadobro.

Rozdiel ich názorov bol priveľký. Lúčka zmýšľal tak, ako pred tridsiatimi rokmi zmýšľali ľudia. Búroš znal najnovší európsky myšlienkový svet a súhlasil s mnohým, čo tíslo človečenstvo napred. Ako som sa dozvedel od Magduše, bol humanistom v modernom zmysle slova. Ja veru neviem, čo to znamená. Ja som chodil ďalej k Martinovi. My dvaja sme sa rozumeli dobre. My sme si hlavy mnoho nenalámali s kadejakými modernými filozofiami; rozmýšľali sme tak po našsky a boli s tým a so sebou veľmi spokojní.

Medzitým sa blížila vojna ku koncu. Bolo jasné každému, že ju prehráme. Pershing sa už hlásil na Lafayettevom hrobe,⁶⁹ že Američania prišli Francúzom zaplatiť starý dlh. Nemecké ponorky nemohli zamedziť príchod dvoch miliónov nových nepriateľov. Foch⁷⁰ rozrážal nemecké hradby, prišiel trpký koniec.

Časom sme sa dozvedeli, že Miloša pri Rave Ruskej zajali a že je teraz v légii. Martin a my všetci sme ožili, hoci sa nás to do istej miery i bolestne dotklo, keď sme videli, že sa Búrošovci tomu síce tešia, ale s bolestným srdcom. O ich Jankovi, ktorý bol na talianskom bojisku, nebolo už zvesti celé tri mesiace. Daromné boli všetky výzvedy, nevedel o ňom nikto nič. Po jednom malom výpade pri Piave, ktorý on viedol, zmizol i so svojím oddielom. Tešili sme sa nádejou, že ich Taliani zajali...

Búroš rozhl'adenejší ako my nahováral nás zavčasu, aby sme si za naše hotové peniaze kúpili nejakú nemovitosť, hoci by sme ju i preplatili, lebo je celkom isté, že po vojne musí nastúpiť znehodnotenie našej meny. Lúčka sa zaťal a nechcel to urobiť. Jeho chyba bola, keď si postavil hlavu, tak nepopustil za nič na svete. Moja Magda poslúchala na šťastie Búroša ako proroka a kúpila za svoje korunky poschodovec v meste, ktorý sme po prevrate predali takým spôsobom, že sme ešte získali na našich peniažkoch čosi. Martin, chudák, mal dosť pekný kapitál odložený, takže sa cítil zabezpečený pre budúcnosť, ale po prevrate zostal v dosť stiesnených pomeroch, najmä i preto, lebo počas vojny pravotárstvo veľmi slabo šlo. Veď všetci, ktorí by sa mohli pravotiť, boli na frontoch.

Búroš ho tešil, že všetky úbytky nahradí pokoj aj s úrokmi, a mal zasa pravdu.

Hoci som sa posledné časy na svojich kolegov dost' bol hneval, bolo mi ich koncom vojny i ľúto. Títo ľudia tušili, že prehratie vojny ich privedie do biednych pomerov. Chodili skormútení, ani ľudia očakávajúci prísny výrok. Zaslúžili ho iste svojím bezohľadným, spupným správaním.

Čakali sme chytrý na blížiaci sa koniec vojny s dost' zmiešanými pocitmi. Ono len bolo mnoho kadejakej neistoty. Nevedeli sme, čo a ako sa vlastne všetky štátne a naše privátne pomery vyvinú. Lúčka a Búroš s tesknotou mysleli na to, či sa ich milí vrátia a v akom stave.

A zatým, priznávajúc pravdu, bolo v minulých, vcelku pre Slovákov truchlivých časoch mnoho takého, čoho zánik sme očakávali nie bez smutných rozvažovaní.

Teraz sa častejšie pridalo, že Martin vyhľadal Búroša a ja som sa s Magdou tiež častejšie prikradol k nemu. Hoci sme i v jednom-druhom nesúhlasili s ním, ale nám jeho jasná, otvorená hlava často bola chýbala. On nám vedel vyložiť i príčiny nášho nevysvetliteľného nepokoja.

Ostatne, čo sa mňa týka, s tým bol chytrý hotový. Moja minulosť nebola najlepším odporúčením pre účinkovanie v československom štáte. Ale potešil ma, že sa nemám čoho báť, lebo úradníkov, ktorí sa pridajú k novému štátu, on vďačne prevezme, keď len ako-tak zodpovedajú a nemajú tú najhoršiu minulosť, lebo však ich nevyhnutne potrebuje.

Ťažšie bolo vysvetliť príčiny obáv Martinových. Ale i v tomto ohľade trafil klinec na hlavu. Hovoril, že krásne, akoby idyllické časy slovenskej súdržnosti prestanú iste. Kým Slovákov prenasledovali, bolo ich málo a tvorili akoby jednu rodinu. Boli to skoro voskrz ľudia charakteru povznesenejšieho, náchylní prenášať ústrky a prenasledovania. Teraz sa širokou bránou vrátia medzi nich všetci egoisti, šplhavci a nečisté parohy. Títo chytrý prekričia starých statočných Slovákov, ktorým, neprivyknutým na taký boj, príde mnohým zasa stať si do kúta.

— Pravdu máš, Vlado, — riekol, smutne kývajúc hlavou, Martin. — Myslím, že sa v budúcnosti najeme ešte viac žľče, ako sme sa jej najedli dosiaľ. Veru ja sa nebudem prosiť u nijakého škrabáka o protekciu, ani o uznanie svojich zásluh. Ale ma porazí, keď uvidím, akí lumpi nám budú rozkazovať.

— A čoho by si sa ty mal doprosovať. Urobil si svoju povinnosť. Tvoj život ti len tak bol milým, ako si ho viedol. Moje polozenie je to isté ako tvoje. Radujem sa, že som svedkom oslobodenia Slovenska, ale s horkým srdcom myslím na všetky tie nehodné egoistické boje, ktoré sa teraz medzi nami rozzúria, — riekol Búroš.

Ja som neriekol nič, ale som si myslel, nech sa tam medzi sebou rujú, ako chcú, hlavná vec je, aby som i ja ulovil nejaké lepšie postavenie. Však je nie nemožné, že sa mi to i podarí, keď sa takí statoční mrkvoti, ako títo dvaja, odtiahnu zo zle pochopenej hrdosti do kútov. Pomyslel som si teraz s vďačnosťou na Magdu, ktorá ma bola odvieďla od volebného predsedníctva, ktoré by bolo bývalo obzvlášť mrzkou škvrnou v mojom politickom správaní.

Tak sme sa medzi rozličnými starosťami dočkali i rozpadnutia a úteku našich armád z frontov.

Vojsko sa vracalo domov bez poriadku, po jednom a v neorganizovaných skupinách. Úradom vypadli opraty z rúk a dedinčania, vidiac nastráchané vrchnosti, chápali svoje oslobodenie tak, že teraz sa môžu vršiť na všetkých, ktorí ich dosiaľ či utláčali, či vykorisťovali, a nahánali a ozbíjali najprv medzi nimi bývajúcich záškodníkov, aby skončiac s týmito, vrhli sa na mestecká. Zriadila sa aká-taká vláda a úradovanie prevzali samozrejme národné rady, v ktorých chceli hrať hlavný zástoj ľudia, nemajúci ani pochopu o administrovaní. Na šťastie netrval tento majáles dlho, lebo prevzali úradovanie dočasnou vládou vymenovaní župani, ktorí si pozostavovali svoje úradnícke zbory, hľadiac na národnostnú spoľahlivosť väčšmi ako na schopnosť ustanovených. Županmi boli zväčša ľudia, majúci renomé dobrých Slovákov a neskúsených administrátorov. Niektorí boli i dobrí obchodníci. Pri niektorých bola najväčšia chyba, že sami nemajú ani poňatia o riadení stolice, počúvali len rady egoistických slovenských našepkávačov. Následkom toho kopili chybu na chybu a z prepatej nedôvery ku bývalým, i novému režimu slúžiť chcujúcim úradníkom, poškodili stolicu i hmotne, hoci o ich statočnosti pochybovať nebolo možno.

V našej stolici všetci starí vedúci úradníci odišli do penzie, a tak mi nebolo nemožné vyšvihnúť sa pomocou Lúčka a Búroša na vedúce miesto v stoličnej správe. Nešlo to celkom ľahko, ale následkom úplného nedostatku primeraného, v národnom ohľade lepšie zodpovedajúceho človeka, jednako šlo.

Lúčka a Búroš, keďže nemali nikdy hojnú účasť v politike, teraz zostali úplne bokom. Títo dvaja statoční a osvietení, života a pomerov znali ľudia nešli ani do národnej rady, lebo tam ich mienku prekričali všelijakí darmovravi, ktorí v tej trme-vrme mali omnoho viac prívržencov ako oni. Keď prišiel župan, ešte mladý pán, dal si zavolať dvoch kupčikov a jedného bankového úradníka, ktorí ho mali informovať o pomeroch, keďže bol v stolici úplne neznámy. Po rozhovore s nimi poslal po Lúčku. Prijal ho a zhováral sa s ním takto:

Lúčka vošiel, ohlásený hajdúchom:

— Služobník.

— Dobrý deň. Vy ste advokát dr. Lúčka?

— Áno, som advokát Martin Lúčka.

— Vy ste Slováč?

— Ako dnes každý.

— Ale boli ste vždy Slovákom?

— Ako dnes každý.

— Nerozumiem vašim odpovediam. Hovoríte vážne, či ironický, ako to mám vziať?

— Ako sa vám páči.

Župan sa namrzal.

— Odpusťte, pane, ale to nie je spôsob, akým sa zhovárate s vrchnosťou.

— Ach, tak, vy ste moja vrchnosť? Nevedel som to dosiaľ. A kto ste vy vlastne, aby som bol na čistom, pred kým stojím?

— Ja som dr. Kostolník, župan tejto stolice.

— Ďakujem, uverím vám to. Prosím, čím som obžalovaný, keď ma tak inkvirujete?

— Predbežne ničím. Chcem sa len o vás bližšie informovať.

— Ach, tak. Myslím, že som bez obžaloby nie povinný vypovedať o sebe, len svoje nacionálne. A to vám, keď chcete, pošlem na papieri. Porúčam sa.

Čo si župan myslel, bola jeho vec. Keď sa upokojil, dal zavolať dr. Búroša, ktorý prišiel o krátku chvíľu, keďže bol náhodou v úrade.

Keď vošiel a sa poklonil, župan ho ponúkol fotelom, pravdepodobne poučený prípadom s Lúčkom.

— Pán doktor Búroš? Ráčte si sadnúť.

Búroš si sadol.

— Vy ste, tuším, Slovák?

Búroš sa usmial:

— Asi.

— A boli ste vždy Slovákom?

— Nakolko sa pamätám, vždy.

— Ako je to, že ste ako Slovák mohli byť okresným lekárom?

— Vymenovali ma, keď sa ešte nemaďarizovalo tak divo ako posledné roky. Do politiky som sa nemiešal. Vlastne mal som také politické presvedčenie, na ktoré hľadeli u nás viac ako na kuriózum ako na nebezpečné; bol som trochu socialistom, a k tomu nebolo náhodou v tie časy županského protégé, ktorého by sa bolo vyplatilo vymenovať za okresného lekára, ktorý napokon bol potrebný už i kvôli robeniu štatistiky.

— Chcete slúžiť v Československej republike?

— Vďačne, v nádeji, že sa bude vážnejšie starať o zdravotníctvo, než sa starala maďarská vláda.

— Ďakujem vám, pán doktor. Tak sme na čistom. Dovoľíte niekoľko otázok ohľadom pána advokáta Lúčku, ktorý bol tu pred chvíľou a odišiel odo mňa nahnevane.

Búroš sa usmial.

— Uverím vám to. Je to zlatá duša, ale trochu prchký.

— Tak kto je to a aký je človek?

— Martin Lúčka je najstatočnejšia a najušľachtilejšia duša, a najrýdzejší Slovák v našej novej republike, ktorý má len tú chybu, že sa do politiky nestaral, a tak nikto o ňom nevie. Jeho brat Miloš, tiež advokát, je legionárom ruským, a ako sme počuli už podplukovníkom.

— Do hroma! To som s ním pekne zaobchádzal. Bude sa na mňa hnevať.

— Dovoľte, pán župan, ako ste sa s ním zhovárali?

Kostolník vyrozprával scénu s Martinom.

Búroš sa zasmial.

— Martinko sa nahneval. Pravda, kým prišiel domov, ho hnev pominul. Jednako sa to roznesie, nebude to dobre, lebo ho každý má rád a váži si ho.

Župan sa zamračil.

— Zdá sa mi, že moji informátori sú predpojatí.

— Možno, že sú to ľudia, majúci svoje egoistické ciele, šípiaci vo všetkom prípadných záškodníkov pre svoje obchodíky. Ak je tomu tak, nuž rozumiem, že im je Lúčka nie po srsti.

— Hm. Čo by som mal urobiť s Lúčkom?

— Myslím, že sa ma pýtate, lebo chcete moju úprimnú mienku zvedieť?

— Prosím o ňu.

— Ráčte ísť k Lúčkovi a vysvetliť mu celú vec. Ak rozkážete, pôjdem s vami. Nebýva ďaleko.

Župan pozrel na hodiny.

— Mám pol hodiny času. Pod'me. Prosím.

Lúčka, keď videl župana s Búrošom u seba, prijal ich veľmi vládne. Županovo exkuzovanie odmietol ako úplne bezpodstatné. Na žiadosť županovu, aby prevzal stoličné fiškálstvo, prisvedčil aspoň dočasne, kým sa nenájde iný, ako on hovoril, primeranejší.

Napokon, keď sa župan pýtal, koho by mu odporúčali z terajších stoličných úradníkov na vedúce miesto, menovali mu mňa ako dobrého, svedomitého úradníka a človeka, majúceho svoje chyby, ale nachádzajúceho sa na najlepšej ceste polepšenia.

Následkom toho bol som vymenovaný za župného radcu, čo bol počiatok mojej kariéry v republike. Župan sa rozišiel s Lúčkom čo najpriateľskejšie. Lenže neposlúchal ani Lúčku, ani Búroša, ani mňa vo vykonávaní župnej politiky. Objedali mu uši toľkí a tak dokučne, že ešte mladý, neskúsený a primäkký človek nemohol sa im ohnať a porobil i pri najlepších intenciách celý rad chýb. Keď poznal už ľudí, ktorým bol dôveroval, videl pri mnohých, že neboli tej dôvery hodní. Lenže už bolo neskoro, mnohé chyby nebolo možno napraviť.

Mesiace sa mínali a pomery sa trochu konsolidovali. Veľká väčšina obyvateľstva našej republiky bola privyknutá na usporiadanosť svojho štátu a priklonila sa vďačne i k novej vláde, uvádzajúcej všade poriadky, keď i nie vždy so šťastlivou rukou.

Podvečer často som chodieval prechádzať sa s Magdou a Jelou Búrošovie, už dorastenou slečnou. Išli sme obyčajne ulicami smerom ku stanici. Hoci sme si to nepovedali, úfali sme, že sa tam raz zídeme s Jankom Búrošom alebo Milošom Lúčkom, lebo v ten čas prichádzal vlak, ktorým bol ich príchod najpravdepodobnejší.

Stáli sme s mnohými na peróne, ktorí iste tými istými nádejami poháňaní tiež prichádzali skoro každodenne ako my.

Vlak sa pomaly, odľukujúc, vsunul na svoje zvyčajné miesto. Nastal pohyb obecnstva, ktoré sa chytro zmiešalo s cestujúcimi, schádzajúcimi z vlaku. Bol šum reči, chôdze, ale radostných výkrikov sa neozývalo, keď Jela pobešla s vystretými rukami, kričiac:

— Janko, Janko prišiel!

Utekali sme s Magdou za ňou a na šťastie ju dobehli, lebo ju dojatie tak premohlo, že stratila vládu nad sebou a bola by spadla, keby sme ju neboli zachytili.

Videli sme mladého, veľmi vysokého, schudnutého, ale poriadne oholeného mužského v ošumelej, ale čistej dôstojníckej uniforme ponáhľať sa k nám. V jednej ruke celembal chudým „ruksakom“, ktorý hodil na zem a vychytil nám Jelu do svojho náručia.

Radostné zvítanie ich bolo také dojemné, že nielen Magda, ale i ja som nemohol potlačiť slzenie.

— Janičko, aký si chudý! A krívaš, preboha! Len keď si tu! Bože, akí šťastliví budú mamica a otecko!

— Zdraví ste? Jela, aká krásna slečna vyrástla z teba!

Vtom pobadal i nás a oblapil a pobožkal sa s nami ani s rodinou.

Žiarilo mu šťastie z tváre, keď sme ho uistili, že sa rodičia dobre majú.

— Chvalabohu, chvalabohu! Ako ma bolelo, že som vám nemohol dať zvesti o sebe! Ale som bol v zajatí a myslím, že každé zajatie je strašné.

Utekal som vopred pripraviť Búrošovcov na radostnú novinu. Stretol som sa s doktorom, prichádzajúcim na voze z dediny. Volal som naňho, aby zišiel ku mne, i zoskočil pružne z nie veľmi uháňajúceho voza.

— Čože sa stalo? — zvolal na mňa. — Veď si (boli sme si pred krátkym časom potykali s Búrošom i s Lúčkom), ani keby si bol polmiliónový lós vyhral.

— Viac, Vladko, viac sme vyhrali! Prišiel veľmi milý človek z vojny.

— Kto? Azda Miloš Lúčka?

— Pre vás ešte milší.

— Tak Janko!

— Veru, váš Janko prišiel teraz vlakom. Idú pomalšie s Jelou a Magdou. Ja som utekal, aby som vás pripravil na radostnú zvesť.

Búroš zastal trochu a privinul ma jednou rukou na svoje prsia.

— Zaplať ti pánboh za milú novinu!

Zatým vydýchol zhlboka:

— A je zdravý?

— Rezký a veselý je. Pravda, nejako dobre ich tam nestravovali. No, veď to mama chytro nahradí. Zdá sa, že na jednu nohu trochu pokrivuje. Ale možno, že to len otlak bude, lebo nemá veľmi „nóbl“ topánok.

Chytro sme došli domov, aby nás nepredbehli s Jankom.

Doktor schytil svoju vždy ešte peknú paniu, vyoblápal a vybozkával ju.

— Čože sa ti stalo, ty šialenec? — zvolala naňho s milým úsmevom.

— Veru si uhádla. Šaliem sa. Prišiel nám milý, veľmi milý človek do domu.

— A ktože, preboha? — vyskočila Búroška a zalomila rukami. — Azda Janko, náš Janko? — i utekala ako bláznivá von z domu na ulicu, kde práve prichádzajúcemu synovi padla so šťastlivým výkrikom do náručia.

O niekoľko mesiacov neskoršie prišiel Miloš Lúčka. Ale ten prišiel ako pán, vyobliekaný v elegantnej podplukovníckej legionárskej rovnošate s bohatou batožinou. Bol zdravý a driečny. Čakali sme ho všetci na stanici, lebo nás bol telegraficky uvedomil, kedy príde.

Jeho príchod bol smutný, lebo sa len vtedy dozvedel, že ho Terézia opustila. Neostalo mu, ako sústrediť celú svoju lásku na dcérku a brata. O niekoľko mesiacov by veľkú časť jeho lásky bola odobrala Jela Búrošová, keby láska nemala tú podivnú vlastnosť, že jej máme tým viac, čím viac z nej rozdelíme.

Búroš i Lúckovci ostali v Stráňove na svojich starých miestach.

Ja som vyletel z toho miesta ďalej a vyššie. Nemám sa čo na republiku žalovať, iste by som pod Maďarmi nikdy nedosiahol takej hodnosti, ani takého blahobytu.

Ale preto sympatizujem väčšmi so starými úradníkmi ako s novými.

Ono je len raz darmo, Česi nemajú panského spôsobu. Už akí sme boli my, takí sme boli, ale sme boli páni!